

NARODNE NOVINE

HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE
SLUŽBENO GLASILO

Godište XX.	Broj 6/2017	Mostar, 12.srpanj, 2017. godine	hrvatski jezik
-------------	-------------	---------------------------------	----------------

PREGLED SADRŽAJA

SKUPŠTINA HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE- KANTONA

282. Odluka o usvajanju Strategije razvitka Hercegovinačko-neretvanske županije- kantona za razdoblje 2017. – 2020. godina. 1

VLADA HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE-- KANTONA

283. Odluka o davanju suglasnosti na tekst Prijedloga Anex broj: 1 na Ugovor o dodjeli koncesije za korištenje voda rijeke Doljanke i javnog vodnog dobra s ciljem proizvodnje električne energije, izgradnjom objekta male HE „Zlate“ instalirane snage 3,2 MW, općina Jablanica 115
284. Odluka o davanju suglasnosti na tekst Prijedloga Anex broj: 1 na Ugovor o dodjeli koncesije za korištenje voda rijeke Doljanke i javnog vodnog dobra s ciljem proizvodnje električne energije, izgradnjom objekta male HE „Pačići“ instalirane snage 1,3 MW, općina Jablanica 115
285. Odluka o davanju suglasnosti na Prijedlog Ugovora o koncesiji za zemljište za izgradnju vjetroelektrane Pločno, Grad Mostar i produljenju roka za potpisivanje ovog Ugovora 116
286. Odluka o usvajanju Programa utroška sredstava utvrđenih Proračunom HNŽ-K za 2017. godinu za Upravu za prognanike i izbjeglice s pozicija „Pomoć povratnicima Anex 7“, „Zaštita raseljenih osoba i povratnika“ i „Pomoć u održivom povratku“ 116
287. Odluka o unutarnjoj preraspodjeli novčanih sredstava predviđenih u Proračunu HNŽ-K za 2017. godinu za Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede na poziciji „Namjenska sredstva od naknada za šume“ za 2017. godinu 117
288. Odluka o usvajanju Plana i programa Uprave za ceste Ministarstva prometa i veza HNŽ-K za 2017. godinu 118
289. Odluka o davanju suglasnosti Ministarstvu prometa i veza-Upravi za ceste plaćanje računa iz prethodnog razdoblja 125
290. Odluka o unutarnjoj preraspodjeli novčanih sredstava predviđenih u Proračunu HNŽ-K za 2017. godinu Ministarstvu prometa i veza-Uprava za ceste 125
291. Odluka o utvrđivanju javnog interesa za Hercegovinačko-neretvansku županiju- kanton za rekonstrukciju regionalnog puta R-435a Potoci-Rujište-Ćesim 126

292. Odluka o odobravanju novčanih sredstava iz Proračuna HNŽ-K za 2017. godinu s pozicije „Tekuća pričuva“ 126
293. Odluke o izmjeni i dopuni Odluke o dodjeli koncesije za korištenje poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu na području Općine Čitluk 127

MINISTARSTVO PRAVOSUĐA, UPRAVE I LOKALNE SAMOUPRAVE

294. Rješenja o registraciji udruga građana 142

MINISTARSTVO ZA PITANJA BRANITELJA

295. Pravilnik o izmjeni Pravilnika o ortopedskim i drugim pomagalicama 186

USTAVNI SUD FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

VIJEĆE ZA ZAŠTITU VITALNIH INTERESA

282. Rješenje broj: U-32/17 od 14.06.2017. godine ... 187

- OGLASI 203

**SKUPŠTINA HERCEGOVAČKO-
NERETVANSKE ŽUPANIJE-KANTONA**

282

Na temelju članka 39. Ustava, točka f) Hercegovačko-neretvanske županije-kantona („Narodne novine HNŽ“, broj: 2/98, 3/98, 4/00 i 7/04), Skupština Hercegovačko-neretvanske županije-kantona je na sjednici održanoj 04.05.2017. godine, donijela

**O D L U K U
O USVAJANJU STRATEGIJE RAZVITKA
HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE
ŽUPANIJE-KANTONA ZA RAZDOBLJE 2017.
– 2020. GODINA****I**

Usvaja se Strategija razvitka Hercegovačko-neretvanske županije-kantona za razdoblje 2017. – 2020. godina.

II

Strategija razvitka Hercegovačko-neretvanske županije-kantona za razdoblje 2017. – 2020. godina iz točke I Odluke čini sastavni dio ove Odluke.

III

Odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u „Narodnim novinama Hercegovačko-neretvanske županije-kantona“.

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Hercegovačko-neretvanska županija-kanton
S K U P Š T I N A

Broj: 02-01-XXV-127/17
Mostar, 04.05.2017. godine

P R E D S J E D A V A J U Ć I
Šerif Špago, v.r.

**STRATEGIJA RAZVITKA HERCEGOVAČKO-
NERETVANSKE ŽUPANIJE ZA RAZDOBLJE
2017.-2020. GODINA**

Sadržaj

1	Uvod	1
1.1	Metodologija kreiranja strategije	2
2	Situacijska analiza – izvod	4
2.1	Opće značajke HNŽ-e	4
2.2	Stanovništvo.....	4
2.3	Ekonomska struktura	6
2.4	Pregled stanja turizma i ugostiteljstva u HNŽ-e	9
2.5	Pregled stanja poljoprivrede u HNŽ-e	11
2.6	Pregled stanja i kretanja na tržištu rada HNŽ-e	16
2.7	Pregled stanja i kretanja društvenog razvoja HNŽ-e.....	19
2.7.1	Obrazovni sustav	19
2.7.2	Usklađenost obrazovanja i tržišta rada	21
2.7.3	Kultura i sport	21
2.7.4	Zdravstvena zaštita	21
2.7.5	Socijalna skrb	22
2.7.6	Civilno društvo (nevladine organizacije)	23
2.7.7	Sigurnost građana	23
2.8	Zaštita okoliša i infrastruktura	25
2.8.1	Zaštita okoliša	25
2.8.2	Transportna infrastruktura	36
2.9	Analiza proračuna Hercegovačko-neretvanske županije	38
2.9.1	Analiza javnih prihoda i rashoda u razdoblju 2009.-2015. godina	38
2.9.2	Program javnih investicija	40
2.10	Analiza sustava za upravljanje razvitkom	40
3	Vizija razvitka	47
4	Strateški ciljevi	48
5	Prioriteti razvitka (prioritetni/sektorski ciljevi).....	52
6	Veza s planskim dokumentima viših i nižih razina vlasti.....	56
7	Programski dio Strategije	60
7.1.	Strateški cilj 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	60
7.2.	Strateški cilj 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	74

Županijski odbor za razvitak

Institucija	Ime i prezime
Ured predsjednika Vlade	Marko Arapović
Ministarstvo za pitanja branitelja	Lela Arapović
Ministarstvo gospodarstva	Dragan Kazazić
Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi	Antoniyo Vujica
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	dr. sc. Perica Bulić
Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša	Karmela Mabić
Ministarstvo financija	Orhan Tucović
Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave	Jasminka Bratić
Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa	Elvir Heljić
Ministarstvo unutarnjih poslova	Ismet Leto
Ministarstvo prometa i veza	Tihomir Vulić
Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja	Hamdija Jahić
Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu REDAH	Ivan Jurilj
Gospodarska komora Hercegovačko-neretvanske županije	Amir Boloban
Obrtnička komora Hercegovačko-neretvanske županije	Vlado Bevanda
Federalni zavod za statistiku	Aziz Dedović
Gospodarska komora Grada Mostara	Dalibor Miloš
Sveučilište u Mostaru	prof. dr. sc. Mila Gadžić
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru	prof. dr. sc. Ahmed Džubur
Udruženje za poduzetništvo i posao Link Mostar	Tomislav Majić

Strategija razvitka Hercegovačko-neretvanske županije izrađena je uz potporu Projekta integriranog lokalnog razvoja (ILDP), zajedničke inicijative Vlade Švicarske i Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) u BiH. Za stručnu podršku u izradi Strategije razvitka Vlade Hercegovačko-neretvanske županije i ILDP su angažirali konsultantski tim stručnjaka.

...Stavovi i mišljenja izneseni u dokumentu ne odražavaju nužno stavove i mišljenja Vlade Švicarske ili UNDP-a...

Hercegovačko-neretvanske županije

7.3. Strateški cilj 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA	84
8 Indikativni financijski i terminski okvir	92
9 Institucionalni i organizacijski okvir za provedbu Strategije	100
10 Plan praćenja, izvješćivanja, evaluacije i revizije strategije	107

Popis slika

Slika 1 Položaj unutar BiH i administrativna podjela HNŽ-e	4
Slika 2 Prirodno kretanje stanovništva u HNŽ-e	5
Slika 3 BDP po glavi stanovnika HNŽ-e i F BiH za razdoblje 2009.-2014. godina	6
Slika 4 Kretanje izvoza u HNŽ-e u razdoblju 2009.-2014. godina.....	7
Slika 5 Udio HNŽ-e u ostvarenom turističkom prometu na području F BiH u 2015. godini	10
Slika 6 Kretanje turističkog prometa u HNŽ-e u razdoblju 2011.-2015. s trendom.....	11
Slika 7 Kretanje broja zaposlenih u razdoblju od 1991. do 2015. u HNŽ-e.....	16
Slika 8 Kretanje broja zaposlenih po općinama HNŽ-e u razdoblju 2008. -2014.	17
Slika 9 Kretanje broja upisanih učenika prema razinama obrazovanja u HNŽ-e	20
Slika 10 Broj izdanih okolišnih dozvola iz mjerodavnosti HNŽ-e i F BiH po djelatnostima	26
Slika 11 Izdane oklišne dozvole iz mjerodavnosti Županije po općinama	26
Slika 12 Mjerni profili za ispitivanje kvalitete voda.....	27
Slika 13 Usporedba količina prikupljenog otpada od strane JLS i proračunatog otpada prema postojećoj infrastrukturi	32
Slika 14 Ukupni planirani i ostvareni prihodi u razdoblju 2009.-2015. godina (u mil. KM)	38
Slika 15 Kretanje rashoda po ključnim kategorijama u razdoblju 2011.-2015.	39
Slika 16 Struktura tekućih transfera u proračunu HNŽ-e za 2011. i 2015. godinu.....	40
Slika 17 Veza strateških fokusa i strateških ciljeva HNŽ-e	48
Slika 18 Prioritetni ciljevi po strateškim ciljevima HNŽ-e.....	52
Slika 19 Projekcija prihoda za HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020. godina	92
Slika 20 Projekcija rashoda i izdataka za HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020.	94
Slika 21 Institucionalni okvir za upravljanje razvitkom u HNŽ-e	102

Popis tablica

Tablica 1 Osnovni podatci o općinama u HNŽ-e u 2013.	5
Tablica 2 Razvojni problemi i perspektive u vezi sa stanovništvom	6
Tablica 3 Registrirani gospodarski subjekti po djelatnostima u HNŽ-e u razdoblju 2009.-2014. godina	8
Tablica 4 Glavni motivi dolaska u tri najposjećenije destinacije u HNŽ-e.....	11
Tablica 5 Tipologija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG) u HNŽ-e	12
Tablica 6 Površine, šumske zalihe i drvena masa po ha	13
Tablica 7 Razvojni problemi i perspektive gospodarstva HNŽ-e.....	14
Tablica 8 Razvojni problemi i perspektive tržišta rada	18
Tablica 9 Broj obrazovnih ustanova i učenika prema razina obrazovanja	19
Tablica 10 Razvojni problemi i perspektive društvenog sektora HNŽ-e	24
Tablica 11 Procjena stanja rijeka na području HNŽ-e	28
Tablica 12 Područja posebno ugrožena poplavama prema Studiji ranjivosti prostora HNŽ-e	29
Tablica 13 Emisije u zrak na području HNŽ-e (2013. /2014.).....	31
Tablica 14 Prikupljeni/sakupljeni i odloženi komunalni otpad (podatci o prikupljenom otpadu).....	32
Tablica 15 Indeksi gubitka obradivoga poljoprivrednog zemljišta	35
Tablica 16 Razvojni problemi i perspektive u sektoru okoliša HNŽ-e	37
Tablica 17 Ostvareni proračunski rashodi u HNŽ-e za razdoblje 2011.-2015. godina (u 000 KM)	39
Tablica 18 SWOT analiza HNŽ-e	41
Tablica 19 Strateški fokusi.....	46
Tablica 20 Pokazatelji utjecaja za prvi strateški cilj HNŽ-e	49
Tablica 21 Pokazatelji utjecaja za drugi strateški cilj HNŽ-e	50
Tablica 22 Pokazatelji utjecaja za treći strateški cilj HNŽ-e	51
Tablica 23 Prioritetni ciljevi za strateški cilj 1 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata	53
Tablica 24 Prioritetni ciljevi za strateški cilj 2 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata	54
Tablica 25 Prioritetni ciljevi za strateški cilj 3 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata	55
Tablica 26 Projekcija prihoda od neizravnih poreza za HNŽ-e i JLS HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020. godina	93
Tablica 27 Prikaz projekcije prihoda i primitaka HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020. godina (u 000 KM)	95
Tablica 28 Projekcija financijskog okvira za Strategiju razvitka HNŽ-e za razdoblje 2017.-2020.....	96
Tablica 29 Indikativni financijski okvir po mjerama	97

1 Uvod

Integrirana Strategija razvitka Hercegovačko-neretvanske županije za razdoblje 2017.-2020. godina (u daljnjem tekstu: Strategija) ključni je strateško-planski dokument Hercegovačko-neretvanske županije (u daljnjem tekstu: HNŽ) koji treba poticati i usmjeravati budući rast i razvitak HNŽ-e. U najširem smislu, Strategija obuhvaća ekonomski i društveni razvitak kroz korištenje i apsorpciju raspoloživih prirodnih resursa, vodeći pri tome računa o aspektu zaštite i unaprijeđenja okoliša i prostora. Pripremljena je kako bi služila kao okvir za definiranje zajedničkih ciljeva, poticanje snaga, rješavanje gorućih problema, ali i kao odgovor na izazove budućeg razvitka i sveukupnog života u HNŽ-e. Kao takva, Strategija je usklađena s relevantnim strategijama i politikama na drugim razinama upravne vlasti u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH).

Odluku o pristupanju izradi Strategije i uspostavi suradnje s UNDP-om donijela je Vlada Hercegovačko-neretvanske županije (u daljnjem tekstu: Vlada), Odluka broj 01-1-02-45/16 od 12. siječnja 2016. Na temelju preporuke iz točke 1. i 2. Informacije o aktivnostima na donošenju Strategije razvitka Hercegovačko-neretvanske županije za razdoblje 2017.-2020., broj 14-1-02-524/16 od 14. ožujka 2016., koju je Vlada usvojila Odlukom broj 01-01-1-02-527/16., doneseno je i Rješenje o imenovanju Županijskog odbora za razvitak, broj 01-1-02-584/16 od 14. ožujka 2016. godine. U Županijski odbor za razvitak (u daljnjem tekstu: ŽOR) imenovani su predstavnici županijskih ministarstava, predstavnici jedinica lokalne samouprave (u daljnjem tekstu: JLS) s područja HNŽ-e, predstavnici civilnog društva te drugih relevantnih organizacija i institucija. Vlada je organizirala proces izrade Strategije uz tehničku koordinaciju Regionalne razvojne agencije za Hercegovinu REDAH (u daljnjem tekstu: REDAH). Strategija informira cjelokupnu javnost i privatne investitore o razvojnom putu HNŽ-e i predstavlja temelj za izradu detaljnih planova i programa u pojedinim sektorima, kreira osnovu za praćenje napretka te ohrabruje različite razine vlasti i društveno-ekonomske partnere na suradnju i dogovor u planiranju. Na temelju provedene socio-ekonomske analize u HNŽ-e, definiranjem strateških fokusa, inspiracija i aspiracija svih sudionika u procesu, definirana je vizija razvitka HNŽ-e do 2020. godine koja predstavlja temelj za rad i aktivnosti svih građana koji žive na ovom geografskom području.

Vizija razvitka HNŽ-e do 2020. godine

PREPOZNTALJIVA, PODUZETNA, PRIVLAČNA, SINERGIJA RAZLIČITOSTI

S ciljem kreiranja mehanizma za ostvarenje vizije razvitka, a kako bi se osigurala veza između vizije razvoja i konkretnih budućih akcija, definirana su tri strateška cilja HNŽ-e do 2020. godine.

Strateški ciljevi HNŽ-e

1. **PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MPS), POLJOPRIVREDE I TURIZMA**
2. **POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU**
3. **ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIHODOVNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA**

Strategija obuhvaća i popis prioriternih mjera u svakom sektoru, koje omogućavaju ostvarivanje postavljenih ciljeva putem provođenja operativnih aktivnosti, čime se stvara osnova za sveukupnu implementaciju Strategije. Financijski okvir za provođenje Strategije usklađen je s mogućnostima proračuna HNŽ-e i dostupnim izvorima financiranja u razdoblju do 2020. godine. Preduvjet kvalitetne i blagovremene implementacije Strategije jeste prepoznavanje njezinog značaja od strane cjelokupne zajednice i viših razina vlasti, ali i jačanje Strategijom predviđenih mehanizama za njezino provođenje, izvješćivanje, ažuriranje i ukupnu operacionalizaciju, što je zadatak koji stoji pred HNŽ-e u narednom razdoblju. Provođenje Strategije pratit će se na godišnjoj razini. Također, ostvareni će se rezultati vrednovati kroz opći napredak u budućnosti. Strategija razvitka Hercegovačko-neretvanske županije izrađena je uz podršku Projekta integriranog lokalnog razvoja (ILDP), zajedničke inicijative Vlade Švicarske i Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) u BiH. Za stručnu podršku u izradi Strategije razvitka Vlada Hercegovačko-neretvanske županije i ILDP angažirali su konzultantski tim stručnjaka.

1.1 Metodologija kreiranja strategije

Metodologija za planiranje razvitka županija u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Metodologija), koja je primijenjena u procesu izrade Strategije, pripremljena je u sklopu ILDP-a. Rezultat je opsežnih konzultacija, preporuka i zaključaka Radne skupine za harmonizaciju planiranja razvitka na razini županija u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: F BiH), sastavljene od predstavnika JLS, županija i federalnih ministarstava, pod vodstvom Federalnog zavoda za programiranje razvoja. Metodologija definira principe planiranja razvitka županija, obuhvat, minimalne sastavne elemente i vremenski okvir strategija razvitka županija, kao i procese i ključne faze izrade, provedbe, monitoringa te evaluacije strateških dokumenata. Po svojoj naravi, Metodologija se smatra standardnim pristupom planiranju razvitka županija u F BiH, a svrha joj je sistematizirati i operacionalizirati strateško planiranje na županijskoj razini.

Metodologija vodi računa o usuglašenosti sa standardiziranom Metodologijom za integrirano planiranje lokalnog razvitka u BiH (MiPRO) kao i o pristupima korištenim za izradu razvojnih dokumenata na razini BiH, kako u suštinskom i logičkom smislu tako i u smislu korištenja istih termina. Istovremeno, u Metodologiju su ugrađeni primjeri dobre prakse i iskustva stečena u procesima izrade integriranih strategija razvitka Unsko-sanske županije i Županije Zapadnohercegovačke, te Zeničko-dobojske i Tuzlanske županije.

Vodeći principi na kojima se Strategija zasniva jesu ekonomska i okolišna održivost te socijalna uključenost. Održivost kao princip integrira ekonomski aspekt i aspekt okoliša, dok princip socijalne uključenosti podrazumijeva jednake prilike za sve i pravičnost u smislu identificiranja potreba i interesa marginaliziranih i socijalno isključenih skupina stanovništva. Također, Strategiju karakteriziraju integracija (ekonomski, društveni i aspekt zaštite okoliša promatrani su kao neodvojivi dijelovi jedne cjeline) i participacija (svi su zainteresirani akteri angažirani i doprinose izradi Strategije). Proces je vodio ŽOR uz potporu REDAH-a, čime su stvoreni uvjeti za sudjelovanje građana u izradi Strategije, što se naročito manifestiralo kroz javne konzultacije koje su provedene putem Partnerske grupe (PG). Polazna točka za izradu Strategije bila je analiza postojećih strateških dokumenata, razina njihove realizacije te

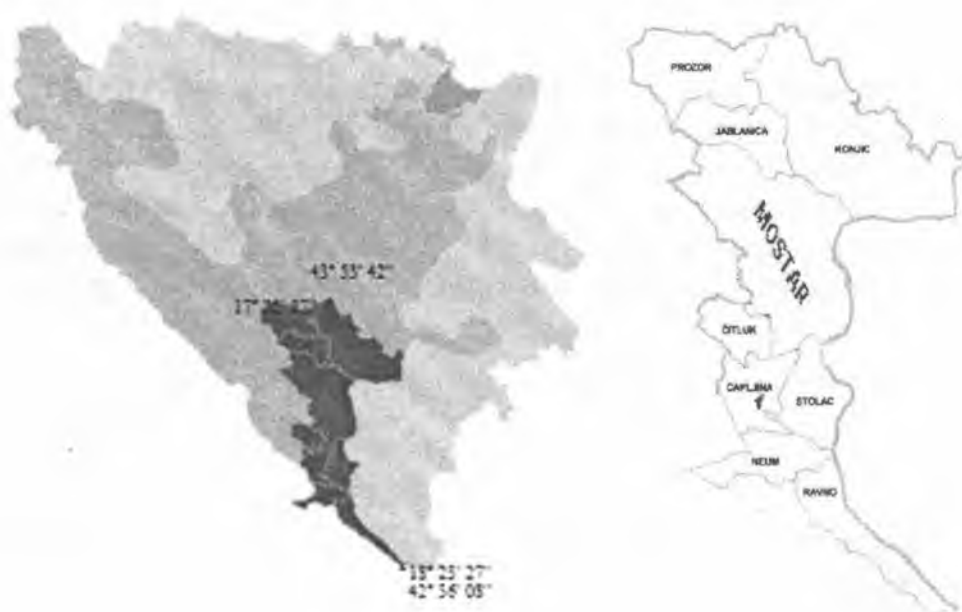
stupanj razvijenosti ljudskih resursa neophodnih za njezinu izradu i implementaciju. Analiza je nadograđena na temelju analize relevantnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora. Najvažniji dio Strategije predstavlja strateška platforma, koja obuhvaća socio-ekonomsku analizu, strateške fokuse, viziju i strateške ciljeve razvitka. Strateška platforma dominantno je djelo ŽOR-a. Izrađen je i plan razvitka organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala neophodnih za proces implementacije Strategije. Kako bi se omogućila efektivna implementacija ovog strateško-planskog dokumenta, u potpunosti su usklađeni financijski okvir Strategije i Proračun HNŽ-e za 2017. godinu. U završnom dijelu procesa, ŽOR je izradio okvirni trogodišnji plan implementacije Strategije.

2 Situacijska analiza – izvod

2.1 Opće značajke HNŽ-e

Hercegovačko-neretvanska županija je administrativno - teritorijalna jedinica koja obuhvaća jugoistočni dio područja F BiH. Administrativno je podijeljena je na osam općina i Grad Mostar. S površinom od 4.401 km² proteže se cijelom dužinom središnje Hercegovine prateći tok rijeke Neretve. Povoljna prirodna obilježja, tri klimatska pojasa (mediteranska, submediteranska i planinska klima), razvijena hidrološka mreža te reljefno pogodne doline i polja uvjetovali su ranu naseljenost ovog područja. Uz tok rijeke Neretve proteže se značajan prometno-strateški pravac kojim je kontinentalni dio središnje Bosne povezan s Jadranskim morem.

Slika 1 Položaj unutar BiH i administrativna podjela HNŽ-e

2.2 Stanovništvo

U razdoblju od 2009. do 2013. godine zabilježena je tendencija smanjenja ukupnog broja stanovnika (2%). Prema Popisu stanovništva iz 2013., na području HNŽ-e živi 222.007 stanovnika. Isti izvor navodi kako gustoća naseljenosti u 2013. godini iznosi 50 st./km² što HNŽ-e svrstava u kategoriju rijetko naseljenih županija. Gotovo polovina stanovnika (47,6%) koncentrirana je u Gradu Mostaru. U razdoblju od 2009. do 2015. godine u HNŽ-e je zabilježen pozitivan migracijski saldo (23,3%). Razlog tome je činjenica da veći dio stanovništva uglavnom gravitira prema Gradu Mostaru koji je najveće urbano, obrazovno, zdravstveno, kulturno, turističko te gospodarsko središte HNŽ-e ali i Hercegovine. Ostale općine imaju negativan migracijski saldo koji je uglavnom uvjetovan ekonomskim razlozima.

Hercegovačko-neretvanske županije

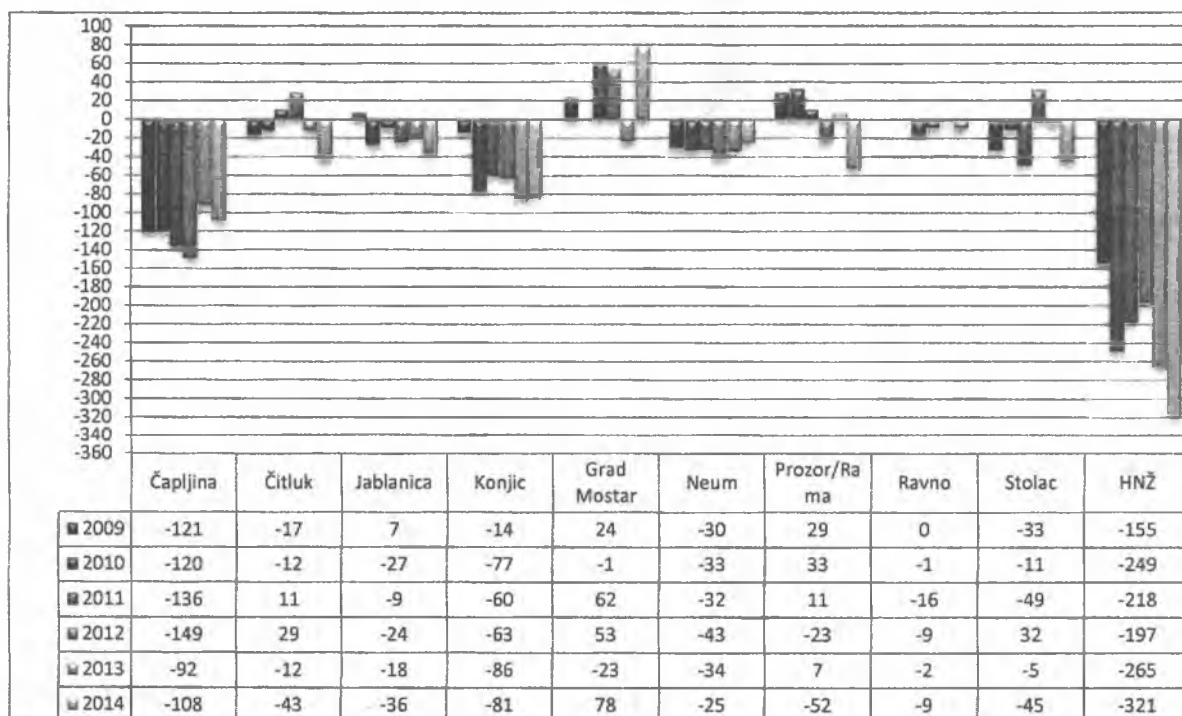
Tablica 1 Osnovni podatci o općinama u HNŽ-e u 2013.

Općina	Površina (km ²)	Broj naselja	Broj stanovnika	Gustoća naseljenosti (st./km ²)
Čapljina	256	32	26.157	102
Čitluk	181	21	18.140	100
Jablanica	301	33	10.111	34
Konjic	1.169	168	25.148	21
Grad Mostar	1.175	60	105.797	90
Neum	225	27	4.653	21
Prozor-Rama	477	56	14.280	30
Ravno	331	54	3.219	11
Stolac	286	26	14.502	44
Ukupno HNŽ-e	4.401	497	222.007	50

Izvor: Federalni zavod za statistiku BiH, Popis stanovništva i stanova, 2013.

Starosna struktura. Promjene u starosnoj strukturi stanovništva u razdoblju od 2009. do 2013. godine očituju se kroz smanjivanje udjela mladog (0-14 godina) i starog (65+ godina) stanovništva u ukupnom broju stanovnika HNŽ-e. Broj mladih smanjen je za 3.192 osobe, dok je broj starijih od 65 godina manji za 4.026 osoba. Manji udio mladog stanovništva posljedica je smanjenog nataliteta u HNŽ-e koji je evidentan od 2009. U razdoblju od 2009. do 2014. godine prirodno kretanje stanovništva u HNŽ-e prati trend negativnog prirodnog priraštaja.

Slika 2 Prirodno kretanje stanovništva u HNŽ-e

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Hercegovačko-neretvanske županije

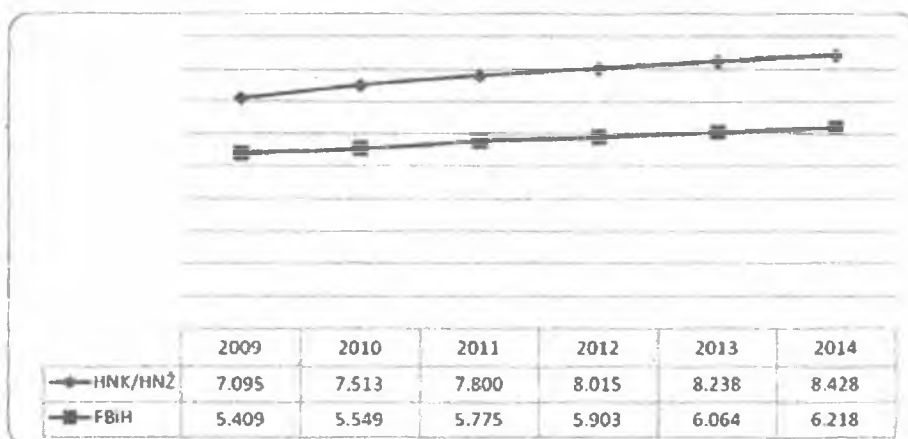
Tablica 2 Razvojni problemi i perspektive u vezi sa stanovništvom

Razvojni problemi	Razvojne perspektive
Konstantno smanjenje udjela mladog stanovništva u ukupnom broju stanovnika	Povećati broj mladog stanovništva kroz program demografske (pronatalitetne) obnove
Positivan migracijski saldo mjerjen uglavnom prema Gradu Mostaru	Razviti program decentralizacije na području HNŽ-e kroz društveno-gospodarski razvoj ostalih općina
Visoka stopa nezaposlenosti (41,7%)	Smanjiti stopu nezaposlenosti u razdoblju 2017.-2020. godina
Nedostatak gospodarskih programa koji potiču zapošljavanje	Povećati sufinanciranje gospodarskih projekata iz programa EU
Porast nezaposlenih skupina s minimalnim mogućnostima zaposlenja (dobne skupine 40+ godina i osobe s invaliditetom)	Razvoj programa prekvalificiranja radno sposobnog stanovništva kroz izobrazbu i poticaj za ostvarivanje samostalnih deficitarnih djelatnosti
Praćenje i kontrola zaposlenih	Povećana kontrola i stvaranje evidencije zaposlenih te nezaposlenih radnika

2.3 Ekonomska struktura

Pokazatelji razvitka. Bruto domaći proizvod (BDP) HNŽ-e u 2014. godini iznosio je 1.888.180.000,00 KM, što predstavlja 11% BDP-a F BiH. U istoj godini BDP po glavi stanovnika iznosio je 8.428,00 KM, te je 14,74% veći od BDP-a po glavi stanovnika F BiH. U razdoblju 2009.-2014. godina, BDP po glavi stanovnika u HNŽ-e rastao je uz prosječnu stopu 3,5%. Ako se analiziraju podatci o razvijenosti po županijama u 2015. godini, vidljivo je kako HNŽ-e zauzima visoko treće mjesto na ljestvici razvijenosti među županijama u F BiH. Mjereno prema indeksu razvoja najslabije razvijene JLS u HNŽ-e jesu Prozor (59,3), Ravno (52,9) i Konjic (67,0).¹

Slika 3 BDP po glavi stanovnika HNŽ-e i F BiH za razdoblje 2009.-2014. godina

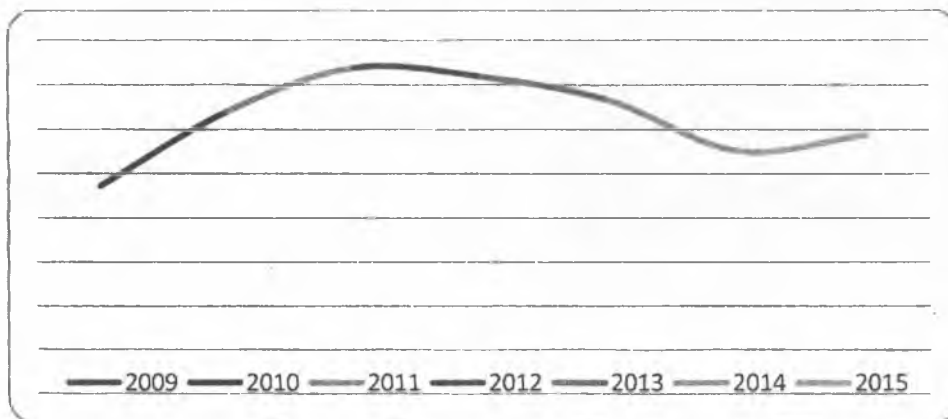

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Mjesečni statistički pregled Federacije BiH, Sarajevo, različita izdanja.

¹ Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u F BiH za 2015. godinu, Sarajevo, travanj 2016.

Vanjskotrgovinska razmjena. Vanjskotrgovinsku bilancu HNŽ-e karakterizira vanjskotrgovinski deficit koji je u 2015. godini iznosio 481 milijun KM. U vanjskotrgovinskoj razmjeni F BiH u 2014. godini, HNŽ-e je sudjelovala s 9,6%. Od 2010. godine smanjuje se pokrivenost uvoza izvozom koja je u 2014. godini iznosila 55,4%. Najznačajniji izvozni sektor u HNŽ-e je prerađivačka industrija koja je u ukupnom izvozu Županije 2014. godine sudjelovala s 93,78%. Najveći udio u uvozu HNŽ-e ima prerađivačka industrija s 94,4% (uvoz hrane i živih životinja, proizvoda razvrstanih prema materijalu, kemijskih proizvoda i strojeva).

Slika 4 Kretanje izvoza u HNŽ-e u razdoblju 2009.-2014. godina

Izvor: Federalni zavod za planiranje razvoja, Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2015. godinu, Sarajevo, 2016.

Industrijska proizvodnja. HNŽ-e se prema proizvodnji nalazi na četvrtom mjestu u F BiH. U 2014. godini na području HNŽ-e ostvaren je pad industrijske proizvodnje za 17,5% u odnosu na 2013. godinu. Najveći pad proizvodnje zabilježen je u sektoru proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom i plinom, odnosno, u skupini intermedijarnih proizvoda i energije. Rast proizvodnje zabilježio je sektor proizvodnje strojeva i proizvoda od metala.

Investicije. U razdoblju 2009.-2014. godina zabilježen je pad investicija u HNŽ-e. U 2014. godini ukupne investicije u nova stalna sredstva iznosile su 149 milijuna KM. U istoj godini najviše se investiralo u materijalna stalna sredstva (građevinske radove te strojeve, opremu i transportna sredstva). Najznačajnije investicije zabilježene su u polju stručnih/znanstvenih i tehničkih djelatnosti, potom u prerađivačkoj industriji, trgovini, informacijskim tehnologijama i građevinarstvu.

Izravna strana ulaganja. U razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 2013. godine u HNŽ-e su zabilježene strane investicije u visini 128 milijuna KM. Najveća ulaganja bilježe općina Čitluk, Grad Mostar i općina Čapljina, zatim slijede općine Stolac i Konjic. Ulaganja se najvećim dijelom odnose na prerađivačku industriju, trgovinu te energiju.

Analiza pravnih osoba i gospodarskih subjekata. U razdoblju 2009.-2014. godina stalno raste broj registriranih pravnih osoba u HNŽ-e. Prema vrsti djelatnosti, najveći broj registriranih pravnih osoba u 2014. godini odnosi se na djelatnosti trgovine na veliko i malo i održavanje, zatim ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti te prerađivačku industriju. U 2014. godini na području HNŽ-e poslovalo je ukupno 2.408 gospodarskih društava. U ukupnom broju registriranih pravnih osoba (12.238) najveći udio imaju mikro i

Hercegovačko-neretvanske županije

mala poduzeća te 6.650 obrta. Promatrano na razini HNŽ-e, broj gospodarskih društava raste u svim JLS, dominantno u Gradu Mostaru, općinama Čapljina i Konjic, dok je pad zabilježen u Prozor-Rami i Neumu.

Tablica 3 Registrirani gospodarski subjekti po djelatnostima u HNŽ-e u razdoblju 2009.-2014. godina

Gospodarski subjekti po djelatnostima	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	Indeks 2014. /2009.
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	131	137	138	133	144	147	112,21
Ribarstvo	15	17	16	16			106,6
Vađenje ruda i kamena	40	40	43	42	41	43	107,5
Peradiivačka industrija	605	610	619	615	582	592	97,85
Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom i vodom	30	35	44	60	60	67	223,33
Građevinarstvo	319	319	324	321	349	348	109,09
Trgovina na veliko i malo i održavanje	1.457	1.494	1.524	1.526	1.527	1.515	103,98
Ugostiteljstvo	125	135	148	156	163	180	144
Transport, skladištenje i komunikacije	273	279	287	284	194	194	71,06
Financijsko posredovanje	32	31	32	32	33	32	100
Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne usluge	434	452	479	494	57	60	13,82
Javna uprava i obrana	143	143	146	150	151	154	107,69
Obrazovanje	133	133	140	143	161	170	172,82
Zdravstvo i socijalni rad	214	216	223	227	220	227	106,07
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	1.263	1.394	1.563	1.735	1.847	1.948	154,24
Djelatnosti domaćinstava	1	1	1	1	1	1	100
Eksteritorijalne organizacije i tijela	0	0	0	0	0	0	
Ukupno	5.215	5.436	5.727	5.935	5.530	5.678	

Izvor: Ministarstvo gospodarstva HNŽ-e, 2016.

Prihodi i dobit gospodarskih društava. Ukupan prihod od prodaje, koji su u 2014. godini ostvarila gospodarska društva s područja HNŽ-e, iznosio je 2.373.383.896 KM te je za 2,54% u veći odnosu na prethodnu godinu. U ukupnim prihodima gospodarskih društava najznačajniji udio imaju gospodarska društva u sektoru trgovine na veliko i malo te prerade obojenih metala. U 2014. godini ukupan prihod od izvoza gospodarskih društava s područja HNŽ-e iznosio je 552.268.000,00 KM ili oko 23,27% ukupnih prihoda. Prihod od izvoza dominantno ostvaruje prerađivačka industrija.

Zaposlenost u gospodarskim društvima i obrtima. U 2014. godini u HNŽ-e zabilježeno je ukupno 33.818 nezaposlenih osoba što pokazuje povećanje nezaposlenosti za 3,9% u odnosu na prethodnu godinu. U istoj 2014. godini u gospodarskim subjektima HNŽ-e bilo je ukupno 31.330 zaposlenih radnika što čini 64,94% ukupnog broja zaposlenih na razini Županije. Promatrajući zaposlenost po veličini gospodarskih subjekata, najveći broj zaposlenih bio je u velikim poduzećima (41,53%), dok je u srednjim bilo zaposleno 22,12%, malim 23,05% te mikro poduzećima 13,30%. Promatrajući sektorsku strukturu gospodarskih društava, najveći broj zaposlenih evidentiran je u gospodarskim društvima trgovine na veliko

i malo, prerađivačke industrije te građevinarstva. Rast zaposlenosti bilježe sektori obrade metala i poljoprivreda.

Stanje poduzetničke infrastrukture na području HNŽ-e. Prema Studiji o uspostavi, razvoju i promociji poslovnih zona u Hercegovini, koju je u 2011. godini izradio REDAH, na području HNŽ-e identificirano je trinaest poslovnih zona površine cca 1 milijun m². Kako bi se olakšalo poslovanje gospodarskim subjektima poduzetničke zone nude osnovnu infrastrukturu. Poticanje korištenja i unaprijeđenja poduzetničke infrastrukture može biti rješenje za probleme koji su prisutni kod gospodarskih subjekata. Prema podacima iz Izvješća o problemima gospodarstvenika HNŽ-e² vidljivo je kako je potrebno olakšati put i skratiti vrijeme registracije gospodarskih društava, unaprijediti pristup financijskim sredstvima, unaprijediti kvalitetu pravnog okvira te povezanost obrazovanja i zahtjeva tržišta rada.

2.4 Pregled stanja turizma i ugostiteljstva u HNŽ-e

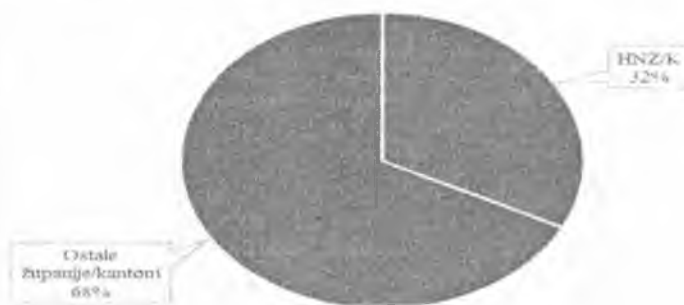
Analiza turističke potražnje. Prema službenim podacima Federalnog zavoda za statistiku (u daljnjem tekstu: FZS), tijekom 2015. godine na području HNŽ-e registrirano je 204.000 turističkih dolazaka te 464.100 noćenja turista. U zadnjih pet godina broj turističkih dolazaka na području HNŽ-e povećao se za 97% dok je broj noćenja turista povećan za 83%. U istom razdoblju broj turističkih dolazaka rastao je po prosječnoj godišnjoj stopi od 17% dok je nešto sporije rastao broj noćenja turista (godišnja stopa od 16%). Prosječna duljina boravka turista u HNŽ-e tijekom 2015. godine iznosila je 2,3 dana što je relativno kratko. U istoj godini u strukturi turističke potražnje dominirali su inozemni turisti (82%) dok su domaći turisti ostvarili oko 18% noćenja. Značajno obilježje trenutnog stupnja turističkog razvoja HNŽ-e je i izražena sezonalnost turističke potražnje. U tri ljetna mjeseca 2015. godine ostvareno je oko 50% od ukupno registriranog broja noćenja turista na području HNŽ-e, dok taj udio u razdoblju svibanj-rujan raste na preko 70%.

Službeno registrirana turistička potražnja izrazito je neravnomjerno prostorno raspoređena. Od ukupno devet JLS, većina turističkog prometa (noćenja) u 2015. godini ostvarena je na području općina Neum (47%) i Čitluk (29%) te na području Grada Mostara (19%). Ostala područja HNŽ-e ili uopće nemaju službeno registriranog turističkog prometa, ili je on zanemarivo mali. Analiza turističke potražnje prema vrstama smještajnih kapaciteta pokazuje kako se većina službeno registrirane potražnje ostvaruje u hotelima i sličnom smještaju (95%) te u odmaralištima i sličnim objektima za kraći odmor (4%) dok ostale vrste smještajnih kapaciteta sudjeluju s manje od 1% u ukupno registriranom turističkom prometu na području HNŽ-e.

² HNŽ, Vijeće za konkurentnost i razvitak, Izvješće o problemima gospodarstvenika HNŽ-e, Mostar, 2013.

Hercegovačko-neretvanske županije

Slika 5 Udio HNŽ-e u ostvarenom turističkom prometu na području F BiH u 2015. godini

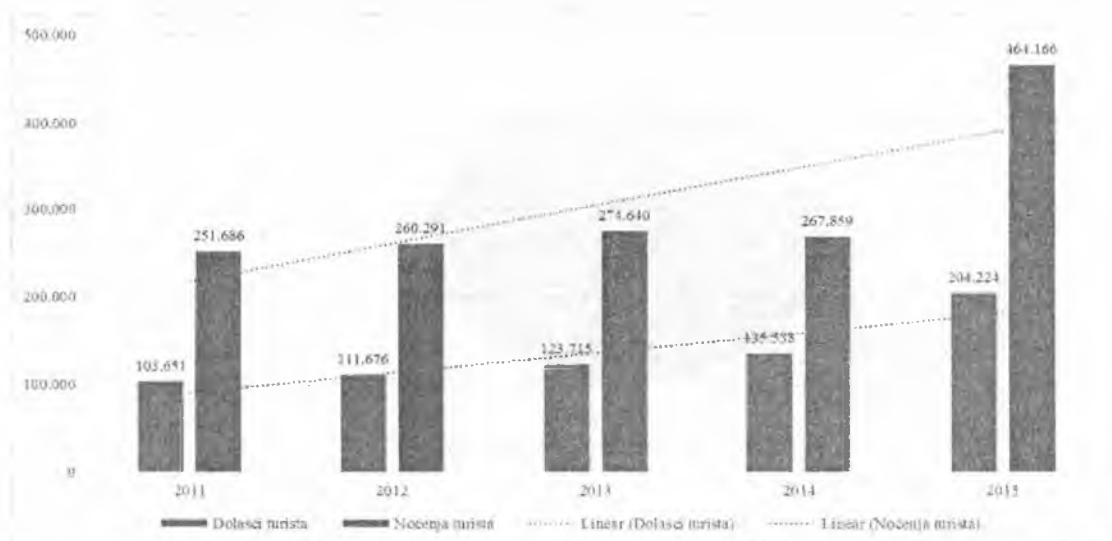
Izvor: Federalni zavod za statistiku.

Turistička zajednica Hercegovačko-neretvanske županije (u daljnjem tekstu: TZ HNŽ) procjenjuje kako je službenim statističkim podacima obuhvaćeno tek oko 20 do 30% od ukupno ostvarenog broja dolazaka i noćenja turista na području HNŽ-e, dok se jednodnevni turistički posjeti uopće ne evidentiraju niti postoje službene procjene njihovog broja. Ukoliko se ova procjena uzme kao vjerodostojna, onda se može zaključiti kako se na području HNŽ-e godišnje ostvari između 1,5 i 2 milijuna turističkih noćenja.

Analiza turističke ponude. HNŽ-e raspolaže izuzetno kvalitetnom i diverzificiranom turističkom resursnom osnovom, što predstavlja važan preduvjet kvalitetnog i dugoročno održivoga turističkog razvoja ovoga prostora. U smještajnoj ponudi na području HNŽ-e trenutno je dostupno nešto više od 20 tisuća postelja u kategoriziranim smještajnim objektima, većinom hotelima i sličnom smještaju. Od ukupnog broja postelja, najveći se broj nalazi na području općina Čitluk (oko 70%) i Neum (oko 18%) te Grada Mostara (9%) dok se na području šest preostalih JLS nalazi samo 3% raspoloživih postelja u kategoriziranim smještajnim objektima. Prema procjenama TZ HNŽ, broju službeno registriranih postelja treba dodati još oko 15-20 tisuća postelja u privatnim smještajnim kapacitetima. U 2014. godini, u djelatnosti pružanja usluga smještaja te pripreme i usluživanja hrane, bilo je registrirano 180 pravnih osoba, 260 dijelova pravnih osoba te 1.937 obrta. HNŽ-e sudjeluje s 21,3% u ukupnom broju pravnih subjekata koji su registrirani za djelatnost pružanja usluga smještaja te pripreme i usluživanja hrane u FBiH, te s oko 16,6% u ukupnom broju zaposlenih u toj djelatnosti. Ukupan promet ugostiteljstva na području HNŽ-e tijekom 2014. godine iznosio je 30,9 milijuna KM od čega je većina ostvarena u poduzećima u privatnom vlasništvu (76%) te manji dio u javnim/državnim poduzećima ili poduzećima u mješovitom vlasništvu (24%).

Hercegovačko-neretvanske županije

Slika 6 Kretanje turističkog prometa u HNŽ-e u razdoblju 2011.-2015. s trendom

Izvor: Federalni zavod za statistiku.

Analiza stavova i potrošnje turista u HNŽ-e. Temeljem rezultata istraživanja „TOMAS F BiH 2010 - Stavovi i potrošnja turista u Federaciji BiH“ glavni motivi dolaska turista na područje HNŽ-e jesu kulturne znamenitosti, kratki odmor u gradu i nova iskustva i doživljaji (Mostar), religiozni razlozi, duhovni rast i razvoj (Međugorje) te odmor i opuštanje, zabava i gastronomija (Neum). Turisti na području HNŽ-e većinom su srednje životne dobi (40 - 45 godina), visoko su obrazovani (2/3 njih ima završenu višu ili visoku školu), većinom dolaze osobnim automobilom dok su im mjesečni prihodi kućanstva veći od 4 tisuće KM.

Tablica 4 Glavni motivi dolaska u tri najposjećenije destinacije u HNŽ-e

MOSTAR	(%)*	MEĐUGORJE	(%)*	NEUM	(%)*
Kulturne znamenitosti	53,4%	Religiozni motivi	83,6%	Pasivni odmor, opuštanje	69,2%
Kratki odmor u gradu	31,1%	Hodočašće	35,4%	Zabava	45,4%
Nova iskustva i doživljaji	28,2%	Duhovni razvoj	32,9%	Gastronomija	23,7%

Izvor: TOMAS FBiH 2010. – Stavovi i potrošnja turista u FBiH – pilot istraživanje

* Mogućnost više odgovora

2.5 Pregled stanja poljoprivrede u HNŽ-e

Ukupna površina poljoprivrednog zemljišta na području HNŽ-e iznosi 222.851 ha (50,64%). Na obradivo zemljište otpada 73.887 ha (33,16 %), na šume 185.925 ha (42,25%) dok ostalo zemljište čine pašnjaci i nekorištene površine. Prema Karti bonitetne vrijednosti tla, HNŽ-e raspolaže s 2.256,85 ha (1,11%) zemljišta II. bonitetne klase, 6.613,38 ha (3,12%) zemljišta III. bonitetne kategorije dok IVa. i IV b. bonitetne klase zauzimaju 12.331,24 ha (5,96%). Zbog prirodnog manjka kvalitetnog zemljišnog fonda na području HNŽ-e, posebnu pozornost treba posvetiti racionalnom korištenju, čuvanju i zaštiti poljoprivrednoga zemljišta. Mali posjed, te dislociranost i usitnjenost parcela među glavnim su razlozima niske i neučinkovite

Hercegovačko-neretvanske županije

poljoprivredne proizvodnje, ali i najveći ograničavajući čimbenik povećanja njezine konkurentnosti. Prosječna površina poljoprivrednog zemljišta kojim raspolažu poljoprivredna gospodarstva na području HNŽ-e iznosi 1,59 ha.

Tablica 5 Tipologija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG) u HNŽ-e

Tipovi OPG-a po veličini	Ukupan broj OPG-a	Postotak (%)	Ukupna površina OPG-a [ha]	Postotak (%)	Prosječna površina po OPG-u (ha)
Površina 0-1 [ha]	2.371	65,66%	752,88	13,15%	0,32
Površina 1-3 [ha]	831	23,01%	1.444,58	25,24%	1,74
Površina 3-5 [ha]	187	5,18%	718,12	12,55%	3,84
Površina 5-10 [ha]	134	3,71%	921,45	16,10%	6,88
Površina 10-50 [ha]	87	2,41%	1.613,08	28,18%	18,54
Površina iznad 50 [ha]	1	0,03%	274,21	4,79%	274,21
Ukupno	3.611	100,00%	5.724,32	100,00%	1,59

Izvor: FMPVŠ³, Registar poljoprivrednih gospodarstava, 2016.

Biljna proizvodnja. U strukturi sjetvenih površina na području HNŽ-e dominiraju krumpir, rajčica, crveni luk, paprika, dinje i lubenice. Aluvijalna tla u donjem toku rijeke Neretve (od Salakovca do Metkovića) pogodna su za proizvodnju povrtlarskih kultura (cca 500 ha poljoprivrednog zemljišta u intenzivnoj proizvodnji, prije svega salate, rajčice, paprike i krastavaca). Površine krmnog bilja u 2014. godini (djetelina 216 ha, lucerna 131 ha, ječam 305 ha i kukuruz 111 ha) znatno su smanjene u odnosu na 2009. (djeteline 1.270 ha, lucerne 1.234 ha, ječma 416 ha, kukuruza 181 ha). Razlog ovakvom stanju je smanjenje stočnog fonda.

Voćarska proizvodnja. U strukturi voćarskih kultura zastupljena je proizvodnja jabučastog, jezgričavog, koštičavog i jagodičastog voća. Međutim, velike oscilacije u urodima po pojedinim godinama, izostanak kvalitetnih polica osiguranja te neizgrađeni sustavi mreža protiv tuče, čimbenici su koji onemogućavaju konkurentniju proizvodnju voća. Vremenske (ne)prilike uvelike određuju urode voća po ha. Ovome valja pridodati nedostatak rashladnih kapaciteta (pakirnice sortirnice i hladnjače) što dovodi do velike sezonske ponude odnosno smanjenja cijena voća, a posljedično tome i ukupnog smanjenja dohotka proizvođača. Najveći potencijal leži u razvitku proizvodnje ranoga povrća, vinogradarstvu te uzgoju ljekovitoga bilja i mediteranskih voćnih vrsta (šipak, maslina, smokva).

Animalna proizvodnja. U strukturi animalne proizvodnje na području HNŽ-e najveći značaj ima proizvodnja mlijeka (22.363 tisuće litara). U razdoblju od 2009. do 2015. godine stočni fond goveda na području HNŽ-e smanjen je za 1.240 grla, dok je u istom razdoblju došlo do smanjenja broja krava i steonih junica za oko 1.210. Općenito, prema dostupnim statističkim podacima u zadnjih šest godina u stalnom je opadanju broj goveda, kao i broj ovaca. Broj svinja u navedenom je razdoblju varirao iz godine u godinu, dostižući maksimum u 2012. godini (12.874). Proizvodnja jaja bilježi pozitivne pomake kao i proizvodnja pilećeg mesa. Na području HNŽ-e postoji moderna farma za proizvodnju mlijeka s cca 600 muznih grla i cca 500 ha poljoprivrednog zemljišta za proizvodnju stočne hrane. Osim ovog izdvojenog slučaja, postoji nekoliko manjih farmi cca 20 – 30 grla, dok je ostalo ekstenzivna proizvodnja

³ Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

s vrlo starom tehnologijom. Najveći potencijal leži u razvitku ovčarskih farmi za proizvodnju mesa (janjetina) i ovčjeg sira, koje je vrlo lako uklopiti u razvitak ruralnog turizma (kratki lanac opskrbe). Izdvajanjem značajnih sredstava za potporu otkuplivačima poljoprivrednih proizvoda djelomično se kompenzira odsustvo prerađivačkih kapaciteta, koji su dovoljni samo u sektoru prerade mlijeka te apsolutno nedovoljni u sektoru prerade voća i povrća koje se proizvodi na području HNŽ-e. Dio otkupljenog voća i povrća djelomično se izvozi, a najveći dio utroši se za stolnu (sezonsku) potrošnju. Ipak, posljednjih je godina napravljen pozitivan ali nedovoljan pomak u povećanju instaliranih rashladnih kapaciteta za čuvanje voća i povrća.

Šumarstvo i vodni resursi. Od ukupnih površina HNŽ-e na šumsko zemljište otpada 187.505 ha ili čak 42,45%. Od toga je 70,9% u državnom vlasništvu, dok je 29,1% u privatnom vlasništvu. Od ukupne proizvodnje od 87 tisuća m³ u 2015. godini, na trupce liščara otpada 36,87 % dok je ostalo proizvodnja ogrjevnoga drveta (59,77%). Ukupna zaliha drvene mase procijenjena je na 17.546 milijuna m³. Najviše šuma je na području općina Konjic, Jablanica i Prozor-Rama. Kako bi se osiguralo kontinuirano upravljanje, planiranje i gospodarenje ovim značajnim resursom s ciljem njegove zaštite, područje šumarstva treba zakonski urediti na županijskoj razini donošenjem Zakona o šumama HNŽ-e. Značajni problemi sektora šumarstva ogledaju se u niskoj produktivnosti, odsustvu kritične mase poticajnih sredstava razvoja, nedovoljnoj i neprimjerenj tehnološkoj opremljenosti, odsustvu prerađivačkih kapaciteta, lošoj izobrazbi, neadekvatnim mjerama prevencije i pripravnosti u smislu odgovora na vremenske nepogode i katastrofe, nedovoljno razvijenoj integralnoj zaštiti šuma, postojanju značajnih površina miniranog šumskog zemljišta te nerazvijenoj finalnoj preradi drveta.

Zaštita i upravljanje šumama. Sa stajališta zaštite i spašavanja potrebno je obratiti posebnu pozornost i inzistirati na racionalnom upravljanju šuma. S obzirom da nema Zakona o šumama F BiH, a posljedično tome niti Zakona o šumama HNŽ-e, nije uspostavljeno JP Šume HNŽ-e. Ovaj problem predstavlja temeljnu prepreku za učinkovito upravljanje šumskim resursima na području Županije, jer nisu donesene šumsko-gospodarske osnove koje bi imale različita razdoblja važenja – od 2016. godine do 2020. godine. Dominirajuće vrste drveća jesu liščarske vrste, a drvene su zalihe najveće u općini Konjic (50,12% ukupnih drvnih zaliha). Kako je to područje većim dijelom i zaštićeno, u narednom planskom razdoblju nužno je posebnu pozornost posvetiti kontroli i ograničavanju pojave nelegalne sječe te uspostavi čuvarske službe. Prisutnost minskih polja na području HNŽ-e stalna je opasnost i predstavlja značajan problem u ukupnom gospodarenju šumama.

Tablica 6 Površine, šumske zalihe i drvena masa po ha

	Površine pod šumama [ha]	Postotak (%)	Šumsko zemljište- drvena masa (000 m ³)	Postotak (%)	Drvena masa po ha/m ³	Postotak (%)
Godina	2015.		2015.		2015.	
Čapljina	7.600	4,05	99	0,71	13	2,84
Čitluk	8.994	4,80	297	2,12	33	7,21
Jablanica	13.995	7,46	1.413	10,08	101	22,05
Konjic	50.901	27,15	7.024	50,12	138	30,13
Grad Mostar	42.048	22,43	3.196	22,81	76	16,59
Neum	7.106	3,79	14	0,10	2	0,44
Prozor-Rama	23.091	12,31	1.478	10,55	64	13,97

Hercegovačko-neretvanske županije

Ravno	10.770	5,74	194	1,38	18	3,93
Stolac	23.000	12,27	299	2,13	13	2,84
TOTAL	187505	100,00	14014	100,00	458	100,00

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja (Publikacija 2015.)

Vodni resursi. S ukupnom dužinom od 215 km (od čega su 22 km u Republici Hrvatskoj) i površinom sliva od 10.380 km², Neretva je najveći vodotok na području HNŽ-e i predstavlja najznačajniji vodni resurs u Županiji (protječe kroz četiri općine HNŽ-e). Glavni kopneni vodni potencijal čini rijeka Neretva koju svojim dotocima nadopunjuju brojne pritoke kao Neretvica, Rama, Grabovica, Drežnica, Buna, Radobolja, Trebižat, Krupa, Bregava i dr. Sve one tvore bogato raspleteni sustav ukupnog života područja, a glavne među njima pružaju mogućnost navodnjavanja kao temelja proizvodnje hrane. Među stacionarnim vodama prednjači atraktivni rezervat Hutovo Blato, te za turizam pogodno Blidinjsko, Boračko i Blatačko jezero. Najvišu energetska, te potencijalno vodonatapnu i akvakulturnu vrijednost imaju i Jablaničko te Ramsko jezero, kao i akumulacije brana Grabovica, Salakovac i Mostar. Hidroenergetski sustav rijeke Neretve čine hidroelektrane - HE Jablanica (1954.), HE Rama (1969.), HE Grabovica (1981.), HE Salakovac (1981.), HE Peć-Mlini (2004.) - rijeka Tihaljina, HE Mostarsko blato (2012.) Pored primarne poljoprivredne proizvodnje, značajni izvori kontaminacije voda jesu energetska sektor i industrija, zatim ostali značajniji izvori kao što su uzgoj i eksploatacija šuma, te ruralna naselja bez kanalizacijskih sustava. Vodu loše kvalitete poljoprivrednici koriste za zalijevanje usjeva što ograničava i njih i prerađivače u proizvodnji organske hrane temeljene na primjeni standarda tipa Global GAP, HACCP, ISO 9001. i sl.

Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem. Zbog prirodnih odlika, ali i neprimjerenog korištenja i upravljanja zemljištem, HNŽ-e je suočena s fizičkim gubitcima poljoprivrednog zemljišta s oko 9.268 ha (2,10% ukupne površine), te uništavanjem strukture zemljišta i smanjenjem mogućnosti korištenja zemljišta (od 19% 2011. do 34% 2014. godine) za razvojne potrebe gospodarstva ili za unaprjeđenje kvalitete života stanovništva. Najveće degradacije terena i okoliša nastale su eksploatacijom kamena, deponijima otpada, ali i gradnjom hidroakumulacija. U zadnje dvije godine rekultiviraju se šumska zemljišta za proizvodnju smilja (*Helycrhisum italicum ssp. italicum*) čime je došlo do povećanja obradivih površina za 651 ha. Kao najveći uzročnici zagađenja poljoprivrednog zemljišta identificirani su neprimjereni odloženi otpad iz industrije i domaćinstava, otpadne vode septičkih jama, preljeva i izravnih izlivanja u tlo, postojanje minskih polja, neprimjereni i nekontrolirano korištenje pesticida i mineralnih gnojiva u poljoprivredi.

Tablica 7 Razvojni problemi i perspektive gospodarstva HNŽ-e

Razvojni problemi	Razvojne perspektive
Gospodarska slika Županije ukazuje na postojanje nekonkurentnog gospodarstva s nedovoljno iskorištenim kapacitetima	Poticanje inovacija i tehnološkog osuvremenjavanja industrijske proizvodnje i kreiranja inovativnih proizvoda, restrukturiranje poduzeća, podizanje produktivnosti
Neadekvatna usklađenost potreba gospodarstva i ponude radne snage	Programi kontinuiranog unaprjeđenja obrazovanja, razvijanje i primjena novih znanja i vještina
Neiskorišteni potencijal poljoprivrede i prehrambene industrije u gospodarskoj aktivnosti te nedostatan ruralni razvoj	Programi jačanja poljoprivrede, iskorištavanja razvojnih potencijala i životnih uvjeta ruralnog područja te njihovo međusobno povezivanje (mikobiznis, žensko poduzetništvo,...)

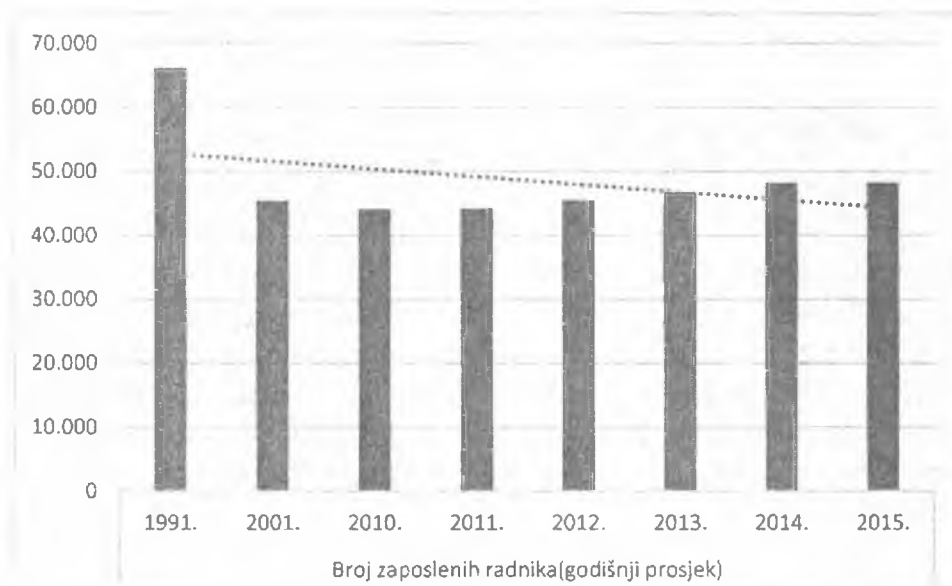
Hercegovačko-neretvanske županije

Nedovoljan izvoz koji nosi neuravnoteženost platne bilance i uvozu ovisnost Županije	Programi podizanja konkurentnosti gospodarstva, unaprjeđenje poslovnog okruženja, porezna reforma, mobilnost radne snage
Osiguranje uvjeta za rast malih i srednjih poduzeća i otvaranje novih	Jačanje poduzetničke infrastrukture, unaprjeđenje poslovnog okruženja za razvoj MSP (IT, inovacije, edukacija), instrumenti financiranja
Osjetljivost javnih financija	Fiskalna konsolidacija, kontrola javnih rashoda, učinkovito fiskalno upravljanje te osiguranje potpore gospodarstvu kroz kapitalne transfere
Osiguranje stabilnih i prikladnih izvora financiranja	Programi poticanja investicija, kreditne linije, garantni fondovi, razvojni fondovi i banke
Niska kvaliteta i nepovoljna struktura postojećih smještajnih kapaciteta na području HNŽ-e	Podizanje kvalitete postojećih smještajnih objekata i poticanje razvoja novih smještajnih objekata visoke kategorije, osobito malih obiteljskih hotela, kuća za odmor i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava koja pružaju turističke usluge
Kratka prosječna duljina boravka turista (2,3 dana), HNŽ-e trenutno funkcionira kao jednodnevna odnosno izletnička turistička destinacija	Diverzifikacija turističkog destinacijskog proizvoda, razvoj turizma posebnih interesa, obogaćivanje i podizanje kvalitete izvanpansionske turističke ponude
Visoka sezonalnost turističke potražnje, koncentracija turističkog prometa tijekom ljetnih mjeseci i posljedično niska stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta	Razvoj turističkih proizvoda i usluga koji ne ovise o prirodnim i institucionalnim čimbenicima kao što su klimatski uvjeti, nacionalni praznici na glavnim emitivnim tržištima, sezona godišnjih odmora i sl., stavljanje Međunarodne zračne luke Mostar u funkciju turističkog razvoja
Neprepoznatljivost HNŽ-e kao jedinstvene turističke destinacije, nepostojanje jedinstvenog brenda Hercegovine	Izrada Strateškog marketing plana turizma HNŽ-e (poželjno cijele Hercegovine) kojim bi se definirali glavni turistički proizvodi, tržišni segmenti, promotivne i komunikacijske aktivnosti te definirala temeljna obilježja turističkog brenda HNŽ-e (Hercegovine)
Nepostojanje turističkih zajednica na lokalnoj razini	Uspostava sustava turističkih zajednica na razini JLS s ciljem učinkovitog upravljanja turističkim razvojem na lokalnoj razini
Nerazvijen sustav turističke statistike u F BiH i HNŽ-e	Unaprjeđenje sustava turističke statistike na području FBiH i HNŽ-e s ciljem stvaranja kvalitetne informacijske podloge za definiranje učinkovitih mjera turističke politike
Nedovoljna razina suradnje među glavnim razvojnim dionicima, nedostatak kvalitetnog destinacijskog menadžmenta	Poticanje suradnje među glavnim razvojnim dionicima iz područja javnog i privatnog sektora kroz uspostavu tijela za koordinaciju razvitka turizma i provođenje mjera definiranih u Strategiji razvitka turizma HNŽ-e za razdoblje 2011.-2021.
Visok stupanj neobrađenog poljoprivrednog zemljišta, rascjepkanost zemljišnih posjeda na OPG-e	Povećanje razine korištenja obradivih površina, okrupnjavanje zemljišnih posjeda, zaštita i unaprjeđenje plodnosti tla te uspostava politike održivog upravljanja zemljištem
Nestabilnost dohotka poljoprivrednih proizvođača (OPG-e) i nepovoljni uvjeti poslovanja poljoprivrednih proizvođača u odnosu na države iz okruženja	Povećanje opsega primarne poljoprivredne proizvodnje, potpora stabilnosti dohotka poljoprivrednog gospodarstva i smanjenje razlike u uvjetima poslovanja u odnosu na proizvođače iz država regije

2.6 Pregled stanja i kretanja na tržištu rada HNŽ-e

Zaposlenost u HNŽ-e. Prema prikupljenim podacima, na području HNŽ-e krajem 2015. godine djeluje 258 državnih poduzeća i ustanova, 2.665 privatnih poduzeća i agencija, te 3.766 samostalnih poreznih obveznika (samostalne obrtničke, trgovačke i ugostiteljske radnje, samostalni prijevoznici), koji ukupno zapošljavaju i radno angažiraju 49.217 djelatnika⁴. Stopa zaposlenosti koncem 2015. godine iznosi 32,2% dok je nezaposlenost 41,7% te je u odnosu na 2014. viša za 0,9%. Broj zaposlenih u 2015. u odnosu na podatke iz 1991. godine, prati negativan trend što je razumljivo s obzirom na ratom uništen i zanemaren sektor gospodarstva i industrije uopće. Ako se prati broj zaposlenih u razdoblju od 2010. do 2015., vidljiv je porast od 8% u odnosu na 2010. godinu.

Slika 7 Kretanje broja zaposlenih u razdoblju od 1991. do 2015. u HNŽ-e

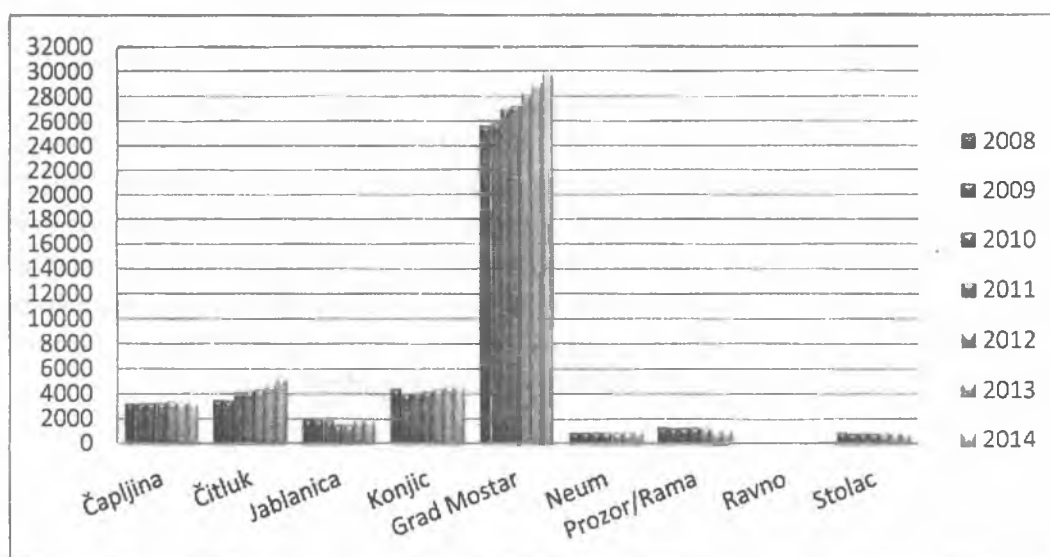
Izvor: Federalni zavod za statistiku, Mjesečni statistički pregled Federacije BiH, Sarajevo, različita izdanja, ŽOR HNŽ-e.

Od ukupnog broja zaposlenih u HNŽ-e u 2015. godini, udio zaposlenih u negospodarskim djelatnostima iznosi 39,3% što je za 3,9% manje u odnosu na 2013. Iako zaposlenost u HNŽ-e bilježi rast, ona ne ispunjava potencijale koje ovo okruženje nudi. Povećanje zaposlenosti u razdoblju 2010.-2014. godina zabilježeno je u općinama Čitluk i Konjic te Gradu Mostaru dok ostale općine prati neznatno ili smanjeno zapošljavanje.

⁴ Porezna uprava Federacije BiH

Hercegovačko-neretvanske županije

Slika 8 Kretanje broja zaposlenih po općinama HNŽ-e u razdoblju 2008.-2014.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Mjesečni statistički pregled Federacije BiH, Sarajevo, različita izdanja, ŽOR HNŽ-e.

Prosječna neto plaća u HNŽ-e. Prema makroekonomskim pokazateljima za 2013. godinu, prosječna neto plaća u HNŽ-e iznosila je 891,00 KM⁵. Trend kretanja prosječne neto plaće u općinama HNŽ-e od 2011. do 2014. prati kontinuirani porast ostvaren u četverogodišnjem razdoblju od 2008. do 2011. godine. Ovaj trend povećanja neto plaće prisutan je u gotovo svim JLS na području Županije (osim Čitluka i Stoca). Najviši iznos prosječne mjesečne neto plaće u 2013. godini na području Županije zabilježen je u općini Ravno (1.080,00 KM) i Gradu Mostaru (956,00 KM).

Analiza sive ekonomije (rad „na crno“). Siva ekonomija (rad „na crno“) odnosno radni odnos suprotan zakonskim propisima, jedan je od većih problema u HNŽ-e. Najveća je pojava rada „na crno“ u području uslužnih djelatnosti i to u ugostiteljstvu, trgovini i turističkim objektima. Procjena je kako više od 60% građevinskih radnika radi „na crno“. Također, veliki broj umirovljenika obavlja rad „na crno“, a u kontekstu navedenog ne možemo zanemariti niti umirovljenike relativno mlađe dobi (vojni umirovljenici) koji su i nakon umirovljenja radno angažirani. Značajan broj poljoprivrednih proizvođača nalazi se dugi niz godina na evidenciji Službe za zapošljavanje (u daljnjem tekstu: Služba), samo radi ostvarenja prava na zdravstvenu zaštitu a u stvarnosti obavljaju rad „na crno“.

Nezaposlenost u HNŽ-e. Broj nezaposlenih osoba u 2015. godini bio je 34.453 osobe što je u odnosu na kraj 2014. godine, kada se na evidenciji Službe nalazilo 33.818 nezaposlenih osoba, povećanje za 635 osoba ili 1,9% (u odnosu na 2009. godinu čak 16,4%). Nužno je naglasiti kako se ovi podatci odnose samo na registriranu nezaposlenost i nisu odraz pravog stanja nezaposlenosti. Ako se uzmu u obzir rad „na crno“, prihodi koji se ostvaruju kroz neke druge osnove osim zaposlenja i sl., stvarni broj nezaposlenih značajno je manji. Prema stupnju stručnog obrazovanja, najveći udio nezaposlenih osoba ima III. stupanj stručnog obrazovanja (34,7%), zatim slijedi IV. stupanj (30,7%), I. stupanj (19,9%), VII./1 stupanj

⁵ Makroekonomski pokazatelji 2013., FZS Mjesečni statistički pregled FBiH po županijama 03/13, Federalni zavod za programiranje razvoja

Hercegovačko-neretvanske županije

(5,8%), VII./2 stupanj (3,4%), VI./1 stupanj (1,9%), VI./2 stupanj (1,9%), te II. stupanj sa 1,4% i V. stupanj sa 0,3%. U odnosu na 2015. godinu, udio nezaposlenih u dobi od 30 godina nepromijenjen je (32,5%), dok se u dobi od 30 do 40 godina bilježi porast nezaposlenosti za 0,5% (7.935 ili 23,4%). Specifična je kategorija stanovništva preko 50 godina koja u ukupnom broju nezaposlenih osoba sudjeluje s 24,6%, perspektive za njihovo zapošljavanje su minimalne, a njihov udio u ukupnom broju nezaposlenih osoba svake se godine povećava. Zabrinjavajući je podatak da 40,8% osoba s evidencije nezaposlenih na zaposlenje čeka više od pet godina, a posebno podatak da 22,8% nezaposlenih posao čeka više od devet godina. Tijekom 2015. godine zaposlile su se 6.834 osobe koje su se vodile na evidenciji nezaposlenih osoba Službe. U odnosu na 2014. godinu, to je više za 10,9% (677 nezaposlenih osoba više). U strukturi nezaposlenih žena je 2.772 ili 40,6%. Najučinkovitije mjere za zapošljavanje jesu one koje se odnose na otvaranje novih radnih mjesta i stvaranje novih vrijednosti.

Teže zapošljive/ranjive kategorije na tržištu rada. Na tržištu rada u HNŽ-e identificirane su sljedeće skupine teže zapošljivih osoba:

- osobe s invaliditetom,
- kronični bolesnici,
- osobe s psihičkim smetnjama,
- dugotrajno nezaposleni,
- osobe starije od 45 godina,
- mladi bez zanimanja ili mladi koji nisu završili formalno obrazovanje,
- ovisnici,
- bivši osuđenici,
- počinitelji kaznenih djela,
- samohrani roditelji,
- osobe s kombiniranim smetnjama,
- tehnološko-ekonomski viškovi.

Tablica 8 Razvojni problemi i perspektive tržišta rada

Razvojni problemi	Razvojne perspektive
Opadanje broja zaposlenih i povećanje broja nezaposlenih u HNŽ-e	Intenzivirati potporu i povećati izdvajanja za potporu zapošljavanju (poticaji, subvencije, obuke i sl.) Promocija i poticanje samozapošljavanja, napose u sektoru poljoprivrede, poticanje poduzetničkog duha kod mladih itd.
Trend rasta broja nezaposlenih žena i mladih	Intenzivirati projekte za zapošljavanje i samozapošljavanje žena i mladih
Visok udio niskoobrazovane radne snage (KV i NKV) u ukupnom broju nezaposlenih osoba	Implementirati programe za jačanje kvalifikacija i stručno osposobljavanje niskoobrazovane radne snage, u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih HNŽ-e
Neusklađenost rada službi za zapošljavanje i gospodarstva	Jačati suradnju službi za zapošljavanje, obrazovnih institucija i gospodarstva
Neusklađenosti programa obrazovnih institucija i potreba tržišta rada te pojava deficitarnih zanimanja	Unaprijediti usklađenost programa obrazovnih institucija s potrebama tržišta rada, uz uvođenje novih obrazovnih modula/zanimanja u škole i ukidanje (ili privremeno ukidanje) obrazovnih ciklusa za struke u kojima je očita hiperprodukcija kadra koje tržište rada nije u mogućnosti zaposliti

Hercegovačko-neretvanske županije

Prisutnost sive ekonomije (rada „na crno“) i nedovoljna koordinacija institucija u vođenju evidencije i sprječavanju sive ekonomije (rada na crno)

Intenzivirati inspekcijski nadzor na tržištu rada i suradnju institucija za evidenciju te provođenje mjera sprječavanja rada „na crno“
Poticati poslodavce na prijavu radnika kroz subvencije za doprinose i smanjenje doprinosa

2.7 Pregled stanja i kretanja društvenog razvoja HNŽ-e

2.7.1 Obrazovni sustav

Obrazovanje u HNŽ-e organizirano je na četiri razine: predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje. U školskoj 2014./2015. godini u HNŽ-e je registrirano 168 obrazovnih institucija koje pohađaju 44.582 učenika.

Tablica 9 Broj obrazovnih ustanova i učenika prema razinama obrazovanja

	Razina obrazovanja	Broj ustanova	Broj učenika
1.	Osnovni odgoj i obrazovanje ⁶	132	19.915
2.	Srednje obrazovanje i odgoj	31	9.621
3.	Visokoškolsko obrazovanje	5	15.046
	UKUPNO	168	44.582

Izvor: Federalni zavod za statistiku

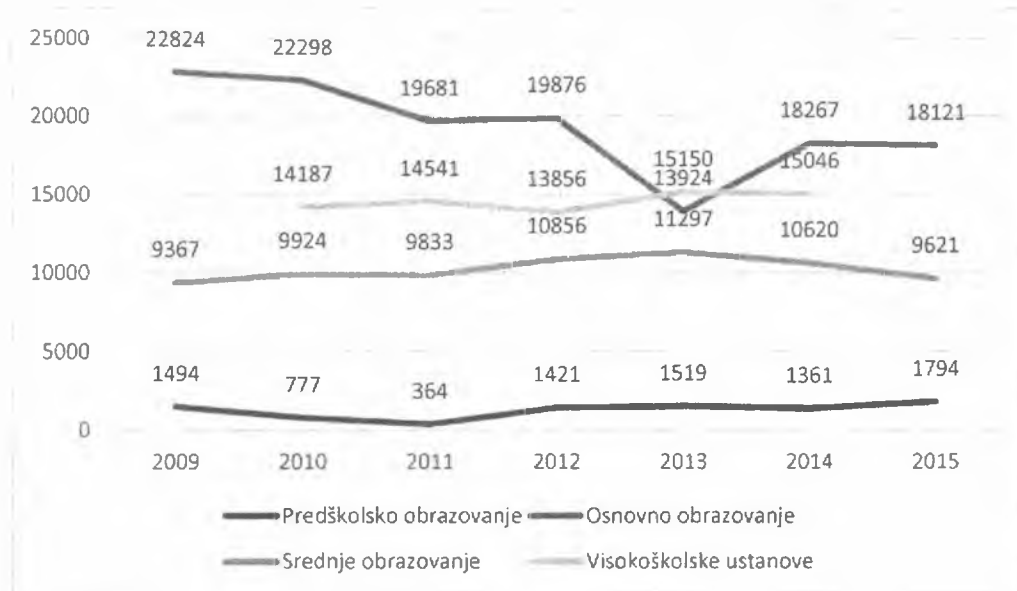
Na temelju analize zastupljenosti djece prema razini obrazovanja, može se zaključiti kako je u razdoblju od 2009. do 2015. godine došlo do porasta obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem. U svakoj od općina u HNŽ-e nalazi se po jedna predškolska ustanova dok u Mostaru djeluju tri predškolske ustanove.

Na području HNŽ-e registrirane su 83 osnovne škole od čega je 49 centralnih, a 34 su područne škole. U razdoblju od 2009. do 2015. godine, broj učenika u osnovnom obrazovanju kontinuirano opada tako da je broj osnovaca u 2015. godini smanjen za 20,61%, odnosno manje su 4.703 učenika u odnosu na 2009. Razlog tomu je pad prirodnog priraštaja stanovništva u promatranom vremenskom razdoblju koji se može vidjeti kroz smanjenje stanovnika najmlađe dobne skupine (0-14).

⁶ Broj osnovnih škola prema osmogodišnjem i devetogodišnjem nastavnom planu i programu

Hercegovačko-neretvanske županije

Slika 9 Kretanje broja upisanih učenika prema razinama obrazovanja u HNŽ-e

Izvor: Federalni zavod za statistiku

U 2015. godini u osnovnim školama zaposleno je 1.425 nastavnika od čega čak $\frac{1}{4}$ čine žene (1.075). Uzevši u obzir ukupan broj učenika u osnovnim školama (14.745) u 2015. godini, omjer nastavnika i učenika iznosi 1:14. Prateći kretanje broja učenika po nastavniku kroz razdoblje od 2009. do 2015., može se zaključiti kako ovaj omjer prati trend smanjenja broja ukupno upisanih učenika u osnovne škole.

Podatci za srednje obrazovanje pokazuju kako je u razdoblju 2012.-2015. godina došlo do smanjenja broja učenika za 16,1%, odnosno 1.429 učenika je manje. Prema udjelu zvanja i zanimanja, čak 22,9% srednjoškolaca upisuje gimnazije, 19,1% ekonomski smjer, 13,1% ugostiteljski smjer a 6,5% računalne smjerove. Iako tržište rada zahtijeva specifična zanimanja, ona ne bilježe značajniji rast u broju upisa učenika i to bi u narednom razdoblju trebalo promijeniti. Promjene broja učenika uvjetovale su promjene omjera broja učenika u odnosu na broj nastavnog osoblja. Omjer broja nastavnika na broj učenika bilježi povećanje u razdoblju od 2010. do 2012. da bi poslije došlo do konstantnog opadanja u skladu sa smanjenjem broja upisanih učenika. Stanje infrastrukture i opremljenosti objekata osnovnog i srednjeg obrazovanja na području HNŽ-e na zadovoljavajućoj je razini s potrebom za unaprjeđenje u pojedinim segmentima (nepostojanje sportskih dvorana u školskim objektima, nemogućnost pravilnog pristupa djeci s posebnim potrebama i sl.).

Nositelji visokog obrazovanja u HNŽ-e jesu Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru i Sveučilište u Mostaru. Osim dva javna sveučilišta na području HNŽ-e djeluju i tri privatna visoka učilišta i to Sveučilište/Univerzitet „Hercegovina“, Visoka škola „Logos centar“ i Univerzitet modernih znanosti „CKM“ Mostar. Kretanje broja studenata uglavnom prati trend kretanja učenika u srednjem obrazovanju, uz pozitivne ili negativne fluktuacije od najviše 5% koje čine studenti iz drugih županija ili država. Ukupan broj studenata u akademskoj 2014./2015. godini iznosio je 15.046 od čega je 3.313 studenata studiralo na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru, 10.720 na Sveučilištu u Mostaru i 1.013 na privatnim visokoškolskim ustanovama.

2.7.2 Usklađenost obrazovanja i tržišta rada

Pri kreiranju Plana upisa u srednje škole u HNŽ-e, obrazovni se sektor konzultira s predstavnicima lokalnog tržišta rada, ali nisu svi uključeni u te konzultacije. Pri izradi Plana upisa, koriste se podatci Službe za zapošljavanje HNŽ (Službe) te se na taj način vodi računa o evidenciji broja nezaposlenih. Što se tiče mjera koje se poduzimaju radi uvezivanja obrazovanja i potreba lokalnog tržišta rada nema planski zacrtanih mjera. Aktivnosti koje se poduzimaju radi boljeg usklađivanja srednjeg stručnog obrazovanja s tržištem rada, uglavnom se svode na povremene susrete s predstavnicima lokalnog tržišta rada. Međusektorska suradnja, odnosno socijalni dijalog, ključ je rješenja kada je ova problematika u pitanju.

2.7.3 Kultura i sport

Na području HNŽ-e registrirano je 538 udruga koje u svojoj registraciji imaju neku vrstu sportske djelatnosti, u širokom rasponu od profesionaliziranih udruga do amaterskih udruga i skupina navijača. Najzastupljeniji sportovi su nogomet, košarka, rukomet, odbojka, plivanje, borilački sportovi, planinarenje, boćanje, lov, ribolovni sport. Stanje sportske infrastrukture na području HNŽ-e, u svim oblastima sporta, u većini slučajeva ne zadovoljava međunarodne i europske standarde. Najznačajniji problemi u oblasti sporta su⁷: neodgovarajuća zakonska regulativa u domenu sporta (sportski klubovi kao udruge građana), nedefiniranost državnog i privatnog udjela u osnivačkim pravima, nedovoljno kvalitetan sportski menadžment na razini sportskih klubova, nedovoljna financijska sredstva za razvoj sporta, nepostojanje planskog pristupa razvoju masovnog sporta u osnovnim i srednjim školama.

2.7.4 Zdravstvena zaštita

Zdravstvene usluge na području HNŽ-e obuhvataju cjelovitu primarnu i sekundarnu (bolničku) zdravstvenu zaštitu, a jednim dijelom i tercijarnu zdravstvenu zaštitu. Zdravstvena zaštita obavlja se u dvanaest (12) domova zdravlja (s tim da dva doma zdravlja, Uzinovići i Šćipe, nemaju riješen pravni status odnosno nemaju rješenje Ministarstva o ispunjavanju uvjeta, prostora, opreme i kadra za obavljanje zdravstvene djelatnosti niti su upisani u sudski registar) i tri bolnice (dvije u Mostaru i jedna u Konjicu) od kojih je jedna sveučilišna klinička bolnica (SKB Mostar). Urgentna zdravstvena zaštita osigurava se i posredstvom dvanaest (12) službi hitne pomoći. Ukupan broj timova obiteljske medicine raste iz godine u godinu (od 57 u 2010. do 117 u 2015. godini). Prisutan je i manji broj privatnih zdravstvenih ordinacija i ustanova, s tim da je još uvijek dominantna zdravstvena zaštita u javnom vlasništvu. U okviru zdravstvenih institucija primarne i bolničke zdravstvene zaštite, osiguranici mogu dobiti zdravstvene usluge dijagnostike, liječenja, usluge konzultativno-specijalističke zdravstvene zaštite, zdravstvene usluge bolničkog liječenja i ostale zdravstvene usluge primarne i sekundarne razine, a dijelom i usluge tercijarne razine u okviru SKB Mostar. Broj kreveta u bolničkim kapacitetima je 1.048. Iako zdravstvene

⁷ Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa HNŽ-e, 2016.

ustanove raspolažu određenim količinama kvalitetne i suvremene medicinske opreme, još uvijek je prisutan problem dotrajale i zastarjele opreme. Financijske poteškoće uzrokuju nedovoljnu materijalno-tehničku opremljenost većine zdravstvenih ustanova, kao i nedostatak educiranih zdravstvenih djelatnika i njihove sve češće fluktuacije.

Izobrazba i osiguranje zdravstvenih djelatnika vidi se u postojanju Medicinskog fakulteta i Fakulteta zdravstvenih studija Sveučilišta u Mostaru te srednje medicinske škole u Mostaru. Temeljem prethodno iznesenog naglasak treba biti na tome da je neophodno održati financijsku stabilnost zdravstvenog sustava u cjelini i na taj način osigurati da se zdravstveni kadar stalno usavršava sukladno medicinskim dostignućima te da se prati razvoj zdravstvenih tehnologija. U tom smislu neophodna je potpora prosvjetnim institucijama iz područja zdravstva kako bi se uveli novi studiji i unaprijedila kvaliteta obrazovanja sukladno smjernicama i direktivama EU. Također, Zavod zdravstvenog osiguranja HNŽ (u daljnjem tekstu: ZZO HNŽ) provodi politiku razvitka i unaprjeđenja zdravstvene zaštite te je u razdoblju od 2012. do 2015. godine pristupio realizaciji većeg broja projekata (projekt razvoja primarne zdravstvene zaštite, projekt integriranog modela plaćanja bolničke zdravstvene zaštite, projekt integriranog zdravstvenog informacijskog sustava, projekt elektroničke zdravstvene iskaznice i dr.) koji već rezultiraju podizanjem zdravstvene zaštite na višu razinu. Provođenje preventivnih programa za rano otkrivanje bolesti, kao i osviještenosti stanovništva o važnosti skrbi za zdravlje, još uvijek su na niskoj razini. Pravo na zdravstveno osiguranje u 2015. godini ostvarilo je 190.746 osiguranika, što predstavlja više od 85% ukupnog broja stanovnika.

Na području Županije registrirano je šest (6) javnih ljekarni, trinaest (13) privatnih ljekarni-zdravstvenih ustanova i devetnaest (19) ljekarni u privatnoj praksi.

2.7.5 Socijalna skrb

Djelatnost socijalne skrbi u HNŽ obavljaju ustanove socijalne skrbi i to sedam (7) centara za socijalni rad i dvije (2) općinske službe nadležne za područje socijalne skrbi. Pored toga u Županiji je registrirano sedam (7) domova za stare i iznemogle osobe, pet (5) domova za smještaj djece bez roditeljskog staranja, jedan (1) dnevni centar za osobe s posebnim potrebama, jedan (1) centar za dnevni i rezidencijalni smještaj djece s posebnim potrebama te županijska ustanova za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom u koje su smještene odgovarajuće kategorije korisnika socijalne skrbi. Broj stručnog kadra u centrima, a posebno u službama socijalne skrbi, ne zadovoljava potrebe korisnika (trenutno ne postoji odgovarajući normativ na razini Federacije BiH). Ne ostvaruju se prava iz područja zaštite obitelji s djecom (dodatak na djecu, naknada umjesto plaće ženi – majci u radnom odnosu za vrijeme dok izostaje s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta, novčana popora ženi – majci koja nije u radnom odnosu). Jednokratna potpora za opremu novorođenog djeteta jedino je pravo koje se ostvaruje i to pravo koristi cca 1800 porodilja.

2.7.6 Civilno društvo (nevladine organizacije)

Na području HNŽ-e registrirano je 2.158 udruga⁸, a najzastupljenije su one koje djeluju u oblasti sporta (24,93%). Većina udruga ima sjedište u većim urbanim centrima, a najviše ih djeluje u Gradu Mostaru (54,77%). Civilno društvo u HNŽ-e još uvijek ne predstavlja u dovoljnoj mjeri relevantan korektivni čimbenik u djelovanju vladajućih struktura, niti relevantan korektiv u artikulaciji budućih pravaca razvitka i djelovanja kako lokalne zajednice tako i HNŽ-e.

2.7.7 Sigurnost građana

Civilna zaštita i vatrogastvo u HNŽ-e organizirani su kroz Upravu za civilnu zaštitu i vatrogastvo u okviru koje funkcionira Operativni centar civilne zaštite HNŽ-e. Od prirodnih i drugih nesreća na području Županije, najveće moguće opasnosti prijete od⁹:

- potresa i s tim eventualno povezanog pucanja brana što bi dovelo do nesagledivih ljudskih žrtava i materijalnih šteta,
- poplava uzrokovanih prelijevanjem brana na akumulacijama - „Plavni val“,
- olujnih vjetrova jačine od 8 i više bofora te odrona zemljišta,
- velikih ljetnih požara i suša.

S obzirom da se kroz područje Županije prostire tektonski aktivan neretvanski rasjed, ova se zona smatra područjem visokog seizmičkog rizika (VII., VIII. i IX. stupanj seizmičkog intenziteta MCS skale). U sektoru civilne zaštite evidentirana je zastarjelost seizmoloških mjernih instrumenata, nedovoljan broj seizmoloških postaja te nedovoljan angažman stručnog kadra.

Poplave rezultiraju velikim materijalnim štetama: poplavljena naselja, prometnice, uništeni mostovi i visoki rizici po ljudske živote. Prema posljednjim analizama, uočljiva je češća pojava intenzivnih padalina s velikim količinama vodnog taloga (2009. i 2010. godina bile su s ekstremnim padalinama, dok je 2011. bila s padalinama znatno ispod višegodišnjih vrijednosti). Godišnji prosjek padalina u Županiji iznosi oko 1.162-1.394 l/m² kiše. Najznačajniji hidrološki ciklus prati rijeka Neretva čija se dolina prati od Konjica do ušća u Jadransko more. Nizvodno od Konjica do brane HE Jablanica, na dužini od približno 27 km, prostire se Jablaničko jezero. Dalje nizvodno su JLS Jablanica, Grad Mostar i Čapljina s nizom manjih naseljenih mjesta. Od Konjica do Mostara, izuzev Jablanice, nema industrijskih objekata. Koncentracija industrije je u području Mostara i nizvodno. Izgradnjom akumulacija na Neretvi reducirani su valovi velikih voda, a regulacijskim radovima zaštićena su sva naselja nizvodno. U sustavu akumulacija i duž vodotoka nalaze se zaštitni vodnogospodarski objekti u slivu Jadranskog mora¹⁰:

- crpna postaja „Sjekose“ Svitava s čuvarskom kućom (ukupni kapacitet 4 x 1 m³/s),
- obrambeni nasipi uz rijeku Neretvu dužine 14.692 m,
- obrambeni nasip uz rijeku Bregavu dužine 3.091 m,
- obrambeni nasip uz rijeku Krupu dužine 12.212 m,

⁸ Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave HNŽ-e, 2016.

⁹ Procjena ugroženosti područja HNŽ-e od prirodnih i drugih nesreća, 2016.

¹⁰ Isto

Hercegovačko-neretvanske županije

- obodni kanal Dračevo-Svitava i nasip uz obodni kanal dužine 4.080 m,
- centar obrane od poplava u sklopu Upravne zgrade u Čapljini,
- obrambeni nasipi uz rijeku Tihaljina – Mlade – Trebižat, dužine 19.822 m,
- obrambeni nasip uz rijeku Vriošticu, dužine 7.441 m,
- obodni kanal Probojska jaruga i nasip uz obodni kanal dužine 1.300 m,
- kanal Parilo – Brza voda dužine 4.090 m,
- kula zatvaračnica u Kruševu (Mostarsko blato) s pripadajućim objektima, čuvarskom kućom i skladištem,
- glavni odvodni kanal u Mostarskom blatu, dionica kanala OK 1-1', dužine 1.108 m.

Pojava suše najčešća je u ljetnim mjesecima u središnjem i južnom dijelu Županije. Redovita su vruća ljeta (iznad 40 °C) i dugotrajne suše koja su preduvjet za nastanak požara manjeg i većeg intenziteta. U posljednjem desetljeću svake su godine evidentirani požari manjih razmjera. Grmljavinske nepogode, bučno praćene jakim olujnim vjetrom odnosno jakim padalinama s tučom (gradom), povremenog su karaktera na području Županije. Najveća nepogoda u posljednjem desetljeću dogodila se 2003. godine na području Grada Mostara i općina Čapljina, Neum, Ravno i Stolac. Uslijed inverzije zraka, došlo je do ekstremno niskih temperatura i do -7 °C, koje su prčinile štetu na voćnjacima, vinogradima, ratarskim kulturama i dijelom u staklenicima.

HNŽ-e u razdoblju od 2010. do 2015. godine bilježi blagi pad ukupnog broj kaznenih dijela. Tijekom 2015. godine na području HNŽ-e zabilježeno je 1.399 kaznenih djela. U istom razdoblju smanjio se broj maloljetnika počinitelja sa 64 u 2010. godini na 11 u 2015. godini. Najveći broj kriminalnih aktivnosti odnosi se na imovinske delikte koji su u 2015. godini činili 60,8% ukupnih kriminalnih dijela na području HNŽ-e.

Tablica 10 Razvojni problemi i perspektive društvenog sektora HNŽ-e

Razvojni problemi	Razvojne perspektive
Trend opadanja broja učenika u osnovnim i srednjim školama u razdoblju 2009.-2015. godina	Raditi na projektima zapošljavanja i samozapošljavanja s ciljem postizanja bolje ekonomske situacije što će rezultirati boljom stopom nataliteta i smanjenjem broja mladih bračnih parova koji napuštaju HNŽ-e
Nedovoljna usklađenost obrazovnog sustava s potrebama na tržištu rada	Unaprijediti usklađenost programa obrazovnih institucija s potrebama tržišta rada, uz uvođenje novih obrazovnih modula/zanimanja u škole i ukidanje (ili privremeno ukidanje) obrazovnih ciklusa za struke u kojima je očita hiperprodukcija kadra koje tržište rada nije u stanju apsorbirati
Visoka stopa imovinskih delikata na području HNŽ-e	Raditi na preventivnim mjerama kako bi se smanjio broj imovinskih delikata
Nedovoljan broj zaposlenih u centrima za socijalni rad i njihova neprimjerena kadrovska struktura	Pripremiti plan zapošljavanja i urediti integrirani sustav upravljanja ljudskim potencijalima u centrima za socijalni rad
Veliki broj osoba i obitelji u stanju socijalne potrebe kojima je uslijed posebnih okolnosti potrebna pomoć	Razviti nove programe socijalne pomoći i unaprijediti kvalitetu postojećih usluga

Hercegovačko-neretvanske županije

Zastarjelost i loša opremljenost kulturnih i sportskih infrastrukturnih objekata	Pripremiti programe za jačanje kapaciteta kulturnih i sportskih institucija
Još uvijek nedovoljno proaktivan civilni sektor i nedovoljno uključen u život lokalne zajednice i Županije	Pripremiti strategiju razvoja NVO sektora u HNŽ-e

2.8 Zaštita okoliša i infrastruktura

2.8.1 Zaštita okoliša

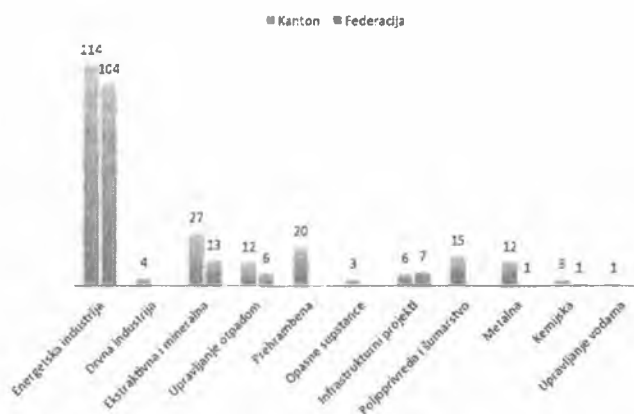
U HNŽ-e zakonom predviđeni obvezni planski dokumenti nisu još doneseni. Godine 2009. pokrenuta je inicijativa za izradu Akcijskog plana za zaštitu okoliša HNŽ-e za razdoblje 2013.-2018. (u daljnjem tekstu: APZO-HNŽ). Prijedlog APZO-HNŽ završen je i predan naručitelju u prosincu 2011. Iako je njegova izrada utemeljena na međunarodnim i domaćim iskustvima te metodologiji za izradu Nacionalnog akcijskog plana za zaštitu okoliša (NEAP-a) i lokalnih ekoloških akcijskih planova (LEAP-a), isti do danas nije usvojen. Imajući u vidu kako je prošlo više od polovice planskog razdoblja, Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e pokrenulo je aktivnosti na njegovom usklađivanju sa sadašnjim stanjem, redefiniranju i utvrđivanju okolišnih prioriteta. Iste 2009. godine, sukladno članku 8. Zakona o upravljanju otpadom HNŽ-e („Narodne novine HNŽ“, br. 6/06), pokrenuta je i izrada Plana upravljanja otpadom HNŽ-e za razdoblje 2011.-2021. (u daljnjem tekstu: PUO HNŽ). Glavni cilj ovog planskog dokumenta bilo je stvaranje tehničkih preduvjeta za početak uvođenja sustava upravljanja otpadom zasnovanog na principima integralnog upravljanja otpadom. Kako niti ovaj planski dokument nije usvojen u skupštinskoj proceduri, Ministarstvo je započelo aktivnosti na usklađivanju sa sadašnjim stanjem i njegovom redefiniranju.

Podatci o stanju pojedinih sastavnica okoliša postoje, ali je njihovo korištenje otežano budući da se mjerenja ne provode niti kontinuirano ni koordinirano, a razmjena podataka između različitih institucija otežana je i ograničena. Posljedično, još uvijek nije uspostavljen jedinstveni informacijski sustav zaštite okoliša u HNŽ-e sukladno međunarodno prihvaćenim standardima.

Zagađivači okoliša u HNŽ-e. Od 2009. do 2015. za pogone i postrojenja koja su u mjerodavnosti Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e izdano je ukupno 216 okolišnih dozvola – 74 dozvole za postojeće pogone i postrojenja, 58 dozvola za nove pogone i postrojenja te 84 obnovljene okolišne dozvole. U istom razdoblju izdane su još ukupno 134 okolišne dozvole za pogone i postrojenja s područja HNŽ-e koja su u mjerodavnosti Federalnog ministarstva okoliša i turizma.

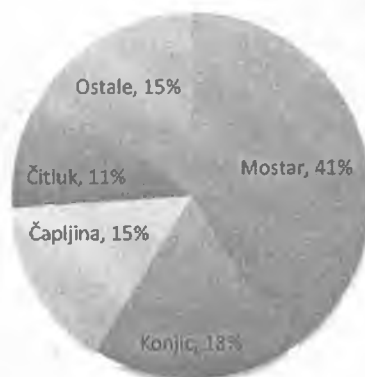
Hercegovačko-neretvanske županije

Slika 10 Broj izdanih okolišnih dozvola iz mjerodavnosti HNŽ-e i F BiH po djelatnostima

Najveći broj postrojenja i pogona kojima je izdana okolišna dozvola iz mjerodavnosti Županije koncentriran je na području Grada Mostara.¹¹ Situacija glede zastupljenosti industrija manjih kapaciteta i u nadležnosti Federacije, slična je kao i u slučaju Županije: u Mostaru je zastupljen najveći broj pogona i postrojenja, odnosno Grad Mostar predstavlja središte industrije.

Slika 11 Izdane oklišne dozvole iz mjerodavnosti Županije po općinama

Upravljanje vodama i otpadnim vodama. Provođenje zadataka upravljanja vodama za sliv Jadranskog mora povjereno je Agenciji za upravljanje vodama sliva Jadranskog mora, koja je mjerodavna i za vode HNŽ-e. Komunalne vodne usluge u mjerodavnosti su lokalnih vlasti (ili na regionalnoj/županijskoj razini) koje imaju obvezu da, samostalno ili u suradnji s ostalima, osiguraju djelovanje u svom području. Vodovodi su, uglavnom, organizirani kao zasebni općinski subjekti. U postojećoj situaciji u lancu mjerodavnosti i odgovornosti u oblasti vodosnabdijevanja, uočljive su sljedeće razine: Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e i JLS koje ovu odgovornost prenose na vodovodna poduzeća. Novim Zakonom o vodama, posebno je naglašena uloga županija i JLS u pogledu komunalne vodne infrastrukture (npr. Zakon o vodama predviđa da prihodi od zakupa javnog vodnog dobra na površinskim vodama II. kategorije u cijelosti pripadaju proračunu županija).

¹¹ Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša, Registar izdanih okolišnih dozvola, dostupno na <http://mtto-hnz-k.ba/document-category/registar-okolisnih-dozvola/>

Izvori zagađenja. Na teritoriju HNŽ-e (kao i F BiH) ne postoje pouzdani podaci o industrijskim zagađivačima i teretu zagađenja. Podatci iz Strategije upravljanja vodama F BiH, ukazuju na činjenicu da je na području sliva Jadranskog mora (uključuje i podsliv Cetine koji ne pripada HNŽ-e) izvršena naplata za zagađenje, putem mjerenja, za 11 zagađivača, ukupno 26.593 ES. U odnosu na ukupne naplate u F BiH, to predstavlja 1,5% industrijskih zagađenja. Ukupni EBS mjerenih industrijskih zagađivača podsliva Neretve s Trebišnjicom je 24.238, od čega je 13.128 s predtretmanom. Procjena je kako je stvarni EBS 187.642. Očigledno je kako se naplaćuje samo 14% ispuštenih zagađenja. Iz navedenog proizlazi da je nužno više angažirati inspeksijsku službu i raditi na uključanju u naplatu zagađivača koji do sada nisu registrirani. Ova aktivnost ne može biti obrazložena jednim projektom u Strategiji, već zahtjeva kontinuirane i dodatne napore inspekcije, te donošenje represivno implementacijskih akata od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Kvaliteta površinskih voda. Agencija za vodno područje Jadranskog mora Mostar (u skladu s člankom 120. Zakona o vodama, „Službene novine F BiH”, br. 70/06) provodi prikupljanje podataka o kvantiteti i kvaliteti površinskih voda na slivovima rijeka Neretve i Cetine na području F BiH.

Slika 12 Mjerni profili za ispitivanje kvalitete voda

U 2013. godini proveden je monitoring površinskih voda na rijekama Bistrica, Cetina, Krka i Neretva i to ukupno na 36 monitoring lokacija. Ispitivanje je vršeno i u površinskim vodama umjetnih akumulacija u HNŽ-e i to:

1. Akumulacija HE Grabovica (Jablanica- ribogojilište „Prenj“)
2. Deransko jezero
3. Jezero Blidinje
4. More – Neum.

Hercegovačko-neretvanske županije

U Tablici 11 dane su procjene kemijskog stanja rijeka u 2013. godini. S liste prioriternih tvari praćene su skupine parametara koje uključuju organoklorne pesticide, ftalate, poliaromatske ugljikovodike PAH, kao i sve kovine s liste prioriternih tvari.

Tablica 11 Procjena stanja rijeka na području HNŽ-e

R.br.	Vodotok	Naziv postaje	Kemijsko stanje
1.	Neretva	Dračevo	dobro
2.	Neretva	Žitomislići	dobro
3.	Neretva	Bačevići	
4.	Neretva	Raštani	
5.	Neretva	Grabovica Jablan	dobro
6.	Neretva	Konjic - nizvodno	dobro
7.	Neretva	Konjic - uzvodno	dobro
8.	Deransko jezero	Deransko jezero	
9.	Blidinjsko jezero	Blidinjsko jezero	
10.	Trebišnjica GKB	Trebišnjica GKB ulaz	
11.	Trebižat	Trebižat-ušće	
12.	Zdralovački kanal	Zdralovački kanal	
13.	Šuica	Šuica	
14.	Sturba	Sturba	
15.	Milač	Milač	
16.	Mračaj	Mračaj	
17.	Neretvica	Neretvica ušće	dobro
18.	Rama	Rama ušće	
19.	Neretva	Uzv.od Glav	dobro
20.	Bunica	Bunica	
21.	Rakitnica	Uzv od Šabića	
22.	Seončica	Seončica	
23.	Buna	ušće	
24.	More	Neum	dobro

Izvor: Izvješće o stanju kvalitete površinskih i podzemnih voda vodnog područja Jadranskog mora na području F BiH u 2013., Agencija za vodno područje Jadranskog mora, 2014.

Ekološki status odabranih točaka uzorkovanja prema opterećenju u 2013. godini ocjenjuje se prema tri kriterija trofičkog statusa - saprobnosti, specifičnim zagađivačima i hidromorfološkoj degradaciji. Analiza kvalitete voda pokazala je status dobar-visok. Ipak, zbog neplanske eksploatacije pijeska i šljunka (ilegalna eksploatacija ili prekomjerna eksploatacija uz nepoštivanje dozvoljenih količina¹²), u delti Neretve nestaju mnoge vrste školjkaša i riba, a to remeti prirodnu ravnotežu i smanjuje biološku raznolikost čitavog riječnog bazena Neretve. Dodatno, rijeku Bregavu potrebno je zaštititi od zagađenja čvrstim i tekućim otpadom, fekalnim i industrijskim otpadnim vodama i drugim. Ovo je od velikog značaja za vodotok Bregave, kao i za ekosustav Parka prirode Hutovo blato.¹³

Kvaliteta podzemnih voda. Prema planu monitoringa za 2013. godinu Agencije za vodno područje Jadranskog mora Mostar, u rujnu mjesecu izvršeno je ispitivanje podzemnih voda kroz proširenu analizu¹⁴ na sljedećim vodozahvatima u HNŽ-e:

¹² Veliki problem ilegalne eksploatacije je nedovoljan broj inspekcija i male kazne za počinitelje djela

¹³ Studija ranjivosti prostora HNŽ-e, 2009.

¹⁴ Korištena je Odluka o karakterizaciji površinskih i podzemnih voda, referentnim uvjetima i parametrima za ocjenu stanja voda i monitoring voda koja je propisala granične vrijednosti za ocjenu stanja podzemnih voda ("Službene novine F BiH", br. 61/14)

Hercegovačko-neretvanske županije

- Mostar (vrelo Radobolje, Studenac, vrelo Bošnjaci, vrelo Bune-Blagaj, vrelo Bunice, Salakovac i Vrapčići);
- Konjic (Ljuta); Čitluk (Biletić polje);
- Čapljina (Bjelave i Gabela);
- Prozor-Rama (Krupić);
- Jablanica (Komadinovo vrelo, Šanica);
- Neum (Blace).

Ocjena stanja ispitivanih izvorišta vode i površinskih voda namijenjenih za ljudsku uporabu pokazala je dobro stanje.

Područja podložna eutrofikaciji – površinske i podzemne vode. Temeljem Zakona o vodama i Pravilnika o utvrđivanju područja podložnih eutrofikaciji i osjetljivim na nitrata u 2010./2011. godini, Agencija za vodno područje Jadranskog mora Mostar provela je jednogodišnji monitoring na vodnim tijelima površinskih i podzemnih voda na vodnom području Jadranskog mora na prostoru F BiH u cilju određivanja osjetljivih područja podložnih procesu eutrofikacije. Sliv rijeke Neretve promatran je na 32 lokacije (rijeke i akumulacije). Urađena je ocjena stanja vodnih tijela s obzirom na potencijalno osjetljiva područja na temelju rezultata jednogodišnjeg monitoringa (2010./2011.)¹⁵. Procjena rizika od eutrofikacije na mjernim postajama Trebižat Klobuk, Trebižat Humac, Trebižat ušće, Bregava nizvodno od Stoca, Bregava ušće, Krupa, Trebišnjica-Ravno, Lukoč, Topala, Konjic – nizvodno, Žitomislići i Dračevo ukazuje da ove lokacije vjerojatno nisu pod rizikom. Poređenjem dobivenih rezultata kemijske analize uzoraka i propisanih graničnih vrijednosti za utvrđivanje trofičnosti za stajaće i zajezerene vode, može se zaključiti kako je ukupni fosfor bio najčešći parametar koji je na ispitivanim vodnim tijelima premašio maksimalnu propisanu vrijednost od 25 µg/l P. Najveća srednja vrijednost fosfora zabilježena je na profilu Neretve/akumulacija HE Jablanice nizvodno od Konjica. Treba također napomenuti kako je na ovom području, kao i na pojedinim plićim dijelovima Buškog blata, zabilježeno tzv. „cvjetanje“ algi odnosno fitoplanktona.

Poplave. Prema Studiji ranjivosti prostora HNŽ-e u Tablici 12 prikazana su područja koja su posebno ugrožena poplavama.

Tablica 12 Područja posebno ugrožena poplavama prema Studiji ranjivosti prostora HNŽ-e

R. br.	Vodotok	Ugroženo područje
1.	Neretva	Dio doline od granice F BiH kod Metkovića do Gabele
2.	Neretva	Dolina Neretve od Gabele do Čapljine
3.	Neretva	Dolina Neretve od Čapljine do ušća Bune
4.	Trebižat	Dolina Trebižata od Koćuše do Humca
5.	Trebižat	Dolina Trebižata nizvodno od ušća Studenca
6.	Krško polje	Ugroženo područje
7.	Mostarsko blato	Ravni dio u cjelini – od Uzarića do ponorskih zona na jugoistočnom dijelu

Izvor: Studija ranjivosti prostora HNŽ-e, 2009.

¹⁵ Izvješće o provedenom monitoringu potencijalno osjetljivih područja na nitrata u slivu rijeka Cetine i Neretve s Trebišnjicom na prostoru F BiH u 2010./2011. godini

Vodopostrojenje. Dobru pokrivenost javnim vodovodnim sustavima imaju Grad Mostar i Čitluk, dok je za Prozor-Ramu taj udio vrlo nizak. Strukturu ove bruto specifične potrošnje vode čine: specifična potrošnja kućanstava, specifična potrošnja gospodarstva i institucionalne potrošnje, te neoprihodovana voda odnosno gubitci. Specifična potrošnja vode stanovništva, odnosno potrošnja u kućanstvima, kreće se u prosjeku oko 115 l/stan/dan. S obzirom na visok postotak gubitaka od 70%, kvaliteta vodosnabdijevanja može se ocijeniti neodgovarajućom vremenu i potrebama potrošača. Veliki se gubitci navode u dokumentima svih JLS, ali samo se za Grad Mostar navodi i konkretan broj (47%). Evidentno je kako većina JLS nema egzaktnu podatke o pokrivenosti stanovništva javnim vodovodnim sustavima, a posebno o gubitcima i ilegalnim priključcima. Procjenjuje se kako su gubitci u svim JLS veći od 50%.

U većini slučajeva kvaliteta voda je zadovoljavajuća – vrela i izvori, kao i podzemne vode, iz intergranularnih su sredina tako da se provodi samo dezinfekcija vode. Odstupanja se javljaju obično u razdobljima većih kiša kada su, u većoj ili manjoj mjeri, zapažene mutnoće na vrelu Radobolje. Većinom nisu uspostavljene zaštitne zone izvorišta, osim nekoliko izvorišta za koja je uspostavljena I. zaštitna zona (npr. Neum). Postoje projekti zaštite izvorišta Grada Mostara (Radobolja, Studenac, Salakovac i Bošnjaci) i Čapljine (Bjelave). Ukupno zahvaćene količine vode sliva Neretve iznose 40.626.187 m³/god., od čega je stanovništvu isporučeno 8.091.876 m³/god., a za gospodarstvo i javnu potrošnju 4.018.044 m³/god. Postojeći vodozahvati u ovom području jesu zahvati podzemnih i površinskih voda, i to:

- Pukotinsko - karstne sredine (vrela i izvori) - područja Mostara, Rame, Jablanice, Konjica, Stoca i Neuma. Izvorište „DO“ (općina Stolac) nalazi se na području Republike Srpske.
- Podzemne vode iz pukotinsko-karstnih sredina - bunari na području Mostara, Čapljine, Čitluka.
- Otvoreni vodozahvati - Bregava u Stocu.

U neposredni sliv Jadrana ubraja se općina Neum, a prema dostupnim podacima u ovoj općini registrirana su 4.682 stanovnika, pri čemu je 3.000 stanovnika obuhvaćeno javnim vodovodnim sustavom, što iznosi oko 64% od ukupnog broja stanovnika. Gubitci se u prosjeku procjenjuju na oko 60%.

Upravljanje otpadnim vodama. Na području HNŽ-e postoji izgrađeno postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda u Čitluku. U tijeku je izgradnja prečišćavača u Gradu Mostaru, a prečišćavač u Neumu nalazi se na teritoriju Republike Hrvatske. Trenutno je 14% stanovnika (Čitluk i Neum) obuhvaćeno tretmanom otpadnih voda u HNŽ-e. U JLS ne postoje objedinjeni sustavi za prikupljanje (i tretman) otpadnih voda, te je činjenica da se otpadne i padalinske vode najčešće prihvataju mješovitim sustavom kanalizacije i najkraćim mogućim putem provode do najbližeg recipijenta. Dio stanovnika individualno je rješavao pitanje konačne dispozicije otpadnih voda na način da se otpadne vode skupljaju u septičke jame, najčešće urađene tako da se njihov sadržaj procjeđuje u podzemlje pa preliva u najbliži potok, čime se kontaminiraju podzemne i površinske vode. Oba su načina ispuštanja otpadnih voda nekontrolirana, neodrživa i suprotna načelima sanitacije naselja, a posljedice se mogu samo procjenjivati.

Hercegovačko-neretvanske županije

Zaštita zraka. Mjerne postaje koje prate kvalitetu zraka postoje samo na području Grada Mostara. Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru od 2011. posjeduje mjernu postaju za mjerenje onečišćenja zraka, vrši se monitoring: NO₂, NO_x, NO, LČ₁₀, O₃. Drugu mjernu postaju posjeduje Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru i na njoj se obavlja monitoring količine peludi trava i drveća u zraku.

Tablica 13 Emisije u zrak na području HNŽ-e (2013. /2014.)

Elementi i tvari	Ukupno (kg/god)	
	2013.	2014.
Cink i jedinjenja (kao Zn)	39,63	21,2
Nikl i jedinjenja (kao Ni)	9,91	11,2
Bakar i jedinjenja (kao Cu)	9,91	11,2
Krom i jedinjenja (kao Cr)	9,91	11,2
Klor i neorganska jedinjenja (kao HCl)	2335,81	31,2
Oksidi sumpora (SO _x /SO ₂)	8460,022	908,4779
Ugljikov dioksid (CO ₂)	11225419,66	3613232,834
Ugljikov monoksid (CO)	95999,192	18409,3344
Oksidi dušika (NO _x /NO ₂)	61534,116	51479,3742
Čestice (PM _{2,5})	4833,504	3267,3053
Polciklični aromatični ugljikovodici (PAH)	80,35488	643,38003
Nemetanska isparljiva organska jedinjenja (NMVOC)	8570,005	7250,707

Izvor: Registar zagađivača i zagađenja FBiH, Federalno ministarstvo okoliša i turzima za 2013. i 2014.

Procjenjuje se kako je kvaliteta zraka zadovoljavajuća, uz periodična onečišćenja zraka koja ne prelaze granice dozvoljenih vrijednosti onečišćujućih tvari. Najveći onečišćivači zraka iz stacionarnih izvora jesu pojedinačna ložišta u kućanstvima koja onečišćuju zrak tijekom zimskih mjeseci izgaranjem pogonskih goriva drveta i uglja. Procjenjuje se da kvalitetu zraka narušava i prašina iz kamenoloma i betonara, a od mobilnih izvora onečišćenja zraka najzastupljenije su emisije onečišćujućih tvari iz motornih vozila. Iako je na području HNŽ-e zagađenje zraka uglavnom posljedica prometa, ne može se govoriti o velikom zagađenju zraka koje negativno utječe na zdravlje ljudi.

Upravljanje otpadom. Komunalna poduzeća ne pokrivaju sva kućanstva odvozom otpada, tako da jedan dio otpada završi na divljim (ilegalnim) odlagalištima. Prema podacima iz komunalnih poduzeća, oko 77% kućanstava na području HNŽ-e pokriveno je uslugama odvoza otpada. Otpad iz dijela kućanstava koja nisu pokrivena uslugama odvoza, završava na ilegalnim odlagalištima. Sva komunalna poduzeća u čijoj je mjerodavnosti zbrinjavanje otpada, u zbrinjavanju koriste iste metode temeljene na neselektivnom sakupljanju otpada, njegovom transportu i odlaganju na odlagališta JLS koja su većinom nesanitarnog karaktera (izuzev starog odlagališta „Uborak“ kraj Mostara koje je sanirano i prošireno, i na kojemu se od 1997. godine vrši odlaganje u skladu sa sanitarnim principima). Na području HNŽ-e ne postoji jedinstvena politika formiranja cijena usluga zbrinjavanja komunalnog otpada. U nekim JLS postotak naplate je zadovoljavajući i kreće se u granicama 85-100%, dok je u dijelu JLS taj postotak nešto manji (75-85%). Okvirna prosječna stopa naplate kreće se oko

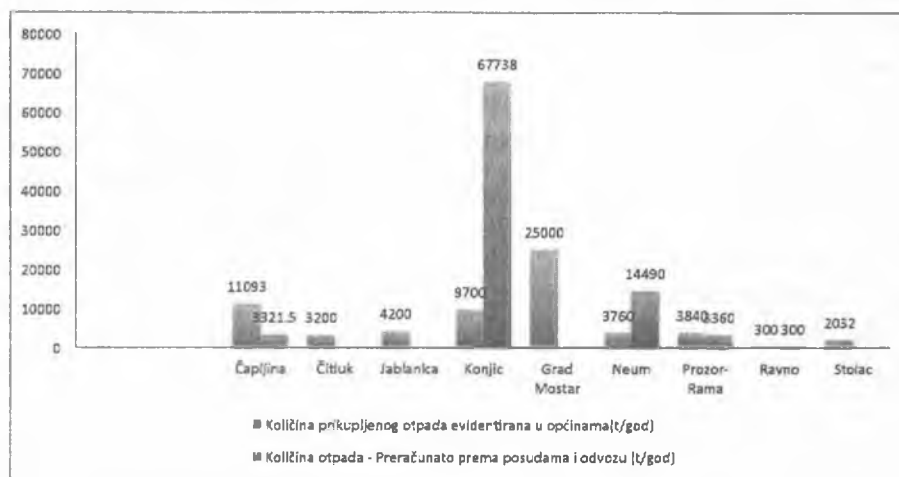
83%.¹⁶ Podatci o upravljanju otpadom na području HNŽ-e sažeti su u Tablici 14, a preuzeti su od Federalnog zavoda za statistiku.

Tablica 14 Prikupljeni/sakupljeni i odloženi komunalni otpad (podatci o prikupljenom otpadu)

Godina	Ukupno otpada (tona)	Otpad odložen na deponiju (tona)
2011.	65.016	65.001
2012.	59.248	58.887
2013.	59.138	58.596
2014.	70.642	70.023

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Slika 13 Usporedba količina prikupljenog otpada od strane JLS i proračunatog otpada prema postojećoj infrastrukturi

U usporedbi s prosjekom proizvodnje otpada u razvijenim državama EU, vrlo visok prosjek proizvodnje otpada imaju općine Čapljina, Konjic, Jablanica i Neum. Općina Neum, sa svojom godišnjem proizvodnjom otpada od 907 kg/stan, u velikoj mjeri odskakće od prosjeka. Čak i kada se uzme u obzir aspekt turizma i činjenica da općina Neum godišnje bilježi oko 300.000 noćenja (pod pretpostavkom 1 noćenje = 1 kg otpada), ostaje da je prosječna proizvodnja otpada u općini Neum cca 835 kg/stan/god, što je iznad svakog europskog prosjeka.¹⁷

Zbrinjavanje otpada. Postoje dva reciklažna dvorišta u Čapljini i Jablanici u kojima se ne vrši klasična reciklaža već se dovozi razdvojeni korisni otpad (papir i karton, PET ambalaža, otpadna plastika/PET tvrdi, najlon – PE folija, Al limenke) koji se putem transportnih traka pregleda te putem prese sabija i balira na željenu zapreminu i težinu. Prese su kapaciteta 500 kg. Prema izjavi rukovodstva reciklažnog dvorišta u Čapljini, mjesečno se na ovakav način zbrine (razdvoji i balira) oko 5 tona papira, 250 kg PET ambalaže i 1 tona najlona. Odnedavno su krenule aktivnosti razdvajanja komunalnog i drugog otpada u Centru za upravljanje otpadom (CUO) u općini Konjic čiji je kapacitet 5t/h te na deponiji Mostar

¹⁶ Prijedlog Plana upravljanja otpadom u HNŽ-e za razdoblje 2011.-2021.

¹⁷ Isto

(kapacitet 15/h). Prema do sada dostupnim podacima procjenjuje se da se oko 3% komunalnog otpada reciklira.

Postojeća odlagališta otpada, čiji su vlasnici JLS, većinom su otvorenog tipa i to su najčešće prostori koji ne zadovoljavaju uvjete sanitarnih odlagališta. Rješenja o prilagođavanju dijela odlagališta uvjetima sanitarnog odlaganja, do izgradnje regionalnog odlagališta, izdana su Gradu Mostaru za JP Deponija d.o.o. Mostar te deponijima u općinama Jablanica, Konjic, Neum, Čapljina.¹⁸ Okolišne dozvole za sanaciju i zatvaranje postojećih deponija komunalnog otpada izdane su Gradu Mostaru (Uborak), općini Čapljini (Ada), općini Neum (Klepovica).¹⁹ Ostale deponije JLS i dalje funkcioniraju bez ikakvih dozvola, a kapaciteti su im ograničeni. Trenutno je evidentiranih cca 60 divljih deponija²⁰, no njihov je broj sigurno veći s obzirom na podatke o količinama. Osim divljih ilegalnih deponija, većina deponija JLS koje nisu izradile Plan prilagođavanja (tri su deponije dobile dozvole za sanaciju i zatvaranje Uborak-Mostar, Ada-Čapljina i Klepovica-Neum) i pristupile sanaciji, smatraju se divljim i neuređenim deponijama s obzirom da ne zadovoljavaju uvjete sanitarnih deponija. I takve deponije predstavljaju crne točke HNŽ-e.

Ostali otpad. Kada su u pitanju ulja i drugi zauljeni otpad procjena je kako se na području HNŽ-e generira oko 800 t otpadnih ulja godišnje, te 900 t starih guma. Pretpostavlja se da u HNŽ-e godišnje nastane oko 1.800 t EEO.²¹ Trenutno u F BiH, samim tim i u HNŽ-e, ne postoje operateri koji se bave sustavnim prikupljanjem posebnih vrsta otpada. Samo se 15% opasnog otpada iz zdravstvenih ustanova zbrinjava na primjeren način, dok najveći dio biva nepropisno odložen. Procijenjene godišnje količine otpada iz veterinarskih ustanova su 2,6 t neopasnog otpada i 0,1 t opasnog otpada. Neopasni otpad preuzimaju komunalna poduzeća, dok se opasni neprimjerenom zbrinjava (zakopavanje u krugu objekta ili predaja komunalnim poduzećima).²² Dozvolu Ministarstva trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e za obavljanje aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom na prostoru Županije trenutno posjeduje osam (8) gospodarskih subjekata s područja HNŽ-e.²³

Crne točke. Deponija crvenog mulja Dobro Selo predstavlja veliki pritisak na okoliš i prijetnju po ljudsko zdravlje. U vrijeme izgradnje, deponija je zadovoljavala propise o zaštiti okoliša koji su u to vrijeme bili na snazi. Napušteni rudnik mrkog uglja Vihovići predstavlja još jednu crnu točku. Istina, sanacija prve faze rudnika je završena, no s obzirom da se u rudarskom oknu godinama taložio različiti otpad, od starih lijekova kojima je istekao rok do medicinskih rendgena i drugog otpada, utjecaj samog „odlagališta” mnogo je širi. Ukupne količine otpada na smetlištu Vihovići (Vihovići, 1996)²⁴ iznose 300.000 m³. Pretpostavlja se da je na lokaciju odbačeno oko 210.000 m³ komunalnog otpada, 30.000 m³ industrijskog otpada, 54.000 m³ građevinskog otpada i oko 6.000 m³ bolničkog otpada.

¹⁸ Prema članku 2. Pravilnika o sadržaju Plana prilagodbe upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje poduzima nadležni organ (Službene novine F BiH, br. 9/05)

¹⁹ Podatci iz okolišnih dozvola koje je izdalo Federalno ministarstvo okoliša i turizma, a koje su dostavljene županijskom ministarstvu

²⁰ Podatci iz prijedloga Plana upravljanja otpadom HNŽ-e za razdoblje 2011-2021.

²¹ Isto

²² Isto

²³ Registar dostupan na <http://mtto-hnz-k.ba/document-category/registar-dozvola-za-upravljanje-otpdom>

²⁴ Sanacija, eksploatacija i rekultivacija kopa Vihovići (Zagreb - Mostar, 1996.)

Pristup upravljanja otpadom po principu „ne u mom dvorištu“ i nedovoljno razvijena javna svijest o potrebi prevencije te pravilnog prikupljanja, razvrstavanja, recikliranja i konačnog zbrinjavanja otpada smatraju se prijetnjom uvođenju integralnog upravljanja otpadom (upravo to je jedan od razloga neusvajanja Plana upravljanja otpadom).

Zaštićeni dijelovi prirode – zaštita prirodnih cjelina. Popis zaštićenih dijelova prirode na području HNŽ-e:

- PARKOVI PRIRODE: Hutovo Blato kod Čapljine i Blidinje
- SPECIJALNI REZERVATI:
 - a) geološki Špilja Vjetrenica u Zavali - Popovo polje
 - b) botanički Mediteranetum u Neum Kleku
 - c) ornitološki Hutovo blato kod Čapljine
- REZERVATI PRIRODNIH PREDJELA: kanjon Neretve od Jablanice do Drežnice, kanjon Rakitnice između planina Bjelašnice i Visočice, vrelo Bune u Blagaju kod Mostara
- POJEDINAČNE BILNE VRSTE: runolist (*Leontopodium alpinum* Cass.), alpska ruža (*Rhododendron hirsutum* L.), gospin vlasak (*Adiantum capillus veneris* L.), mesožderka (*Drosera rotundifolia* L.), žuta sirištara (*Gentiana sympgiandra* Murb.), hrvatska sibireja (*Sibirea croatica* Deg.), paprat (*Notholaena marantae*)
- POJEDINAČNE ŽIVOTINJSKE VRSTE: voluharica (*Dolomys marakovići* Bolokay), planinski triton (*Triturus alpestris* Reiseri) u Prokoškom jezeru na planini Vranici te 153 vrste ptica pjevice i ptica korisnih za poljoprivredu i šumarstvo, 66 vrsta ptica močvarnih i drugih vodenih staništa, 38 vrsta ptica grabljivica iz reda sokolovki i sovki
- SPOMENICI PRIRODE:
 - a) geomorfološki Boračko jezero na Prenj planini, Mliništak kod Jablanice, Pridvorice kod Uloga, vrelo Bunice s jezerom kod Mostara, Hajdučka vrata (Mijatov prolaz) na planini Čvrnsnici, vodopad Šištica niže Boračkog jezera, vodopad na rijeci Bregavi u gradu Stocu, špilja Ševrljica kod Blagaja – Mostar, špilja Tormonjača u Radinskom potoku kod Stoca, špilja Vrpeć u Odžaku – Bjelimići kod Konjica
 - b) paleontološki Zelena pećina više Blagaja kod Mostara stabla bršljana u Žitomisliću kod Mostara, Koščela u Mostaru.

Uspoređena s ukupnom površinom HNŽ-e, zaštićena područja prirode u HNŽ-e zauzimaju 10%.

Park prirode Hutovo blato. Hutovo blato je zaštićeno kao park prirode kojim upravlja JP Hutovo blato. Prema istraživanjima koja su izvršena u sklopu LIFE projekta, u Hutovu blatu koje se nalazi na listi zaštićenih područja u skladu s Ramsarskom konvencijom, identificirane su 163 vrste ptica iz 39 porodica, što predstavlja 51% svih vrsta ptica identificiranih u BiH i 76,47% svih porodica ptica do sada identificiranih u BiH.

Park prirode Blidinje. Park prirode Blidinje nalazi se na prostoru Čvrnsnice, na oko 2.000 m n.v. Florni elementi ovog parka i susjednih oblasti Prenja, Čabulje i Vrana, koji ovaj sklop planina u fitogeografskom smislu uvrštavaju u tzv. „Hercegovački endemični razvojni centar“, obiluju endemičnim vrstama koje su zastupljene samo na ovim planinama ili u zoni Dinarida. Dio parka prirode Blidinje pripada HNŽ-e.

Pored organiziranja i provođenja zaštite u zaštićenim područjima prirode na način utvrđen Zakonom o zaštiti prirode, Zakon o zaštiti od požara također je regulirao obvezu organiziranja i provođenja preventivne zaštite od požara prirodnog i kulturno povijesnog naslijeđa, a u skladu s planom zaštite od požara koji izrađuju mjerodavna tijela, pravne osobe ili druge institucije kojima su zaštićena područja prirode i kulturno-povijesno naslijeđe dani na korištenje i upravljanje i koji su odgovorni za provođenje te zaštite.

Zaštita šuma. Pritisci na šume i šumsko zemljište izraženi su kroz divlja odlagališta krutog otpada, miniranost terena, bespravnu sječū, uzurpaciju šumskog zemljišta i šuma (od strane fizičkih i pravnih osoba) te učestale šumske požare čime se umanjuje zaštitna funkcija šuma u procesima zaštite od erozije zemljišta, očuvanja mikroklima i ostalih općekorisnih funkcija šume.

Zaštita zemljišta. Poljoprivredno zemljište zauzima površinu od 206.724,48 ha (47,33% površine HNŽ-e), šumsko zemljište 217.856,58 ha (49,88%), a neplodno zemljište 12.162,02 ha (2,78%), od čega je izgrađeno zemljište (industrijske i stambene zone, prometnice i druga infrastruktura) 6.164,92 ha (1,41%), a hidrografija (rijeke, jezera i dr.) 5.997,09 ha (1,37 %).²⁵ Kontaminacija zemljišta na području HNŽ-e posljedica je većeg broja uzroka, a prisutni su otpadni plinovi iz industrije i komunalni plinovi; otpadne vode iz industrije; promet i njegov intenzitet te eolacija s deponija. Zbog prirodnih odlika, ali i neprimjerenog korištenja i upravljanja zemljištem, HNŽ-e se suočava s fizičkim gubitcima poljoprivrednog zemljišta s oko 9.268 ha (2,10% od ukupne površine), te uništavanjem strukture zemljišta i smanjenjem mogućnosti korištenja zemljišta za razvojne potrebe gospodarstva ili za unaprjeđenje kvaliteta života stanovništva.

Tablica 15 Indeksi gubitka obradivoga poljoprivrednog zemljišta

Godine	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Ukupno obradivo zemljište HNŽ-e	27.187	22.020	17.919	17.919	17.919	18.570
Indeks (2010.=100)	1,00	0,81	0,66	0,66	0,66	0,68

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja (Publikacije 2009. - 2015.)

Najveće smanjenje obradivoga poljoprivrednog zemljišta zabilježeno je 2014./2015. u Gradu Mostaru – gubitak od 948 ha; dalje u općinama Prozor-Rama (225 ha), Čitluk (94 ha) i Jablanica (74 ha). Također, povećanja su zabilježena u općinama Ravno (1.392 ha - melioracije i komasacija), Čitluk (120 ha - smilje), Neum (440 ha - smilje, masline i dr.) i Stolac (39 ha - smilje)²⁶.

Energetska učinkovitost i obnovljivi izvori energije. U novije vrijeme prisutan je trend izgradnje foto-solarnih objekata kojim se iskorištavaju veliki potencijali Sunčevog zračenja koje se na prostoru HNŽ-e povećava od sjevera prema jugu (na jugu se ostvaruju ozračenosti između 1,5 i 1,55 MWh/m²). Prema dostupnim podacima (koji se vrlo brzo mijenjaju) na području HNŽ-e izgrađeno je 38 foto-solarnih objekata različite instalirane snage (najviše objekata snage cca 150 kWp).²⁷ Ukupan tehnički potencijal za korištenje energije vjetra u

²⁵ Karta Uporabne vrijednosti zemljišta na području HNŽ-e, 2009.

²⁶ Publikacije Federalnog zavoda za programiranje razvoja

²⁷ Podatci Ministarstva gospodarstva HNŽ-e

HNŽ-e procjenjuje se na cca 500 MW pri čemu u obzir nisu uzeta eventualna ograničenja (priključak na elektroenergetsku mrežu, zaštita okoliša i dr). Identificiran je značajan broj lokacija na području HNŽ-e koje po svojim karakteristikama imaju veliki potencijal vjetra, između ostaloga Velika Vlajna, Planinica, plato Podveležja, Velja Međa, Crkvine, Ivanica, Pločno, Kruševo, Krstivode, Belenići.²⁸

2.8.2 Transportna infrastruktura

Prometni sustav HNŽ-e ima zastupljene sve vidove prometa. Uporedo s rijekom Neretvom, od Konjica do GP Bijača, ide glavni prometni koridor Vc preko kojeg se Županija, kao i BiH, uključuju u međunarodne prometne tokove. Željeznički transport karakterizira jednokolosiječna pruga normalnog kolosijeka koja ide istim koridorom, kao i cesta M-17. Ova pruga povezuje željezničku mrežu Europe s pomorskom lukom Ploče u Republici Hrvatskoj. Zračni se promet odvija preko Međunarodne zračne luke Mostar (u daljnjem tekstu: MZLM) koja je u funkciji i koja ima realne uvjete za porast prometa.²⁹ MZLM predstavlja temelj reglobalizacije Grada Mostara odnosno njegovog uključivanja u globalni zračni promet.³⁰

Glavni cestovni koridor je magistralna cesta M-17, koja ide dolinama rijeka Bosne i Neretve, Šamac-Doboj-Zenica-Sarajevo-Mostar-Čapljina-Metković. Kvaliteta ove prometnice uglavnom je dobra, ali nužno je kontinuirano poboljšanje i povećanje prometne sposobnosti i sigurnosti u prometu. Kroz HNŽ-e prolazi i Jadransko-jonski koridor. Ukupna dužina magistralnih cesta je 355.810 km, od čega se cca 30 km ceste M17.3 može smatrati nemoderniziranom. Ukupna dužina regionalnih cesta je 381.520 km od čega je 104.550 km makadamskih odnosno nemoderniziranih i dijelom neprohodnih cesta, a 213.466 km cesta s kolnikom je širine manje od 5,5 m. Može se slobodno ustvrditi kako Županija ima cca 270 km regionalnih cesta, a dužina od 381.520 km predstavlja dužinu utvrđenih regionalnih pravaca. Mreža lokalnih cesta je bolja, a naročito u Gradu Mostaru i općinama Čitluk i Čapljina. Može se konstatirati kako su u navedenim JLS sva naselja povezana asfaltiranim lokalnim cestama koje imaju širinu kolnika od 3,0 do 5,0 m.

Međunarodna zračna luka Mostar. Utjecaj turizma i izravne ekonomske koristi od proširenja kapaciteta MZLM najbolje se očituju kroz porast BDP-a, odnosno kroz odraz „unutarnje“ potrošnje na putovanja i druge turističke aktivnosti poput kulturnih ili rekreativnih sadržaja rezidenata i nerezidenata u određenoj destinaciji, kao i kroz potrošnju državnih institucija na usluge izravno povezane s turizmom. Imajući na umu trenutni kapacitet MZLM te eventualne investicije, moglo bi se očekivati potencijalno povećanje broja novih dolazaka u Grad Mostar i regiju Hercegovina, na nekih 30.000 do 60.000 novih putnika, ovisno o mogućim redovima letenja te potencijalnim destinacijama, low-cost carrier-a, te drugim neizravnim čimbenicima.³¹ Ukupan izravni novi prihod od turizma, koji bi Grad Mostar i cijela regija ostvarili dolaskom low-cost carrier-a, na temelju dosadašnjih

²⁸ Studija vrednovanja i pogodnosti prostora za prostorni razvoj HNŽ-e, 2011.

²⁹ Isto

³⁰ Strategija razvoja Grada Mostara 2017.-2026.

³¹ Studija izvodljivosti i ekonomski utjecaj uvođenja nisko tarifnog avio prijevoznika pri Međunarodnoj zračnoj luci – aerodromu Mostar, ARS STUDIO R d.o.o. Mostar

statističkih pokazatelja iznosio bi između pet i tridesetpet milijuna KM, dok je najrealnija i najočekivanija brojka od cca deset milijuna KM za godinu dana, u sasvim realnom scenariju sa 30.000 novih dolazaka. Neizravni prihodi bi bili daleko veći, ovisno o broju putnika u rasponu od 19 i 129 milijuna KM. Da bi MZLM 2026. godine postigla promet od oko 800.000 KM odnosno 1.9 milijuna putnika 2042. godine, nužno je u razdoblju 2016.-2026. uložiti 104 milijuna KM.³²

Autoput Vc. Autocesta u Koridoru Vc dio je Transeuropske mreže kopnenih koridora, a u svojim krajnjim točkama povezuje središnji dio obale Jadranskog mora s Budimpeštom u Mađarskoj, kao hub-om za mnoge ključne transeuropske komunikacije.³³ Naročito se ističu uočene značajne promjene u prilivu izravnih stranih investicija koje su uglavnom locirane unutar utjecajnog područja buduće autoceste na Koridoru Vc. Ove će investicije sigurno doprinijeti daljnjem razvitku proizvodnog i uslužnog sektora ekonomije u BiH putem novih investicija, ali će stvarati i nove zahtjeve za transportom. Izgradnja autoputa Vc, omogućila bi i bolju povezanost BiH sa susjednim državama i regijama što bi istovremeno omogućilo stabilizaciju i poticaj razvitku države u cjelini. Buduća autocesta podijeljena je na devet sekcija, ukupne dužine od oko 336 kilometara. Četiri krajnje dionice (prva djelomično) nalaze se u HNŽ-e:

- Tarčin-Konjic; dužina 21,15 km,
- Konjic-Jablanica; dužina 14,50 km,
- Jablanica-Mostar sjever; dužina 32,29 km i
- Mostar sjever-južna granica sa Republikom Hrvatskom; dužina 58,23 km.

Uže utjecajno područje projekta autoceste na Koridoru Vc u BiH, nalazi se uz trasu postojeće ceste od europskog značaja E-73, koja se proteže od Bosanskog Šamca preko Sarajeva i Mostara do Ploča u Republici Hrvatskoj, paralelno uz tokove rijeke Bosne i Neretve. U baznoj 2005. godini najintenzivniji prometni tokovi ostvareni su na dionicama magistralne ceste M17 Mostar-Gnojnice, Mostarsko raskršće-Hadžići, Doboj-Karuše, Mostar sjever-Mostar i Buna-Žitomislići, s prosječnim godišnjim prometom (PGDS) između 13.000-16.000 vozila. U okviru Prometne studije dana je prognoza i očekivanog novostvorenog prometa nakon izgradnje autoceste. Projekt u cjelini ima prihvatljivu profitabilnost koja je viša od predviđene kamate na kredit.

Tablica 16 Razvojni problemi i perspektive u sektoru okoliša HNŽ-e

Razvojni problemi	Razvojne perspektive
Nepostojanje jedinstvenog informacijskog sustava zaštite okoliša u HNŽ-e	Kvalitetna i dostatna voda za piće
Nizak obuhvat naplate ispuštenih zagađenja voda (samo 14%)	Izgradnja prečištača otpadnih voda (Mostar, Čitluk)
Nekontrolirane eksploatacije pijeska i šljunka u delti Neretve	Korištenje obnovljivih izvora energije (solarna, vjetro, biomasa)
Veliki broj zajezerenih vodnih tijela pod rizikom od eutrofikacije (uzrokovane ispuštanjem neprečišćenih otpadnih voda)	Izgradnja regionalnih centara za upravljanje otpadom

³² Strategija Grada Mostara 2017.-2026.

³³ Izvor: Autocesta na koridoru Vc, Feasibility Studija – Izvod iz završnog izvješća, 2006

Hercegovačko-neretvanske županije

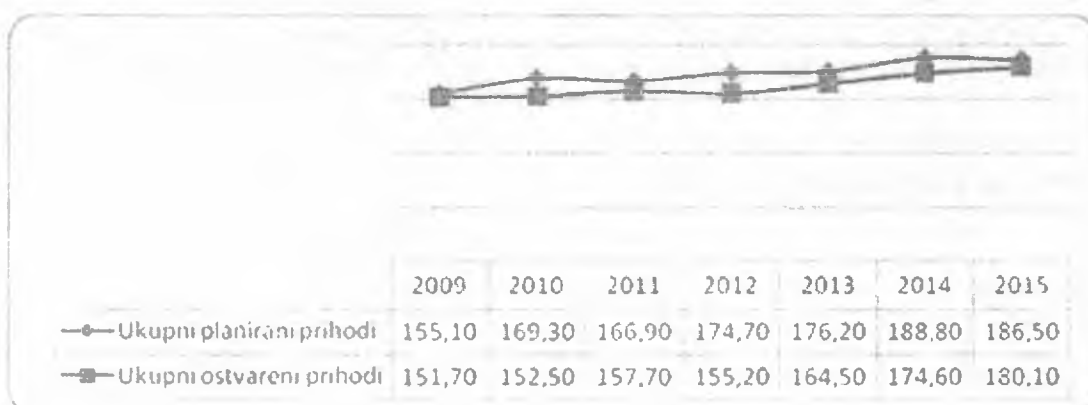
Niska pokrivenost javnim vodovodnim sustavima u manjim JLS u HNŽ-e, te visok postotak gubitaka u cijeloj Županiji (70%)	Modernizacija cesta i izgradnja autoputa Vc
Mali broj zaštićenih izvorišnih zona	Uvođenje sektorske ekonomije u oblasti upravljanja otpadom (reciklaža, povrat energije)
Mješoviti sustav kanalizacije i neprečišćavanje otpadnih voda (8-14%)	Dobro stanje i povezanost željezničkog kolosijeka s pomorskom lukom Ploče (RH, EU)
Nepouzdana podataka o količinama otpada i načinima tretmana – onemogućeno primjereno planiranje	Potencijali razvoja zračnog prometa (Mostar)
Mali broj JLS (3) koje su pribavile dozvole za sanaciju i zatvaranje deponija	Izgradnja autoceste u tijeku
Nedostatak planskih dokumenata u zaštićenim područjima	
Ugroženost prirodnog područja Hutovo blato novoplaniranim hidro projektima	
Visok stupanj gubitka obradivog zemljišta (od 19 do 34%)	
Potrebno poboljšanje mreže regionalnih cesta (s obzirom na opterećenje)	

2.9 Analiza proračuna Hercegovačko-neretvanske županije

2.9.1 Analiza javnih prihoda i rashoda u razdoblju 2009.-2015. godina

Strukturu proračunskih sredstava čine porezni i neporezni prihodi, kao dominantni izvori proračunskih sredstava, zatim grantovi, donacije, kapitalni primitci i račun financiranja.

Slika 14 Ukupni planirani i ostvareni prihodi u razdoblju 2009.-2015. godina (u mil. KM)

Izvor: Ministarstvo financija HNŽ-e

Evidentno je kako je u promatranom razdoblju postojao nesklad između planiranih i ostvarenih prihoda i primitaka, što je posebno izraženo u razdoblju od 2010. godine. U 2015. godini primjetan je pozitivan pomak u pravcu realnijeg planiranja proračuna. Tijekom cijelog promatranog razdoblja najveći udio planiranih prihoda ostvarivao se preko poreznih prihoda. U 2015. godini, ostvareni prihodi od poreza veći su za 15.312.000,00 KM u odnosu na ostvarenje iz 2009. godine. U 2015. godini prihodi od neizravnih poreza u apsolutnoj vrijednosti iznose 107.966.000,00 KM (udio prihoda od neizravnih poreza u ukupnim

Hercegovačko-neretvanske županije

poreznim приходima u 2015. godini što predstavlja razinu prihoda po ovom temelju iz 2010. godine ali udio ovog izvora u ukupnim приходima smanjen je u istom razdoblju).

Tablica 17 Ostvareni proračunski rashodi u HNŽ-e za razdoblje 2011.-2015. godina (u 000 KM)

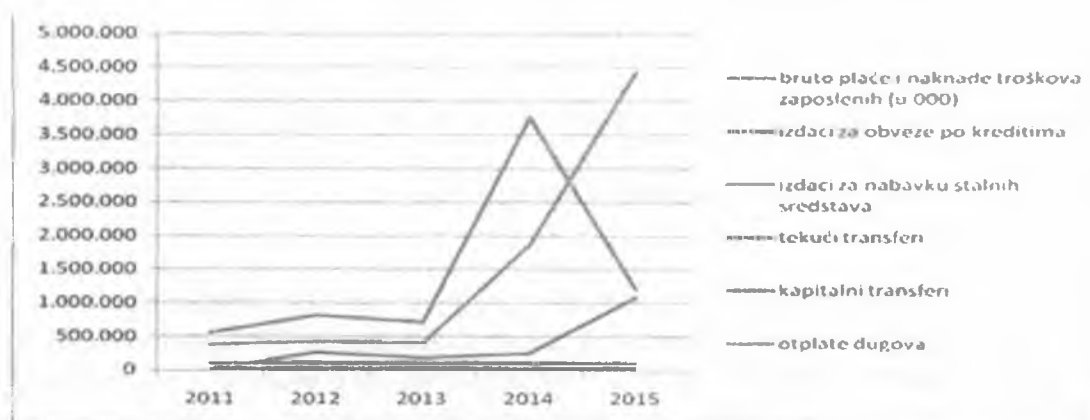
Rashodi	2011.	%	2012.	%	2013.	%	2014.	%	2015.	%
Plaće i naknade troškova zaposlenih	105.404	67,27	106.789	65,01	106.575	65,02	108.409	62,37	108.453	63,03
Doprinosi poslodavaca	10.682	6,82	10.822	6,59	10.788	6,58	10.834	6,23	10.773	6,26
Materijalni izdatci	18.011	11,49	18.901	11,50	17.163	10,47	19.057	10,96	15.817	9,19
Tekući transferi	21.368	13,64	25.286	15,39	27.294	16,65	27.929	16,07	28.522	16,58
Izdatci za obveze po kreditima										
Kapitalni transferi	20	0,01	264	0,16	198	0,12	252	0,14	1086	0,63
Izdatci za nabavku stalnih sredstava	561	0,36	814	0,50	717	0,44	3757	2,16	1212	0,70
Sredstva za pozajmljivanje										
Otplata dugova	382	0,24	425	0,25	401	0,24	1858	1,07	4441	2,59
Tekuća rezerva	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Višak rashoda nad приходima										
Ukupno	156.428	99,83	163.301	99,40	163.136	99,52	172.096	99,00	170.304	98,98

Izvor: Ministarstvo financija HNŽ-e

U strukturi rashoda, najveći udio u ukupnim rashodima odnosi se na plaće zaposlenih koje u promatranom razdoblju od 2009. od 2014. godine imaju trend rasta, a njihov je pad zabilježen 2015. godine. Ovo je posljedica i činjenice da je broj zaposlenih u promatranom razdoblju porastao sa 5.221 u 2009. godini na 5.565 u 2014. godini (rast od 8,31%).

U strukturi ukupnih rashoda, tekući transferi imaju trend rasta koji se kreće od 15,7% ukupnih rashoda u 2009. godini do 17,2% u 2015. godini.

Slika 15 Kretanje rashoda po ključnim kategorijama u razdoblju 2011.-2015.

Izvor: Ministarstvo financija HNŽ-e

Hercegovačko-neretvanske županije

U strukturi tekućih transfera u 2015. godini dominantan udio imaju kapitalni transferi neprofitnim organizacijama (34,66%), zatim tekući transferi drugim razinama vlasti (22,86%), kapitalni transferi pojedincima (23,13%) te transferi javnim poduzećima (12,65%).

Slika 16 Struktura tekućih transfera u proračunu HNŽ-e za 2011. i 2015. godinu

Izvor: Ministarstvo financija HNŽ-e

U razdoblju od 2011. do 2015. godine, u proračunu su rasla izdvajanja za kapitalne transfere od 20.000,00 KM u 2011. do 1.804.000,00 KM u 2015. godini. Ukupno zaduženje HNŽ-e u razdoblju od 1. siječnja 2005. do 21. srpnja 2016. godine iznosi 35,9 milijuna KM. Stanje duga na dan 30. rujna 2016. godine iznosi 22,7 milijuna KM.

2.9.2 Program javnih investicija

S ciljem objedinjavanja i učinkovitijeg planiranja investicija u javnom sektoru HNŽ-e, do listopada 2016. godine planirano je po prvi put donošenje Programa javnih investicija na razini Županije.

2.10 Analiza sustava za upravljanje razvitkom

Trenutno u HNŽ-e ne postoji zaokružen, integrirani sustav za upravljanje razvitkom. Temeljni problem postojećeg načina upravljanja razvitkom jesu nedovoljno razvijeni kapaciteti koji bi trebali odgovoriti na sve potrebe koje proizlaze iz istog. Limitiranost razvojnih kapaciteta posebno je uočljiva unutar ministarstava gdje sistematizacijom radnih mjesta nisu predviđene pozicije i poslovi koji bi bili vezani za ove aktivnosti. Pored spomenutog, postojeći sustav za upravljanje razvitkom u HNŽ-e ima i sljedeće nedostatke:

- Nepostojanje institucionalnog okvira za integrirano upravljanje razvitkom na razini HNŽ-e i ministarstava u Vladi HNŽ-e.
- Limitirani institucionalni kapaciteti za upravljanje razvitkom (planiranje, praćenje, kontrola i izvješćivanje).
- Nedovoljno uređen sustav inter-institucionalne i međuinstitucionalne koordinacije razvojnih aktivnosti (horizontalno i vertikalno).

Hercegovačko-neretvanske županije

- Nepostojanje jedinstvene metodologije za strateško planiranje, praćenje i izvješćivanje na razini Vlade i ministarstava u HNŽ-e, te metodološka neusklađenost razvojnih dokumenata na različitim razinama vlasti.
- Nedovoljno uređen sustav praćenja realizacije strateških i operativnih planova.
- Nedovoljna iskorištenost dostupnih vanjskih izvora za razvojne projekte.
- Nedovoljna uvezanost strateških dokumenata HNŽ-e sa strategijama jedinica lokalne samouprave u HNŽ-e.

Osim Vlade HNŽ-e, još uvijek ne postoji službena institucija ili tijelo koje se bavi isključivo poslovima integriranog upravljanja razvitkom u HNŽ-e. Također, REDAH i Ministarstvo gospodarstva HNŽ-e obavljaju dio poslova iz integriranog sustava upravljanja razvitkom, a u skladu sa dodijeljenim im zakonskim mjerodavnostima. Sektor za razvitak Županije pri Ministarstvu gospodarstva ovlašten je da obavlja stručne, analitičke, operativne i druge poslove koji se odnose na izvršavanje zakona, propisa i drugih općih akata iz oblasti gospodarskog razvitka, standarda kvalitete, ulaganja kapitala u okviru svoje mjerodavnosti i to vezane za strategiju razvoja Županije te upravljanje i koordiniranje sredstvima za razvitak Županije.

Pregled unutarnjih i vanjskih čimbenika – SWOT analiza. SWOT analiza (akronim od *stenghts* – snage, *weakneses* – slabosti, *opportunities* – prilike i *threats* – opasnosti, također i SOFT: *strenghs, opportunities, failures, threats* ili TOWS) dijagnostički je i prognostički instrument, koji omogućava i olakšava planiranje mjera za pojačanje snaga i razgradnju slabih mjesta, ishodište je u procesu strategijskog upravljanja i prvi korak u definiranju postojeće i poželjne pozicije Županije.

U okviru izrade Strategije razvitka HNŽ-e, SWOT instrument korišten je za određivanje strateških fokusa, dominantnih i određujućih čimbenika unutar i izvan HNŽ-e za koje postoji vjerojatnoća da će imati značajan utjecaj na ispunjenje vizije razvitka. Također, SWOT instrument korišten je i za izvođenje relevantnih strateških smjernica. Dakle, cilj provedene SWOT analize jeste povećanje razine raspoloživih informacija s ciljem određivanja trenutnog stanja i mogućih strateških pravaca. Važno je pravodobno uočiti sadašnje i buduće promjene u pojedinom području globalnog okruženja. Saznanje o njihovu utjecaju te vlastitim snagama i slabostima, bitno olakšava oblikovanje strategije budućeg uspjeha. Ograničenja u provođenju SWOT analize jesu neizvjesnost tržišnih i tehnoloških skokova te sposobnost prosuđivanja i kreativnost tima koji sudjeluje u izradi strategije HNŽ-e. SWOT analiza HNŽ-e prikazana je u Tablici 18.

Tablica 18 SWOT analiza HNŽ-e

- Prirodni resursi (rijeke, more, planine), klima (toplota, Sunčeva svjetlost, vjetar) zaštićena područja prirode i bogato kulturno naslijeđe (Mostar- Stari most-jedini bosanskohercegovački grad pod zaštitom UNESCO-a, religiozni turizam)
- Fizička i društvena infrastruktura (prometnice, zračna luka, obrazovanje, zdravstvo, kultura)
- Postojeći kapaciteti u prerađivačkoj industriji
- Iskustvo u poljoprivrednoj proizvodnji
- Poduzetnička infrastruktura
- Broj i raznovrsnost sveučilišta i visokih učilišta (dva sveučilišta i tri visoka učilišta)
- Raznovrsnost sportskih aktivnosti i klubova
- Veliki broj i raznovrsnost nevladinih organizacija (nevladin sektor primarno uz pomoć donatora već pruža usluge socijalne aktivacije i razvija modele socijalnog

Hercegovačko-neretvanske županije

SLABOSTI

- poduzetništva)
- Postojanje visoko-sofisticirane medicinske opreme u sustavu zdravstva
- Široka mreža i obuhvat usluga socijalne skrbi
- Vlastita sredstva za aktivnu politiku zapošljavanja u Službi za zapošljavanje HNŽ-e kao i Program potpore za otvaranje radnih mjesta branitelja i resocijalizaciju branitelja (poticanje zadrugarstva)
- Reciklažna dvorišta u Jablanici i Čapljini
- Relativno niska kontaminiranost zemljišta – 20 puta manje od država članica EU
- Nepostojanje informacijskog sustava zaštite okoliša (ISZO)
- Niska razina iskorištenosti proizvodnih kapaciteta i poljoprivrednog zemljišta te niska produktivnost uz lošu tehničko-tehnološku opremljenost velikog broja farmi
- Nedovoljan i netransparentan sustav novčanih potpora i ostalih subvencija u poljoprivredi i ruralnom razvitku
- Zastarjela željeznička infrastruktura
- Neadekvatna vodoopskrba i komunalna infrastruktura
- Dispariteti u razvoju pojedinih područja u Županiji
- Niska svijest o zaštiti okoliša i upravljanju okolišem
- Niska svijest o potrebi horizontalnog i vertikalnog povezivanja poljoprivrednih proizvođača poradi lakšeg pristupa tržištu; nepostojanje kratkih lanaca vrijednosti
- Loša valorizacija prirodnih resursa i kulturne baštine
- Nepovoljni demografski trendovi (starija struktura stanovništva, nizak natalitet, emigracije mladih)
- Neracionalno organiziran zdravstveni i sektor socijalne skrbi
- Veliki broj nemedicinskog kadra u zdravstvenim ustanovama
- Neprikladni materijalno-tehnički kapaciteti broju učenika u osnovnim i srednjim školama
- Nedovoljna uvezanost obrazovanja s potrebama na tržištu rada
- Nepostojanje modela socijalnog uključivanja i aktivacije prema potrebama različitih ranjivih skupina (veliki udio stanovništva u stanju socijalne isključenosti s prijetnjom siromaštva)
- Slaba inovativna aktivnost fakulteta, tvrtki i javnog sektora
- Veliki broj dugoročno nezaposlenih osoba
- Nerazvijenost dijela društvene infrastrukture (domovi za stare i iznemogle, sportska, obrazovna i kulturna infrastruktura)
- Prevelika ovisnost kulturne djelatnosti od javnog proračuna sputava mogućnosti razvoja kulturne industrije
- Nedovoljan razvojni kapacitet županijske uprave i javnih institucija za pripremu cjelovitih razvojnih projekata i privlačenje izvanproračunskih financijskih resursa
- Nedovoljna učinkovitost sustava civilne zaštite u Županiji
- Nepostojanje odgovarajućeg legislativnog okvira (regulative) za postupanje po mjerodavnostima Ministarstva za pitanja branitelja
- Nedostatna sredstva za realiziranje dopunskih prava branitelja i članova njihovih obitelji
- Nepostojanje jasne uloge OCD u razvoju Županije
- Neregulirano cjeloživotno učenje i nepostojanje infrastrukture za cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih
- Broj umirovljenika u stalnom porastu u odnosu na broj zaposlenih
- Zdravstvene usluge nisu prepoznate kao područje mogućeg izvoza usluga
- Sport nije prepoznat kao alat zdravstvene prevencije i mogućnosti uvezivanja s turizmom
- Usluge kulture u javnom sektoru u gubitcima su te kultura nije prepoznata kao potencijal za razvoj kreativnih industrija
- Nepostojanje sustava evidencije i zaštite zemljišta
- Nepostojanje strategije odlaganja otpada
- Nepostojanje sanitarnih odlagališta otpada
- Niska razina reciklaže otpada

Hercegovačko-neretvanske županije

PRIILIKE

- Izgrađenost naselja u blizini deponija
- Neplanska i nelegalna gradnja
- Mogućnost primjene novih znanja i tehnologija u industriji
- Mogućnost razvoja novih proizvoda višeg stupnja obrade
- Trend rasta potražnje za izvornim, tradicionalnim te proizvodima s oznakom zemljopisnog podrijetla
- Mogućnost za rast malih i srednjih poduzeća kroz bolje korištenje poduzetničke infrastrukture
- Trend razvoja klastera (metalo-prerađivački, drvni, poljoprivredna proizvodnja, turizam)
- Trend razvoja zadrugarstva u poljoprivredi i drugih oblika poslovnog povezivanja (proizvođačke skupine, proizvođačke organizacije)
- Blizina tržišta EU
- Trend rasta cjeloživotnog obrazovanja u regiji i EU
- Praksa država članica EU u valorizaciji prirodnih resursa i kulturnih događaja kao turističkih destinacija (more, rijeke, planine, parkovi prirode)
- Novi trendovi u turizmu (korištenje tehnologije – pametni telefoni, aplikacije)
- Izgradnja koridora Vc i povezivanje s Jadransko-jonskim koridorom
- Mogućnost financiranja razvitka kroz EU i druge projekte (raspoloživi EU fondovi za pretprijetnu prilagodbu i jačanje poljoprivrednog sektora kroz jačanje konkurentnosti poljoprivrede, održivog upravljanja resursima i ruralnog razvoja, te za investicije, jačanje kapaciteta, uspostavu novih i reformu postojećih institucija, dostupnost međunarodnih fondova za razvoj obrazovanja, znanosti, kulture i drugih djelatnosti)
- Trend rasta novih metoda učenja putem „online“ tehnologija
- Prakse primjene dualnog sustava obrazovanja u EU i regiji
- Trend rasta „pametnih gradova“ u okruženju i EU
- Trend rasta kreativnih industrija u okruženju
- Velika dijaspora
- Globalizacija znanstvenog osoblja te međunarodne razmjene studenata i učenika putem EU programa s ciljem povećanja poduzetničkih i inovativnih kapaciteta mladih
- Bosanskohercegovački koncept razvitka koji slijedi Strategiju JIE 2020.
- Programi međusveučilišne suradnje/razmjene u oblasti inovacija
- Globalizacija i nove mogućnosti učenja i aktivacije mladih kroz razvoj digitalne ekonomije
- Proces pridruživanja EU i iskorištavanje grantova razvojnih agencija
- Razvoj mreže Natura 2000
- Neizgrađen institucionalni okvir za provedbu agrarne i ruralne politike na razini BiH (nema ministarstva poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvitka)
- Agrarna, ruralna i politika zaštite okoliša kao i ostale razvojne politike na razini BiH nedovoljno su harmonizirane s pravnom stečevinom EU
- Nepostojanje prostornih planova na višim razinama vlasti
- Loša financijska potpora SME sektoru s viših razina vlasti
- Nedovoljno izgrađeni i nekoordinirani institucionalni kapaciteti za korištenje EU fondova na višim razinama vlasti u F BiH i BiH
- Klimatske prijetnje (poplave, suše)
- Regionalna i globalna politička nestabilnost
- Sporost u provođenju reformi na višim razinama vlasti (neusklađenost strategija i politika razvitka; nepoticažno okruženje za inoviranje i poduzetništvo)
- Neučinkovito sudstvo na višim razinama vlasti u BiH
- Nepostojanje strategije na razini države i nedostupnost IPA fondova do 2017. (sektor okoliša)
- Neusklađenost vertikalne legislative i nedovoljna definiranost mjerodavnosti

PRIJETNJE

SWOT analizom (analiza snaga, slabosti, prilika i prijetnji) utvrđeni su unutarnji i vanjski čimbenici koji pozitivno i negativno utječu na razvitak HNŽ-e.

Snage HNŽ-e predstavljaju one čimbenike koji ukazuju na pozitivna stanja unutar HNŽ-e, poput prirodnih resursa, zaštićenih područja prirode i bogatog kulturnog naslijeđa, fizičke infrastrukture (prometnice, zračna luka, željeznica), društvene infrastrukture (obrazovanje, zdravstvo, kultura), tradicije u poljoprivrednoj proizvodnji, poduzetničke infrastrukture, potencijala za razvoj različitih vrsta turizma.

Osnovne slabosti koje usporavaju i ograničavaju razvitak HNŽ-e jesu problemi u poslovanju industrijskih poduzeća, niska razina iskorištenosti proizvodnih kapaciteta, nizak stupanj iskorištenosti poljoprivrednog zemljišta i niska produktivnost uz lošu tehničko-tehnološku opremljenost velikog broja farmi, nedovoljan i netransparentan sustav novčanih potpora i ostalih subvencija u poljoprivredi i ruralnom razvitku te loša prometna infrastruktura u pojedinim područjima (ruralna područja).

Vanjski čimbenici koji utječu na razvitak HNŽ-e mogu biti ili pokretač ili prepreka razvitku. Prilike koje HNŽ-e može iskoristiti jesu: mogućnost primjene novih znanja i tehnologija u industriji, mogućnost razvoja novih proizvoda višeg stupnja obrade, trend rasta potražnje za izvornim, tradicionalnim te proizvodima s oznakom zemljopisnog podrijetla, mogućnost za rast malih i srednjih poduzeća kroz bolje korištenje poduzetničke infrastrukture, razvitak klastera (metalo-prerađivački, drvni, poljoprivredna proizvodnja, turizam), razvitak zadrugarstva u poljoprivredi i drugih oblika poslovnog povezivanja (proizvođačke skupine, proizvođačke organizacije), povećanje izdvajanja sredstava i jačanje sustava novčanih potpora te drugih subvencija u poljoprivredi.

Prijetnje za razvitak HNŽ-e jesu sporost provođenja reformi na razini F BiH, neizgrađen institucionalni okvir za provedbu agrarne i ruralne politike na razini BiH (nema ministarstva poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvitka), agrarna, ruralna i politika zaštite okoliša kao i ostale razvojne politike nedovoljno harmonizirane s pravnom stečevinom EU, nesređene zemljišne knjige (katastar i gruntovnica), devastacija prostora i zagađenje okoliša, visoka uvozna ovisnost, loša financijska potpora SME sektoru, nepovoljni izvori financiranja, nedovoljno izgrađeni i nekoordinirani institucionalni kapaciteti za korištenje fondova EU, nekontrolirano iskorištavanje prirodnih resursa, klimatske prijetnje (globalno zatopljenje), regionalna i globalna nestabilnost.

Strateško fokusiranje. Razvitak HNŽ-e svakako će se odnositi na sposobnost dionika da prevladaju sve prikazane slabosti i prijetnje uz paralelno iskorištavanje razvojnih potencijala koji su istaknuti kroz snage i prilike ove županije. Dakle, od strane radnih sektorskih skupina predložena su sljedeća stateška opredjeljenja odnosno strateški fokusi koji su predstavljeni u nastavku.

S obzirom na ključne snage HNŽ-e (prirodni resursi, izvozna orijentacija jakih gospodarskih subjekata na području HNŽ-e, raspoloživa radna snaga, potencijal za razvoj različitih vidova turizma i izgrađena infrastruktura za razvoj turizma, postojanje kreditno-garancijskog fonda) te ključne prilike (suradnja i aktivnosti u BiH na privlačenju novih investicija, mogućnost korištenja međunarodnih fondova za BiH, rast interesa za međuopćinsku i regionalnu suradnju, aktivnosti vezane za Koridor Vc, programi potpore poljoprivredi i otvaranje

mogućnosti izvoza, Zakon o sustavu državne pomoći u BiH, reforme poslovnog okruženja u F BiH kroz donošenje novih zakona o poduzećima i izravnim stranim ulaganjima, reforme inspekcije i programi potpore malim i srednjim poduzećima i poduzetništvu s viših razina vlasti), HNŽ-e posjeduje resurse kojima može utjecati na konkurentno, proizvodno i izvozno orijentirano gospodarstvo temeljem čega je identificiran **prvi fokus kojim se osigurava razvoj konkurentnog, proizvodnog i izvozno orijentiranog gospodarstva.**

HNŽ predstavlja područje raznovrsnosti i bogatstva prirodnih i kulturnih resursa. Upravo održivo korištenje te upravljanje prirodnim i kulturnim resursima treba biti poticaj razvitka turizma gdje se turisti neće zadržavati jedan dan i gdje će podizanje kvalitete usluge turističke djelatnosti uistinu pridonijeti produžetku boravka gosta. To će implicirati potrebu da se na području ove županije razvitak usmjeri na edukativne i razvojne programe kojima će se poticati razvoj spomenutih djelatnosti koje za sobom nose i niz pratećih aktivnosti koje se vežu uz turizam (ponuda autohtonih proizvoda; seoska gazdinstva; DMO i slično). Temeljem prethodno naglašenog identificiran je **fokus održivog korištenja i upravljanja prirodnim i kulturnim resursima.**

HNŽ-e se susreće s problematikom nedostatka kapaciteta u postojećim dječjim vrtićima, te povećanja dostupnosti istih za djecu iz ruralnih prostora i djecu socijalno ugroženih obitelji. Temeljna pitanja koja su vezana uz HNŽ-e jesu pitanja kako se približiti standardu EU prema kojem 95% djece uzrasta od četiri godine do početka obveznog školovanja mora sudjelovati u sustavu obrazovanja i odgoja; kako uz daljnje smanjenje srednjoškolske populacije prekvalificirati višak nastavnog kadra za programe obrazovanja odrasle populacije; kako usuglasiti studijske programe s potrebama ključnih razvojnih sektora u HNŽ-e; kako se približiti standardu EU prema kojem u kontinuirano obrazovanje treba uključiti osobe svih dobnih skupina (pri čemu 40% osoba u dobi od 30 do 34 godine mora završiti treći stupanj obrazovanja); kako povećati suradnju s gospodarstvom i uključiti učenike i studente u razvojne projekte gospodarskog i društvenog sektora; kako povećati dostupnost i kvalitetu obrazovnih i trening usluga za odrasle (uključiti barem 12% odraslih u starosnoj dobi do 65.-te godine, što je cilj EU). Temeljem prethodno navedenoga identificiran je **fokus iskorištavanja raspoloživih potencijala u obrazovnom sektoru u cilju bržeg ekonomskog, ekološkog i socijalnog razvitka HNŽ-e.**

Kroz pitanja kako s jedne strane kroz inovativne modele javno-privatnog partnerstva (u daljnjem tekstu: JPP) i razvitka kreativnih industrija te uvezanosti s turističkim proizvodima, ekonomski valorizirati kulturu i kulturnu baštinu te povećati njezin doprinos ekonomskoj i društvenoj dodanoj vrijednosti HNŽ-e, a s druge strane kako sportsku tradiciju i visok udio sportske aktivnosti građana iskoristiti kao potencijal za valorizaciju i uvođenje tržišnih modela u razvitak sporta i rekreacije i to staviti u funkciju razvitka turizma i drugih djelatnosti (u EU 3% GDP proizlazi iz sporta koji zapošljava oko 3,5% zaposlenih), identificiran je **fokus valorizacije talenata i iskorištavanje prilika koje pružaju kreativne industrije.**

Unaprjeđenje učinkovitosti civilne zaštite, a time i sigurnosti stanovništva, te efikasno uključivanje organizacija civilnog društva u razvitak HNŽ-e i osnaživanje kreativnog kapaciteta, identificira **fokus iskorištavanja kapaciteta civilnog društva za povećanje socijalne uključenosti i izgradnju socijalnog kapitala.**

Hercegovačko-neretvanske županije

Slabosti HNŽ-e vezane su uz nisku svijest o zaštiti okoliša i upravljanju okolišem; lošu valorizaciju prirodnih resursa i kulturne baštine; neracionalno organiziran zdravstveni sektor; nisku stopu zaposlenosti i neuplaćivanje doprinosa koje uzrokuje nestabilnost; nejednaku dostupnost zdravstvenih usluga za sve građane; nedovoljno razvijen sustav prevencije bolesti; neprepoznavanje zdravstvenih usluga kao područja mogućeg izvoza usluga; neprepoznavanje sporta kao alata zdravstvene prevencije i mogućnosti njegovog uvezivanja s turizmom. Temeljem prethodno navedenog identificiran je **fokus modernizacija zdravstvenog sustava u cilju prevencije bolesti te promocija „zelenog“ načina života.**

Snage HNŽ-e u sferi zaštite okoliša nedvojbeno su veliki potencijali obnovljivih izvora *energije (klima, hidropotencijal), kao i relativno niska kontaminiranost zemljišta, vode i zraka.* Usprkos neusvajanju Plana upravljanja otpadom, u fazi izrade je regionalna deponija i dva reciklažna dvorišta. No, za daljnji razvitak i planiranje ključno je usvanje i donošenje novog županijskog Plana zaštite okoliša i Plana upravljanja otpadom. Vodosnabdjevanje je još jedna komunalna djelatnost koja ukazuje na trend stagnacije unaprjeđenja stanja. Visoki gubitci i nezaštićenost zona vodozahvata osnovni su pokazatelji lošeg stanja i slabosti. S obzirom da većina navedenih aktivnosti zahtijeva značajna financijska sredstva, zabrinjava činjenica nedostupnosti IPA fondova zbog nepostojanja strategije na razini države. U ovakvoj situaciji jedina je prilika korištenje grantova razvojnih agencija. Fokus u oblasti okoliša usmjereni su na korištenje i jačanje navedenih snaga. Temeljem prethodno iznesenoga, identificirani su **fokusi održivog planiranja i korištenja zemljišta te povećanja razine korištenja povoljnih klimatskih i hidroloških uvjeta i razine energetske učinkovitosti primjenom okolišno prihvatljivih tehnologija.**

Tablica 19 Strateški fokusi

STRATEŠKI FOKUSI	
1.	Razvoj konkurentnog, proizvodnog i izvozno orijentiranog gospodarstva
2.	Održivo korištenje i upravljanje prirodnim i kulturnim resursima
3.	Iskorištavanje raspoloživih potencijala u obrazovnom sektoru u cilju bržeg ekonomskog, ekološkog i socijalnog razvitka HNŽ-e
4.	Valorizacija talenata i iskorištavanje prilika koje pružaju kreativne industrije
5.	Korištenje kapaciteta civilnog društva za povećanje socijalne uključenosti i izgradnju socijalnog kapitala
6.	Modernizacija zdravstvenog sustava u cilju prevencije bolesti te promocija „zelenog“ načina života
7.	Održivo planiranje i korištenje zemljišta
8.	Povećanje razine korištenja povoljnih klimatskih i hidroloških uvjeta te razine energetske učinkovitosti primjenom okolišno prihvatljivih tehnologija

3 Vizija razvitka

Vizija razvitka predstavlja poželjno stanje u budućnosti. Definiranje vizije razvitka HNŽ-e odražava stratešku namjeru, dubinu i širinu strateške promjene koju građani žele u razdoblju od 2017. do 2020. godine. HNŽ-e svoj razvitak temelji na industrijskim i ljudskim resursima, prirodnim i turističkim potencijalima, te bogatom kulturno-povijesnom naslijeđu i čistom okolišu. Sve navedeno implicira princip održivosti i integracije, gdje svaki sektor zadržava svoje osnovne razvojne ciljeve koji su vezani uz smjernice vizije HNŽ-e:

VIZIJA HERCEGOVAČKO-NERETVANSKE ŽUPNIJE

PREPOZNTLJIVA, PODUZETNA, PRIVLAČNA, SINERGIJA RAZLIČITOSTI

HNŽ-e će biti prepoznatljiva turistička regija, poslovna regija i regija kulture; najpoduzetnija regija u BiH kroz poslovnu infrastrukturu, poduzetničke inicijative, proizvodnju, izvoz, broj poslovnih subjekata; privlačna regija u turističkom smislu jer će ljudi željeti posjetiti HNŽ-e i njezine turističke lokacije; bit će prepoznatljiva županija ne samo u BiH već i šire.

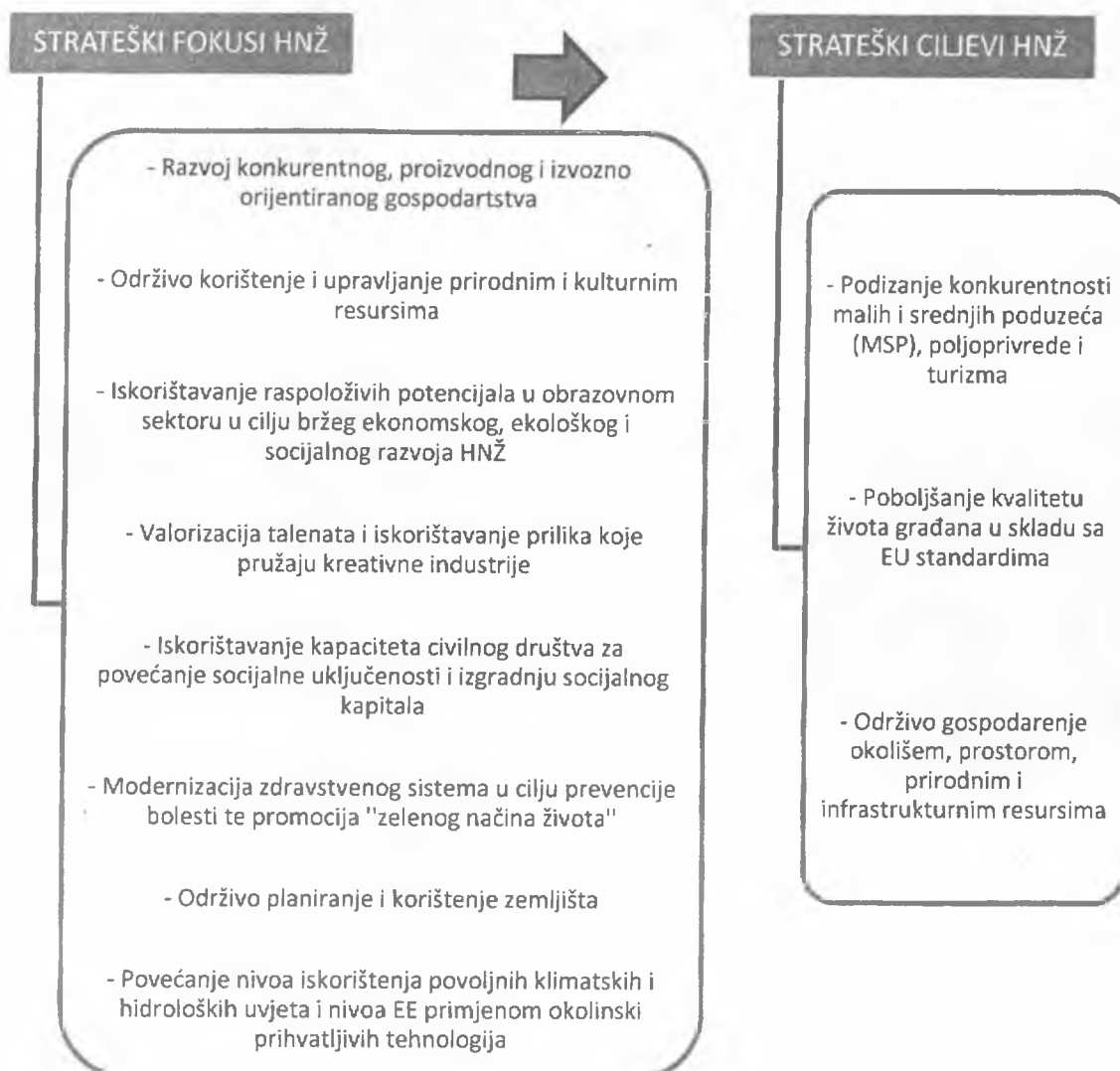
4 Strateški ciljevi

Strateški cilj je najviša razina cilja koja implicira pravac razvitka HNŽ-e i temelji se na tri postavljena cilja koji svakako sinergijski djeluju na razvitak područja ekonomije i društva te razvitak infrastrukture i zaštite okoliša. Postavljeni su sljedeći strateški ciljevi HNŽ-e:

1. Podizanje konkurentnosti malih i srednjih poduzeća (MSP), poljoprivrede i turizma.
2. Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU.
3. Održivo gospodarenje okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima.

Veza strateških fokusa i strateških ciljeva HNŽ-e prikazana je na Slici 17.

Slika 17 Veza strateških fokusa i strateških ciljeva HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ 1

PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA

Za razvitak područja HNŽ-e svakako je značajna aktivnost poticanje proizvodnje i zaposlenosti iskorištavanjem svih raspoloživih lokalnih sredstva uz korištenje mogućnosti koje pružaju mogućnosti regije – valorizacija prirodne i kulturne baštine te programi EU. Razvitak regije HNŽ-e svakako se odnosi na razvitak poduzetništva, razvitak inovativnih proizvodnji uz povećanje konkurentnosti sektora koji će implicirati industrijski rast, razvitak postojećih i kreiranje novih poduzetničkih ideja uz valorizaciju prirodne i kulturne baštine te konkurentnost MSP-e koja će utjecati na unaprjeđenje poduzetničkog okruženja i koja je vezana uz prioritete poticanja inovacija i tehnološkog unaprjeđenja proizvodnje; jačanje poduzetničkog okruženja; podizanje konkurentnosti poljoprivrede; održivi ruralni razvitak te ravnomjeran, održiv i planski razvitak turizma. Ovaj će se strateški cilj ostvariti kroz četiri prioriteta.

Stupanj realizacije postavljenog strateškog cilja pratit će se kroz nekoliko ključnih pokazatelja utjecaja nakon kojih će se moći ocijeniti stupanj promjena u okruženju. Za svaki pokazatelj definirane su početne vrijednosti u 2015. godini kao i ciljne vrijednosti u 2020. godini. Tablica 20 sumira pokazatelje utjecaja s početnim i ciljnim vrijednostima za prvi strateški cilj HNŽ-e.

Tablica 20 Pokazatelji utjecaja za prvi strateški cilj HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ 1	Pokazatelji utjecaja (HNŽ-e)	Početna vrijednost (2015.)	Ciljna vrijednost (2020.)
PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	BDP (000 KM)	1.888.180	2.126.397
	Broj zaposlenih	48.660	55.000
	Prosječna neto plaća (KM)	890	1.100
	Ukupne isplate za investicije	867.900.000 (2014.)	1.000.000.000

STRATEŠKI CILJ 2

POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU

Drugi strateški cilj HNŽ-e definiran je kao poboljšanje kvalitete života kroz unaprjeđenje obrazovanja, socijalne skrbi i zdravstvenog sustava, a s ciljem zadržavanja mladih na ovim područjima. Strateški cilj poboljšanja kvalitete života građana u skladu sa standardima EU ostvarit će se kroz unaprjeđenje prioriteta. Poboljšanje kompetencija ljudskih potencijala, poboljšanje socijalne skrbi i smanjenje siromaštva, povećanje socijalne uključenosti i radne aktivacije stanovništva, osobito najranjivijih skupina, unaprjeđenje kvalitete življenja kroz dimenziju zdravlja, te povećanje sigurnosti građana uz učinkovitost usluga i pružanja potpore reformama u području socijalne skrbi, planirano je kroz dva prioriteta.

Za svaki od pokazatelja utvrđene su početne vrijednosti u 2015. i ciljne vrijednosti u 2020. godini. Pokazatelji utjecaja za drugi strateški cilj HNŽ-e prikazani su u Tablici 21.

Tablica 21 Pokazatelji utjecaja za drugi strateški cilj HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ 2	Pokazatelji utjecaja (HNŽ-e)	Početna vrijednost (2015.)	Ciljna vrijednost (2020.)
POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	Obuhvat stanovnika zdravstvenim osiguranjem (%)	85,96	95
	Broj učenika osnovnih i srednjih škola na 1.000 stanovnika	122	122
	Broj liječnika na 1.000 stanovnika	3	4
	Socijalni transferi po glavi stanovnika	38,44	42

STRATEŠKI CILJ 3

ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM I PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA

Održivo gospodarenje okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima veže se uz razvoj infrastrukture i zaštitu okoliša, a pripada sektoru okoliša koji je u interaktivnosti s ostalim sektorima. Predstavljeno je kroz razvoj korištenja obnovljivih izvora energije i unaprjeđenje energetske učinkovitosti; unaprjeđenje okolišno održivog planiranja i upravljanja te razvoj sektorske ekonomije i povećanje razine zaposlenosti uspostavom integralnog sustava upravljanja otpadom. Ovaj strateški cilj ostvarit će se kroz tri prioriteta.

Pokazatelji utjecaja za treći strateški cilj HNŽ-e prikazani su u Tablici 22.

Tablica 22 Pokazatelji utjecaja za treći strateški cilj HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ 3	Pokazatelji utjecaja (HNŽ-e)	Početna vrijednost (2015.)	Ciljna vrijednost (2020.)
ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA	Udio OIE ³⁴ u finalnoj potrošnji energije u HNŽ-e (%)	15	30
	Ukupna potrošnja energije u javnim objektima na području HNŽ-e (MWh) ³⁵	21.000	17.000
	Komunalni otpad koji se odlaže na uređene sanitarne deponije (%)	30	50
	Specifična potrošnja vode (l/stan/dan)	591,9	450

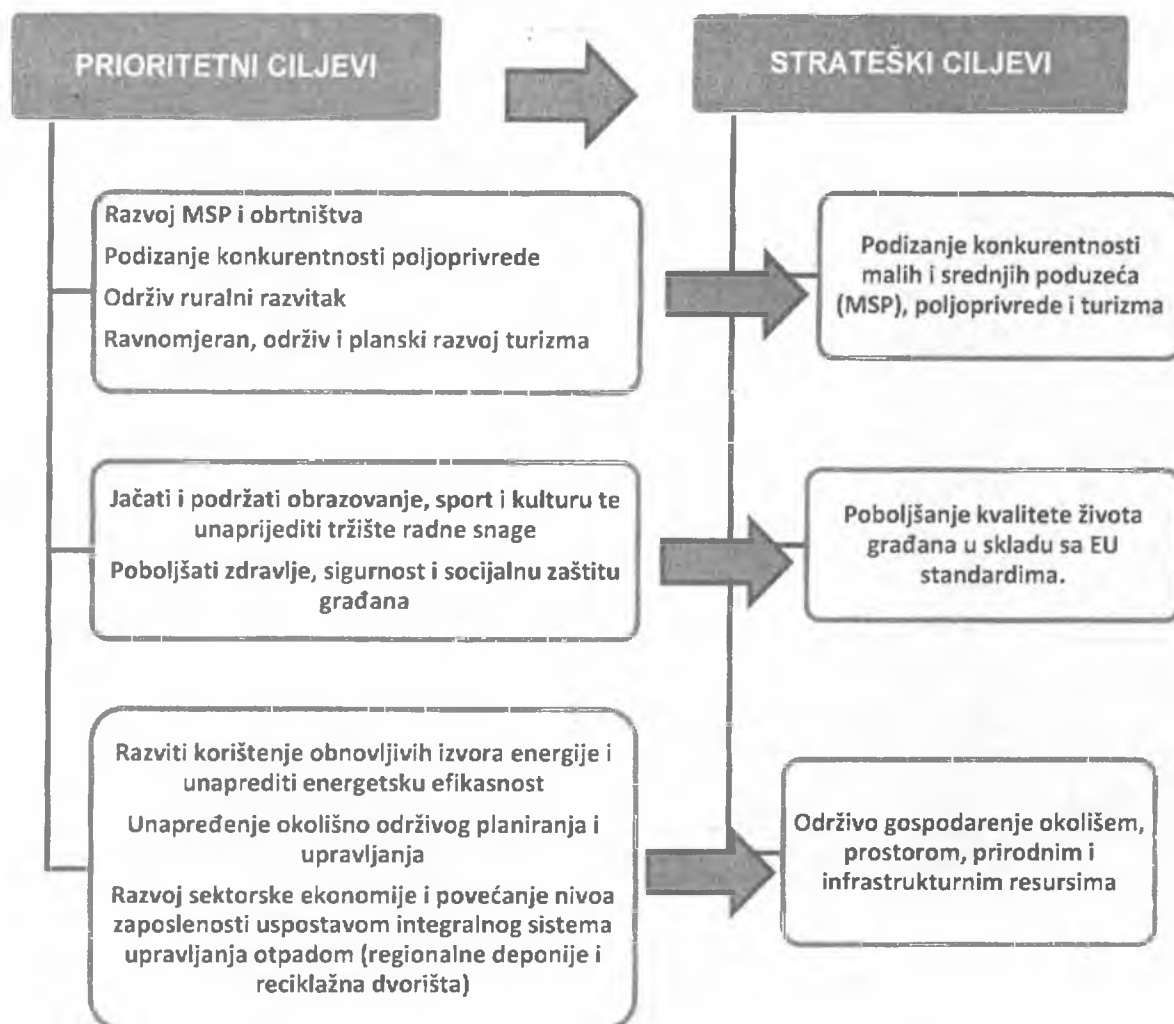
³⁴ Obnovljivi izvori energije

³⁵ Procjena: potrošnja za zgrade u Gradu Mostaru je 9380; zgrade napravljene 1940.-1970.: 200-300 kWh/m², za one napravljene nakon 1970.-2010: 100-150 kWh/m²

5 Prioriteti razvitka (prioritetni/sektorski ciljevi)

Prioriteti razvitka predstavljaju implikaciju definirane vizije razvitka HNŽ-e i razvojnih ciljeva. U cilju realizacije postavljenih strateških ciljeva, svaki od njih definiran je setom prioritetnih ciljeva koji su potpora ostvarenju postavljenih strateških ciljeva. Prioritetni ciljevi ključni su sektorski prioriteti koji imaju najveći utjecaj na razvitak kao i pokazatelj utjecaja. Rezultati prioritetnih ciljeva povezani su s pokazateljima utjecaja na razini strateških ciljeva i potpora su realizaciji ciljnih vrijednosti 2020. godine (Slika 18).

Slika 18 Prioritetni ciljevi po strateškim ciljevima HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ 1

PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA

S ciljem ostvarenja postavljenih ciljnih vrijednosti pokazatelja utjecaja za prvi strateški cilj HNŽ-e, definirana su četiri prioritetna cilja. Definirani prioritetni ciljevi trebaju doprinijeti promjenama registriranih poslovnih subjekata, broju hotelskih smještajnih jedinica, broju dolazaka gostiju, pokrivenosti uvoza izvozom u poljoprivredi.

Prioritetni ciljevi za strateški cilj 1 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata, prikazani su u Tablici 23.

Tablica 23 Prioritetni ciljevi za strateški cilj 1 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata

PRIORITETNI CILJ	Pokazatelji krajnjeg rezultata	Početa vrijednost (2015.)	Ciljna vrijednost (2020.)
RAZVOJ MSP I OBRTNITVA	Broj MSP	3.860	4.050
	Broj obrta	2.496	2.784
	Ukupan izvoz (000 KM)	587.176	729.841
PODIZANJE KONKURENTNOSTI POLJOPRIVREDE	Obradivo poljoprivredno zemljište	51,20%	67,20%
	Pokrivenost uvoza izvozom za hranu i žive životinje	24,5%	27,5%
	Prosječna neto plaća u poljoprivredi i šumarstvu (KM)	741	1000
	Prosječan broj zaposlenih u poljoprivredi i šumarstvu	603	785
ODRŽIV RURALNI RAZVITAK	Broj OPG-e veličine 1,00-3,00 ha	738	1.000
	Broj OPG-e veličine 3,00-5,00 ha	39	52
	Broj OPG-e veličine 5,00-10,00 ha	12	20
RAVNOMJERAN, ODRŽIV I PLANSKI RAZVOJ TURIZMA	Broj noćenja turista	461.166	1,7
	Prosječna duljina boravka	2,3 dana	4,0
	Ukupan promet u hotelijerstvu i ugostiteljstvu	30.927.367	113.000.000
	Broj zaposlenih u hotelijerstvu i ugostiteljstvu	3.414	4.400
	Povećanje broja postelja u hotelima 4* i 5*	12,4%	30%
	Sezonalnost turističke potražnje (udio noćenja ostvarenih V. - IX. mjesec)	70%	50%

Hercegovačko-neretvanske županije

STRATEŠKI CILJ 2

POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU

Unaprjeđenje, jačanje i podržavanje obrazovanja, sporta i kulture te unaprijeđivanje tržišta radne snage uz poboljšavanje zdravlja, sigurnosti i socijalne skrbi građana u razdoblju od 2017. do 2020. godine doprinose realizaciji drugog strateškog cilja. Tablica 24 prezentira prioritetne ciljeve i njihove krajnje rezultate s početnim vrijednostima 2015. godine i ciljnim vrijednostima u 2020. godini.

Tablica 24 Prioritetni ciljevi za strateški cilj 2 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata

PRIORITETNI CILJ	Pokazatelji krajnjeg rezultata	Početna vrijednost (2015.)	Ciljna vrijednost (2020.)
JAČATI I PODRŽATI OBRAZOVANJE, SPORT I KULTURU TE UNAPRIJEDITI TRŽIŠTE RADNE SNAGE	Udio djece uključene u dječje vrtiće	2.050	2.200
	Obim investicija u sport	220.000	300.000
	Godišnji iznos dodijeljenih stipendija za studente visokoškolskih ustanova	1.000.000/god.	1.500.000/god.
	Obim investicija u kulturu	100.000	200.000
	Stopa zaposlenosti u odnosu na aktivno stanovništvo (%)	59	62
POBOLJŠATI ZDRAVLJE, SIGURNOST I SOCIJALNU SKRB GRAĐANA	Broj uključenih branitelja u braniteljske zadruge	71	200
	Broj stambenih jedinica dodijeljenih braniteljima	73	128
	Broj razvojačenih branitelja, članova njihovih obitelji, RVI i invalida te osoba s faktorom otežane zapošljivosti prijavljenih na evidenciju službi za zapošljavanje	7.260	5.500
	Broj stanovnika po jednom liječniku/stomatologu	316	170
	Broj korisnika specijaliziranih zdravstvenih usluga	249.490	222.000
	Stopa dugoročne nezaposlenosti (udio dugoročno nezaposlenih u ukupnom broju nezaposlenih)	34%	25%
	Ukupan broj prijavljenih kaznenih djela	1.399	1.100

Hercegovačko-neretvanske županije

STRATEŠKI CILJ 3

ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM I PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA

Pozitivan utjecaj na ukupno stanje i gospodarenje okolišem, prostorom te unaprjeđenje javne infrastrukture planira se ostvariti kroz povećanje energetske učinkovitosti postojećih potrošača, usklađivanje razvitka energetske i industrijske sektora s načelima zaštite okoliša, osiguranje održivog sustava upravljanja prirodnim resursima i zaštitom okoliša te razvojem regionalne infrastrukture. Ciljevi prioriteta koji će doprinijeti realizaciji trećeg strateškog cilja jesu razvitak korištenja obnovljivih izvora energije i unaprjeđenje energetske učinkovitosti, unaprjeđenje okolišno održivog planiranja i upravljanja te razvoj sektorske ekonomije i povećanje razine zaposlenosti uspostavom integralnog sustava upravljanja otpadom (regionalne deponije i reciklažna dvorišta). Tablica 25 prikazuje prioritetne ciljeve i pokazatelje očekivanih rezultata s pripadajućim početnim (2015.) i ciljnim vrijednostima (2020.) za prioritetne ciljeve trećeg strateškog cilja HNŽ-e.

Tablica 25 Prioritetni ciljevi za strateški cilj 3 s pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata

PRIORITETNI CILJ	Pokazatelji krajnjeg rezultata	Početna vrijednost (2015.)	Ciljna vrijednost (2020.)
RAZVOJ KORIŠTENJA OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE I UNAPRIJEDENJE ENERGETSKE UČINKOVITOSTI	Energetski certificirani javni objekti na području HNŽ-e (%)	1	30
	Energetska učinkovitost u zgradarstvu/javne ustanove za koje je ista provedena (%)	5	10
	Proizvodnja električne energije iz obnovljivih izvora (Sunčevo zračenje) u javnim ustanovama HNŽ-e (MWh/god)	0	1,5
UNAPRIJEDENJE OKOLIŠNO ODRŽIVOG PLANIRANJA I UPRAVLJANJA	Pokrivenost JLS sustavnim monitoringom stanja okoliša (%)	5	30
	Gubitci u vodosnabdjevanju (%)	70	60
	Stupanj gubitka poljoprivrednog zemljišta godišnje (%)	6	1
	Prečišćene otpadne komunalne vode (%)	14	40
RAZVOJ SEKTORSKE EKONOMIJE I POVEĆANJE RAZINE ZAPOSLENOSTI USPOSTAVOM INTEGRALNOG SUSTAVA UPRAVLJANJA OTPADOM	Pokrivenost područja uslugom prikupljanja komunalnog otpada	77	90
	Adekvatno zbrinut opasni otpad (%)	3	10
	Razina reciklaže (%)	3	10
	Adekvatno zbrinut medicinski otpad (%)	15	50
	Adekvatno zbrinut animalni otpad (%)	1	100

6 Veza s planskim dokumentima viših i nižih razina vlasti

Strateški dokument	Veza na odabrane ciljeve Županije
Europa 2020	
Pametnan rast	Očituje se kroz strateški cilj <i>Podizanje konkurentnosti poljoprivrede, poduzetništva i turizma</i> gdje HNŽ-e predviđa razvoj MSP i obrtništva, podizanje konkurentnosti poljoprivrede, održiv ruralni razvitak, ravnomjeran, održiv i planski razvoj turizma kroz bolju organiziranost i prepoznatljivost pa na tome računa na veću dodanu vrijednost. Također, kroz mjere strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> računa na povezivanje kulture, tradicije i drugih društvenih prilika za povećanje konkurentnosti.
Održiv rast	Održiv rast pretpostavka je svih prioritetnih mjera Strategije. HNŽ-e je posebno orijentirana prema održivosti u strateškom cilju <i>Podizanje konkurentnosti poljoprivrede, poduzetništva i turizma</i> gdje predviđa pozitivan utjecaj na promjene indeksa proizvodnje, promjene indeksa zaposlenosti, broja registriranih poslovnih subjekata, broja hotelskih smještajnih jedinica, broja dolazaka gostiju, pokrivenosti uvoza izvozom u poljoprivredi te na temelju korištenja postojećih internih potencijala kroz poboljšanje ulagačke klime u HNŽ-e na stvaranje prepoznatljivih proizvoda. Pored toga, HNŽ-e želi razvijati društvenu odgovornost, skrbiti za ljude i pomagati kod njihovog društvenog uključivanja kako bi se na tom osnovu razvojni učinci vidjeli i na kvaliteti života u HNŽ-e. Samo održivost razvoja povećat će i mjere strateškog cilja <i>Održivo gospodarenje okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima</i> koji će pridonijeti učinkovitosti upravljanja razvojem i tako povećavati dodanu vrijednost.
Uključujući rast	HNŽ-e će uključujući rast postizati pogotovo mjerama u okviru strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> , u kojem predviđa mjere kako što su socijalno zbrinjavanje i društveno uključivanje nezaposlenih osoba, osoba s invaliditetom i osoba s drugim posebnim potrebama kao i održavanje kulturne tradicije i uključenosti u kulturni i sportsko/rekreativni život. Pored toga, kroz strateški cilj <i>Održivo gospodarenje okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima</i> potaknut će se razvitak sektorske ekonomije i povećanje razine zaposlenosti uspostavom integralnog sustava upravljanja otpadom te razvitak korištenja obnovljivih izvora energije i unaprijeđenja energetske učinkovitosti.
Strategija razvoja Bosne i Hercegovine	
Makroekonomska stabilnost, konkurentnost zapošljavanje	Sve mjere strateških ciljeva županijske strategije razvitka idu u pravcu pojačavanja stabilnosti, konkurentnosti i zapošljavanja. Iako HNŽ-e razumije kako sama ne može utjecati na makroekonomske pokazatelje, ona sama ipak ulaže sredstva u mjere razvitka za poticanje ciljeva na razini države. U okviru strateškog cilja <i>Povećanje proizvodnje i zaposlenosti uz valorizaciju prirodne i kulturne baštine</i> , regija HNŽ-e usmjerena je na razvijanje poduzetništva, razvitak inovativnih proizvodnji uz povećanje konkurentnosti sektora koji će implicirati industrijski rast, razvitak postojećih i kreiranje novih poduzetničkih ideja uz valorizaciju prirodne i kulturne baštine te konkurentnost MSP-e koja će utjecati na unaprijeđenje poduzetničkog okruženja i koja je vezana uz prioritete poticanja inovacija i tehnološko unaprijeđenje proizvodnje; jačanje poduzetničkog okruženja; podizanje konkurentnosti poljoprivrede; održivi ruralni razvoj te ravnomjeran, održiv i planski razvoj turizma. Ovo implicira povećanje indeksa proizvodnje i indeksa zaposlenosti.

Hercegovačko-neretvanske županije

Održivi razvoj	Održivi razvoj pretpostavka je svih prioritetnih mjera Strategije. HNŽ-e je prema održivosti posebno orijentirana u strateškom cilju <i>Podizanje konkurentnosti poljoprivrede, poduzetništva i turizma</i> kroz poticanje poduzetništva na temelju iskorištavanja postojećih internih potencijala HNŽ-e, ali i kroz poboljšanje ulagačke klime u HNŽ-e i stvaranje prepoznatljivih proizvoda. Pored toga, HNŽ-e želi razvijati društvenu odgovornost, skrbiti za ljude i pomagati kod njihovog društvenog uključivanja kako bi se razvojni učinci vidjeli i odrazili na kvalitetu života u HNŽ-e. Samo održivost razvoja povećat će i mjere strateškog cilja <i>Održivo gospodarenje okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima</i> koji će pridonijeti održivom upravljanju razvitkom i tako povećati dodanu vrijednost.
EU integracije	HNŽ-e u smislu integracije potiče gospodarstvo kako bi se konkurentnije uključilo u integracije. U kontekstu preuzimanja obveza, HNŽ-e za gospodarstvo priprema mjere koje će biti fokusirane na ubrzavanje komunikacije između javnih institucija i korisnika te učinkovito pružanje javnih usluga, usuglašavanje pravnih propisa, implementaciju sustava pripreme, implementacije i praćenja projekata te smanjenje korupcije.
Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine	
Socijalna politika u funkciji zapošljavanja	HNŽ-e je razvila mjere koje utječu na zapošljavanje u okviru strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> . One izravno utječu na taj cilj na državnoj razini kroz aktivnosti Iskorištavanje kapaciteta civilnog društva za povećanje socijalne uključenosti i izgradnju socijalnog kapitala.
Poboljšati položaj obitelji s djecom	Strategija nema izravnog utjecaja na poboljšanje položaja obitelji s djecom, ali sve mjere pogotovo one iz strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> pomažu obiteljima s djecom da se lakše društveno uključe i aktiviraju.
Poboljšati obrazovanje	HNŽ-e je u okviru strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> predvidjela aktivnosti Iskorištavanje raspoloživih potencijala u obrazovnom sektoru u cilju bržeg ekonomskog, ekološkog i socijalnog razvitka HNŽ-e te povezivanje sustava obrazovanja i poduzetništva kroz Valorizaciju talenata i iskorištavanje prilika koje pružaju kreativne industrije kako bi na taj način stvorila što veći utjecaj tog sektora na konkurentnost.
Poboljšati zdravstvenu zaštitu	HNŽ-e izravno utječe na poboljšanje zdravstvenog stanja stanovništva u okviru strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> kroz Modernizaciju zdravstvenog sustava u cilju prevencije bolesti te promociju „zelenog“ načina života na način povećanja pružanja javnih usluga kroz efikasno razmještanje javnih zdravstvenih usluga u HNŽ-e i poticanje sportske i kulturne aktivnosti stanovništva.
Poboljšati mirovinsku politiku	Strategija nema izravnog utjecaj na mirovinsku politiku, ali kroz mjere zapošljavanja i razvijanje konkurentnosti HNŽ-e pomaže sustavu kako bi na dulji rok bolje funkcionirao.
Poboljšati položaj osoba s invaliditetom	HNŽ-e želi postići bolje uključivanje u društvo osoba s invaliditetom te kroz mjere za poticanje aktivacije osoba s invaliditetom, u okviru strateškog cilja <i>Poboljšanje kvalitete života građana u skladu sa standardima EU</i> , stavlja fokus na iskorištavanje kapaciteta civilnog društva za povećanje socijalne uključenosti i izgradnju socijalnog kapitala unutar kojeg se predviđa socijalno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i osoba s posebnim potrebama.
Strategija razvoja turizma Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje 2008.-2018.	
Turizam kao pokretač razvitka gospodarstva u cjelini Povećavanje turističke potrošnje	Turizam u HNŽ-e nudi mogućnosti dopune zapošljavanju i prihodima. Kroz strateški cilj <i>Podizanje konkurentnosti poljoprivrede, poduzetništva i turizma</i> HNŽ-e će razvijati turističku ponudu osobito prema emitivnim turističkim područjima.

Hercegovačko-neretvanske županije

Rast investiranja Poduzetništvo, obrtništvo Veće zapošljavanje Proizvodnja autohtonih proizvoda	U HNŽ-e je nužno investiranje u smještajne kapacitete kako bi se turizam razvio u vodeći gospodarski sektor. Uz ulaganja u poduzetništvo i obrtništvo na izravan način potiče se rast zapošljavanja u turizmu. Poticajne mjere za razvitak turizma prepoznaju se u razvitku poljoprivrede kako bi povećali turističko tržište kroz eko i ruralni turizame te gastronomiju. Također, poticajne će se mjere uvesti pri održavanju i razvoju autohtonih proizvoda koji će utjecati na razvoj turističke ponude.
Cjelogodišnje poslovanje Viša kvaliteta smještajnih objekata	U HNŽ-e turizam je provodiv kroz cjelogodišnje poslovanje. Predviđena su dodatna ulaganja u hotele i motele visoke kategorije i ostale turističke smještajne kapacitete.
Razvoj novih turističkih proizvoda	Razvoj novih proizvoda bit će podržan kroz Strategiju razvitka turizma. Sigurno će ti proizvodi biti vezani za razvoj autohtonih proizvoda te proširivanje i stvaranje novog turističkog tržišta.
Strategija za zaštitu okoliša Federacije BiH	
Održiva uporaba prirodnih resursa	HNŽ-e je odredila održivo gospodarenje okolišem kao osnovu svog razvitka i tome podredila sve svoje mjere djelovanja i upravljanja razvitkom.
Ravnopravna raspodjela dobiti od prirodnih resursa Smanjenje pritiska na biološku i geološku raznolikost FBiH	HNŽ-e pokreće ispitivanja i pravno uređenje upravljanja prirodnim resursima. Na taj način pokrenut će svoj razvitak koji će se pokazati kroz razvijenost njezinog poslovanja i povećanu učinkovitost za građane. Kroz dugoročno upravljanje resursima, smanjit će se pritisak na pojedine lokacije i tako uravnotežiti eksploatacija i društveno ekonomski utjecaj kojeg eksploatacija nosi u društvu. Povećat će se korištenje obnovljivih izvora energije (Sunčevo zračenje, vjetro, biomasa). Isto tako HNŽ-e želi ravnomierno dijeliti ekonomsku dobit kako bi na jednoj strani zaštitila svoj okoliš (biološki i geološki) dok bi s druge strane omogućila razvoj poduzetništva.
Senzibiliziranje i jačanje kapaciteta lokalne i ekspertske zajednice	U HNŽ-e je aktivna jaka zajednica ljudi koji su organizirani u razne oblike povezivanja u društvu. Taj dio društva pomaže HNŽ-e u njezinom razvitku pa će ga ona i dalje podržavati kako bi kroz dijalog došla do dobrih i učinkovitih rješenja razvitka HNŽ-e.
Strategija razvitka turizma HNŽ-e za razdoblje 2011.-2021.	
Razviti nove zvijezde turističke ponude HNŽ-e	Horizontalno povezivanje sudionika turističkog razvitka HNŽ-e i izgradnja reputacije Turističke zajednice HNŽ-e.
Razvoj privatnog i javnog partnerstva u turizmu	Turističke destinacije trebaju biti mapirane i vizualizirane, promocija turističke destinacije u cijeloj HNŽ-e.
HNŽ-e razvija multidestinacijsku turističku ponudu	Razvitak turističke infrastrukture, unaprjeđenje privatnog poduzetništva u sektoru turizma.
Profesionalizacija i standardizacija u turističkom sektoru	Turističke usluge i proizvodi trebaju se standardizirati; obrazovne institucije svoje nastavne programe trebaju uskladiti s potrebama turističke djelatnosti Županije; unaprijediti kvalitetu obučnosti kadra u planiranju i implementaciji procesa podizanja kvalitete turističke ponude.
Strategija razvoja MSP 2012.-2020.	
Promoviranje razvitka poduzetništva	Pospješivanje povezivanja obrazovnih institucija i MSP; Promoviranje najbolje poduzetničke prakse; Iniciranje pravno-regulatornog okvira u skladu s potrebama i kapacitetima MSP-e.

Hercegovačko-neretvanske županije

Jačanje institucije malog i srednjeg poduzetništva	Osnivanje i razvitak poslovne infrastrukture; Razvijanje referalnih, informativnih i savjetodavnih usluga potpore MSP-e; Poboljšanje IK vještina MSP-e; Poboljšanje financiranja poduzetnika.
Poboljšanje pristupa financiranju	Poboljšanje financiranja poduzetnika - početnika, poboljšanje financiranja gazela.
Jačanje konkurentnosti	Poboljšanje povezivanja MSP-e; Podržavanje internacionalizacije MSP-e.
Strategija cestovnog razvitka HNŽ-a	
Podići razinu razvijenosti ukupne cestovne mreže na razinu koju su dostigle države Europe	Unaprjeđenje putne komunikacije kroz obnovu cestovne mreže Županije
Omogućiti razvitak prometnog sustava Županije i uključivanje u prometni sustav BiH, okruženja i Europe	Predviđena je modernizacija cesta i izgradnja autoputa Vc što je već definirano Prostorno-prometnom studijom HNŽ-a Poboljšanje razvitka željezničkog kolosijeka s pomorskom lukom Ploče (RH, EU), Prepoznat potencijal razvitka zračnog prometa (Mostar)

7 Programski dio Strategije

7.1. Strateški cilj 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA

Hercegovačko-neretvanske županije

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.1. Razviti MSP-e i obrtništvo	
MJERA	1.1.1. Poticanje inovacija i tehnološkog unaprjeđenja proizvodnje	
CILJ MJERE	Povećanje dodane vrijednosti i produktivnosti u strateškim sektorima gospodarstva (posebno proizvodnih djelatnosti)	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.1.1.1. Potpora inovativnim MSP-e 1.1.1.2. Stimuliranje brzo rastućih poduzeća -„gazela“ 1.1.1.3. Potpora održivosti i razvitku tradicionalnih i starih djelatnosti (obrta) 1.1.1.4. Potpora uspostavi cjelovite vaucher sheme savjetodavnih usluga	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Iznos finansijskih sredstava utrošenih za sufinanciranje aktivnosti razvitka inovacija i tehnološkog unaprjeđenja - Broj novih poduzeća s uvedenim standardima kvalitete i certificiranim proizvodima u HNŽ-e - Broj podržanih posjeta sajmovima - Iznos finansijskih sredstava utrošenih za potporu održivosti i razvitku tradicionalnih i starih djelatnosti (obrta) - Infrastrukturni i ljudski kapaciteti Centra za transfer tehnologija 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos finansijskih sredstava utrošenih za sufinanciranje aktivnosti razvitka inovacija i tehnološkog unaprjeđenja za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj novih poduzeća s uvedenim standardima kvalitete i certificiranim proizvodima za 15% u odnosu na 2016. godinu - Osiguran opstanak tradicionalnih i starih djelatnosti/obrta - Do 2020. godine, povećan broj podržanih posjeta sajmovima za 15% u odnosu na 2016. godinu - Centar za transfer tehnologija je funkcionalan i kapacitiran neophodnim materijalno-tehničkim i ljudskim kapacitetima
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj MS-e i obrta - Povećan ukupan izvoz MSP-e 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 2.400.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e; EU fondovi i drugi strani donatori	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA³⁶	Ministarstvo gospodarstva HNŽ-e , Sveučilište u Mostaru, Univerzitet „Džemal Bijedić“ Mostar, REDAH, Udruženje za poduzetništvo i posao LINK, Obrtnička komora HNŽ-e, Vijeće za konkurentnost i razvitak HNŽ-e, JLS, poduzetnici	
KORISNICI	Postojeći/ budući/START UP poduzetnici i obrtnici, poduzeća koja izvoze ili imaju plan izvoziti na tržište EU, poduzeća koja ulažu u jačanje ljudskih resursa, nezaposlene osobe	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA
PRIORITETNI CILJ	1.1. Razviti MSP-e i obrtništvo
MJERA	1.1.2. Jačanje poduzetničkog okruženja
CILJ MJERE	Razvoj poslovne infrastrukture

³⁶ Institucija navedena kao prva (boldirani tekst) odgovorna je koordinaciju mjere dok su ostale navedene institucije ili organizacije odgovorne za provedbi specifičnih projekata ili aktivnosti.

Hercegovačko-neretvanske županije

PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>1.1.2.1. Izrada prostornih planova u HNŽ-e</p> <p>1.1.2.2. Poticanje izgradnje i opremanja poslovnih zona (PZ) i lokalne infrastrukture potrebne za funkcioniranje PZ u HNŽ-e</p> <p>1.1.2.3. Potpora radu postojećih i uspostavi novih poslovnih inkubatora</p> <p>1.1.2.4. Potpora klsterskom povezivanju MSP-e i formiranim klasterima u HNŽ-e</p> <p>1.1.2.5. Potpora osnivanju i radu: first-stop shopova, one-stop shopova poslovnih inkubatora, startup akademija, centara (izvrsnosti, inovacija, kulturnih i kreativnih industrija) za strateške sektore</p> <p>1.1.2.6. Iniciranje poboljšanja pravno-regulatornog okvira u skladu s potrebama MSP</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prostorni plan HNŽ-e - Broj uređenih postojećih i novouspostavljenih PZ u HNŽ-e - Broj uspostavljenih centara izvrsnosti i centara inovacija u HNŽ-e - Broj poduzetnika korisnika usluga u postojećim inkubatorima - Materijalno-tehnički i ljudski kapaciteti Centra kulturnih i kreativnih industrija Mostar 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Usvojen Prostorni plan HNŽ-e - Do 2019. godine, povećan broj izgrađenih i opremljenih PZ za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2019. godine, povećan broj uspostavljenih centara izvrsnosti i centara inovacija za 30% u odnosu na 2016. godinu - Do 2019. godine, povećan broj poduzetnika korisnika inkubatora za 25% u odnosu na 2016. godinu - Funkcionalan i kapacitiran Centar kulturnih i kreativnih industrija Mostar
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj zaposlenih - Povećan broj MSP-e i obrta 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	<p>Iznos: 3.930.000 KM</p> <p>Izvori: Proračun HNŽ-e; proračuni JLS, EU fondovi i drugi strani donatori</p>	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2019. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<p>Ministarstvo gospodarstva HNŽ-e, druga resorna ministarstva, Sveučilište u Mostaru, Univerzitet „Džemal Bijedić“ Mostar, INTERA TP MOSTAR, REDAH, Udruženje za poduzetništvo i posao LiNK, Obrtnička komora HNŽ-e, Vijeće za konkurentnost i razvitak HNŽ-e, SPARK, Drvni klaster Hercegovine</p>	
KORISNICI	Javne institucije, poduzetnici i obrtnici, nezaposlene osobe i studenti	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.1. Razviti MSP-e i obrtništvo	
MJERA	1.1.3. Poboljšanje pristupa kapitalu MSP-e	
CILJ MJERE	Olakšavanje pristupa novim finansijskim sredstvima i uslugama	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>1.1.3.1. Uspostava organizacijske jedinice pri Vladi HNŽ-e za koordiniranje korištenja predpristupnih fondova EU i drugih stranih donatora</p> <p>1.1.3.2. Analiza stanja razvojnih finansijskih instrumenata u HNŽ-e s preporukama za rješenje</p> <p>1.1.3.3. Izrada operativnog plana osnivanja Fonda riziko kapitala (FRK), provođenje operativnog plana osnivanja (FRK)</p> <p>1.1.3.4. Kreiranje i uspostava mreža „poslovnih anđela“</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI	Izlazni/izravni pokazatelji	Očekivani rezultati

Hercegovačko-neretvanske županije

POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<ul style="list-style-type: none"> - Broj apliciranih i odobrenih projekata prema EU fondovima i drugim stranim donatorima - Iznos dostupnih finansijskih sredstava u Razvojnom fondu HNŽ-e - Iznos dostupnih finansijskih sredstava u Fondu riziko kapitala (FRK) - Broj projekata/ poduzeća podržanih iz uspostavljenih mreža „poslovnih anđela“ - Kapaciteti Vladine službe za pružanje savjetodavnih usluga shodno potrebama MSP-e 	<ul style="list-style-type: none"> - Do 2019. godine, povećan broj apliciranih i odobrenih projekata prema EU fondovima i drugim stranim donatorima za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2019. godine, osigurano minimalno 10 mil. KM u Razvojnom fondu HNŽ-e - Do 2020. godine, osigurano minimalno 10 mil. KM u Fondu riziko kapitala (FRK) - Do 2019. godine, povećan broj projekata podržanih iz uspostavljenih mreža „poslovnih anđela“ za 15% u odnosu na 2016. godinu - Uspostavljena Vladina služba za pružanje savjetodavnih usluga shodno potrebama MSP
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj MSP-e i obrta - Povećan iznos investicija u MSP-e 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 260.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e; proračuni JLS, EU fondovi i drugi strani donatori	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2018.-2019. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo gospodarstva HNŽ-e</u> , druga resorna ministarstva, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, INTERA TP MOSTAR, REDAH, Udruženje za poduzetništvo i posao LiNK, Vijeće za konkurentnost i razvitak HNŽ-e, JLS, banke	
KORISNICI	Poduzetnici i obrtnici, svi pojedinci (posebno mladi i žene) koji žele pokrenuti svoj posao	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.2. Podizanje konkurentnost poljoprivrede	
MJERA	1.2.1. Zaštita i uređenje poljoprivrednog zemljišta	
CILJ MJERE	Rješavanje dugogodišnjeg problema nedostatka podataka o godišnjoj količini izgubljenog tla i jasnih planova zaštite od erozije, uređenje poljoprivrednog zemljišta u HNŽ-e	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.2.1.1. Projekt digitalnog registra HNŽ-e 1.2.1.2. Plan gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u HNŽ-e	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Digitalni registar HNŽ-e - Plan gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u HNŽ-e 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Urađen i funkcionalan digitalni registar HNŽ-e - Urađen plan gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u HNŽ-e
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjeni troškovi proizvodnje na okrupnjenim parcelama - Povećani prihodi poljoprivrednika 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 4.450.000 KM Izvor: Proračun HNŽ-e, namjenska sredstva iz prenamjene poljoprivrednog u građevinsko zemljište	

Hercegovačko-neretvanske županije

RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. -2020. godine
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e</u> , Ministarstvo graditeljstva i prostornoga uređenja HNŽ-e i druga županijska ministarstva
KORISNICI	Gospodarski subjekti na području HNŽ-e; obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.1. Podizanje konkurentnost poljoprivrede	
MJERA	1.2.2. Izravna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima (biljna i animalna proizvodnja)	
CILJ MJERE	Povećanje opsega poljoprivredne proizvodnje, potpora stabilnosti dohotka obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG), osiguranje dovoljnih količina poljoprivrednih proizvoda po razumnim cijenama za potrošače i povećanje produktivnosti OPG-e	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>1.2.2.1. Izravna plaćanja u području animalne proizvodnje (proizvodnja mlijeka, ovčarstvo i kozarstvo, svinjogojstvo, tov junadi, tov svinja, uzgoj rasplodnih junica, sustav krava-tele, peradarstvo, konjogojstvo, proizvodnja meda, proizvodnja ribe).</p> <p>1.2.2.2. Izravna plaćanja u području biljne proizvodnje (proizvodnja povrtlarskih i voćarskih kultura, proizvodnja sjemena, proizvodnja sadnog materijala, proizvodnja ljekovitoga bilja).</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Iznos izravno uplaćenih sredstava u područja animalne proizvodnje - Iznos izravno uplaćenih sredstava u područja biljne proizvodnje 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos izravno uplaćenih sredstava u područja animalne proizvodnje za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan iznos izravno uplaćenih sredstava u područja biljne proizvodnje za 15% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	- Povećana pokrivenost uvoza izvozom za hranu i žive životinje	
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 9.700.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. – 2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e</u>	
KORISNICI	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) na području HNŽ-e	

Hercegovačko-neretvanske županije

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOST MALIH I SREDNIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.2. Podizanje konkurentnosti poljoprivrede	
MJERA	1.2.3. Razvoj sustava općih usluga u poljoprivredi	
CILJ MJERE	Poboljšanje ukupnih uvjeta življenja u ruralnim (seoskim) područjima, povećanje produktivnosti u poljoprivredi, uvođenje novih tehničkih i tehnoloških dostignuća, poticanje prerade poljoprivrednih proizvoda na OPG-e i stvaranje proizvoda s većom dodanom vrijednosti, diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama, s ciljem izgradnje dugoročno održivog sustava proizvodnje hrane	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>1.2.3.1. Potpora promotivnim i informativnim aktivnostima (sajmovi poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, stručna i znanstvena savjetovanja itd.),</p> <p>1.2.3.2. Sufinanciranje police osiguranja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i upravljanju rizicima, uzgojno selekcijskog rada u stočarstvu, stručnih poslova u biljnoj proizvodnji (gen banka, sjemenarstvo, rasadničarstvo, ljekovito bilje) i sustavu monitoringa kontrole kvalitete i zdravstvene sigurnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda</p> <p>1.2.3.3. Program mjera u fitosanitarnom području i IPS-u,</p> <p>1.2.3.4. Pružanje savjetodavnih usluga u poljoprivredi i potpora obrazovanju poljoprivrednika za zanimanja u poljoprivredi</p> <p>1.2.3.5. Potpora istraživanju, razvoju i analizi poljoprivredne proizvodnje po modelu FADN (EU)</p> <p>1.2.3.6. Suzbijanje širenja štetnika u poljoprivredi i šumarstvu</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih sajmova poljoprivredno-prehrambenih proizvoda; broj izdanih publikacija - Iznos utrošenih financijskih sredstava za sufinanciranje police osiguranja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i upravljanju rizicima, uzgojno selekcijski rad u stočarstvu, stručnih poslova u biljnoj proizvodnji (gen banka, sjemenarstvo, rasadničarstvo, ljekovito bilje) i sustavu monitoringa kontrole kvalitete i zdravstvene sigurnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda - Broj mjera u fitosanitarnom području i IPS-u - Broj održanih treninga i simpozija za poljoprivrednike; iznos utrošenih sredstava za pružanje savjetodavnih usluga poljoprivrednicima - Iznos utrošenih sredstava za potporu istraživanju, razvoju i analizi poljoprivredne proizvodnje po modelu FADN (EU) - Broj štetnika u poljoprivredi i šumarstvu 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj podržanih sajmova i izdanih publikacija poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za 15% u odnosu na 2016. godinu; - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih financijskih sredstava za sufinanciranje police osiguranja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i upravljanju rizicima, uzgojno selekcijski rad u stočarstvu, stručnih poslova u biljnoj proizvodnji (gen banka, sjemenarstvo, rasadničarstvo, ljekovito bilje) i sustavu monitoringa kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, realizirane sve mjere iz Programa mjera u fitosanitarnom području i IPS-u - Do 2020. godine, povećan broj održanih treninga i simpozija za poljoprivrednike za 15% u odnosu na 2016. godinu; - Do 2020. godine, povećan iznos

Hercegovačko-neretvanske županije

	<p>utrošenih finansijskih sredstava za pružanje savjetodavnih usluga poljoprivrednicima za 15% u odnosu na 2016. godinu</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih sredstava za potporu istraživanju, razvoju, i analizi poljoprivredne proizvodnje po modelu FADN (EU) - Do 2020. godine, smanjen broj štetnika u poljoprivredi i šumarstvu za 10% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	- Povećana poljoprivredna proizvodnja i smanjen uvoz
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 2.100.000 KM Izvor: Proračun HNŽ-e
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. – 2020. godina
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e
KORISNICI	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) na području HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE, PODUZETNIŠTVA I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.3. Osigurati održivi ruralni razvitak	
MJERA	1.3.1. Poticaj razvoju obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (investicije)	
CILJ MJERE	Podizanje razine tehničko-tehnološke opremljenosti OPG-e, ulaganja u osnovna sredstva na OPG-e – sufinanciranje podizanja dugogodišnjih nasada (vinogradi, voćnjaci, nasadi smilja), sufinanciranje nabavke osnovnog stada (muzne krave, mliječne koze, sustav krava-tele, ovce, svinje), sufinanciranje podizanja preradbenih kapaciteta za prvi stupanj prerade poljoprivrednih proizvoda (sušenje, mariniranje, prerada vinskoga grožđa i slično), sustava za sortiranje, pakiranje i hlađenje voća i povrća, sufinanciranje podizanja destilerija za preradu smilja	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.3.1.1. Sufinanciranje modela potpore investicijama 1.3.1.2. Sufinanciranje modela potpore preradi i marketingu poljoprivrednih proizvoda	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Iznos utrošenih finansijskih sredstava za model potpore investicijama - Iznos utrošenih finansijskih sredstava za model potpore preradi i marketingu poljoprivrednih proizvoda 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih finansijskih sredstava za sufinanciranje modela potpore investicijama za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih finansijskih sredstava za sufinanciranje modela potpore preradi i marketingu poljoprivrednih proizvoda za 15% u odnosu na 2016. godinu

Hercegovačko-neretvanske županije

RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećana pokrivenost uvoza izvozom - Povećan broj hektara pod višegodišnjim zasadima
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 2.990.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. – 2020. godina
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e
KORISNICI	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) na području HNŽ-e

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.2. Osigurati održivi ruralni razvitak	
MJERA	1.3.2. Povezivanje proizvođača s tržištem	
CILJ MJERE	Povezati male OPG-e prije svega s lokalnim tržištem poljoprivrednih odnosno prerađenih proizvoda. Na ovaj način mali OPG-e dobivaju izravan pristup tržištu, potpora formiranju skupina proizvođača (formiranje klastera), investicije u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda, potpora organskoj proizvodnji, potpora za zaštitu i jačanje autohtonih genetskih resursa, razvoj lokalnih brendova i proizvoda sa zaštićenim zemljopisnim podrijetlom, poljoprivredno-okolišne mjere i mjere za ublažavanje klimatskih promjena, promocija suradnje među poljoprivrednim proizvođačima, usluge za ruralno stanovništvo, promocija prerađivačkih aktivnosti malog opsega, marketing lokalnih proizvoda i usluga	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.3.2.1. Ulaganje u razvitak kratkih lanaca vrijednosti (općinske „zelene tržnice“, veletržnice s rashladnim kapacitetima) 1.3.2.2. Ulaganje u razvoj lokalnih brendova 1.3.2.3. Ulaganje u razvoj poljoprivrednih proizvoda na domaćem i stranim tržištima	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Iznos uloženih financijskih sredstava u razvitak kratkih lanaca vrijednosti - Iznos uloženih financijskih sredstava u razvitak lokalnih brendova - Iznos uloženih financijskih sredstava u razvitak poljoprivrednih proizvoda na domaćem i stranim tržištima - Povećanje dohotka OPG-e - Povećanje proizvodnje 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos uloženih financijskih sredstava u razvitak kratkih lanaca vrijednosti za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan iznos uloženih financijskih sredstava u razvitak lokalnih brendova za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan iznos uloženih financijskih sredstava u razvitak poljoprivrednih proizvoda na domaćem i stranim tržištima za 20% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje dohotka obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva (OPG-e) - Povećanje poljoprivredne proizvodnje 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 1.420.000 KM Izvor: Proračun HNŽ-e	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. – 2020. godina	

Hercegovačko-neretvanske županije

ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e
KORISNICI	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) na području HNŽ-e, poljoprivredne zadruge, organizacije proizvođača

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA
----------------	--

PRIORITETNI CILJ	1.3. Osigurati održivi ruralni razvitak
MJERA	1.3.3. Diverzifikacija djelatnosti na selu
CILJ MJERE	Unaprjeđenje održivosti ruralnih zajednica, osiguranje stabilnog poljoprivrednog dohotka, razvoj i očuvanje ruralnih područja i diverzifikacija aktivnosti u ruralnim područjima
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.3.3.1. Ulaganje u preradu poljoprivrednih proizvoda i dobivanje proizvoda s većom dodanom vrijednosti 1.3.3.2. Program razvoja agroturizma 1.3.3.3. Program razvoja nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima 1.3.3.4. Pomoć u očuvanju i zaštiti endemskih i tradicionalnih biljnih i životinjskih vrsta

IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji	Očekivani rezultati
	<ul style="list-style-type: none"> - Iznos uloženih financijskih sredstava u preradu poljoprivrednih proizvoda i dobivanje proizvoda s većom dodanom vrijednosti - Program razvoja agroturizma - Program razvoja nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima - Iznos utrošenih financijskih sredstava za pomoć očuvanju i zaštiti endemskih i tradicionalnih biljnih i životinjskih vrsta 	<ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih financijskih sredstava u preradu poljoprivrednih proizvoda i dobivanje proizvoda s većom dodanom vrijednosti za 15% u odnosu na 2016. godinu - Izrađen Program razvoja agroturizma - Izrađen Program razvoja nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih financijskih sredstava za pomoć očuvanju i zaštiti endemskih i tradicionalnih biljnih i životinjskih vrsta za 15% u odnosu na 2016. godinu

RAZVOJNI UČINAK	- Povećan iznos prihoda od poljoprivrede; povećani proizvodni kapaciteti u poljoprivredi
-----------------	--

OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 1.250.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e
---------------------------------------	---

RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. -2020. godina
----------------------------	---------------------

ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e
KORISNICI	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) na području HNŽ-e, poljoprivredne zadruge, organizacije proizvođača

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA
----------------	--

PRIORITETNI CILJ	1.3. Osigurati održivi ruralni razvitak
------------------	--

Hercegovačko-neretvanske županije

MJERA	1.3.4. Razvoj infrastrukture na selu	
CILJ MJERE	Unaprjeđenje održivosti ruralnih zajednica, osiguranje približno sličnih uvjeta života na selu putem izgradnje neophodne infrastrukture	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.3.4.1. Izgradnja opće infrastrukture (putovi, opskrba električnom energijom, širokopojasni Internet, telefonija, GSM i drugo) 1.3.4.2. Razvoj sustava općih usluga (ambulanta, škola, vrtići za djecu, marketi i drugo)	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Broj kilometra asfaltiranih putova, broj korisnika Interneta na selu - Broj obnovljenih ili izgrađenih ambulanti, škola, vrtića, marketa i dr. 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj (km) asfaltiranih putova u selima za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj korisnika linterneta u selima za 10% u odnosu na 2016.godinu - Do 2020. godine, povećan broj obnovljenih ili izgrađenih ambulanti, škola, vrtića i marketa za 15% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjen odlazak stanovništva iz ruralnih područja - Povećani prihodi od poljoprivrede 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 1.450.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017. – 2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e , Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, Ministarstvo gospodarstva, Ministarstvo financija, Ministarstvo prometa i veza	
KORISNICI	Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-e) na području HNŽ-e, poljoprivredne zadruge, organizacije proizvođača	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.4. Osigurati ravnomjeran, održiv i planski razvoj turizma	
MJERA	1.4.1. Razvoj novih turističkih proizvoda	
CILJ MJERE	Razvoj novih, kvalitetnih i inovativnih sadržaja turističke ponude na području HNŽ-e odnosno podizanje kvalitete cjelokupne turističke ponude na veću razinu, s naglaskom na razvitak onih turističkih proizvoda i usluga koje poduzetnicima u turizmu mogu osigurati cjelogodišnje poslovanje. Razvitak novih, inovativnih i kvalitetnih sadržaja turističke ponude rezultirao bi: (1) povećanjem broja dolazaka i noćenja turista na području HNŽ-e, (2) smanjenjem sezonalnosti turističke potražnje, (3) povećanjem prosječne duljine boravka turista, (4) povećanjem prosječne dnevne potrošnje turista te (5) povećanim stupnjem sveukupnog zadovoljstva turista boravkom u destinaciji	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	1.4.1.1. Izgradnja novih i podizanje kvalitete postojećih smještajnih objekata s naglaskom na male obiteljske hotele, privatni smještaj, obiteljska poljoprivredna gospodarstva i „eko-etno“ sela 1.4.1.2. Označavanje i interpretacija turističkih atrakcija na području HNŽ-e te uređivanje, obilježavanje i infrastrukturno opremanje mreže biciklističkih, planinarskih i pješačkih staza te poticanje razvitka svih vrsta aktivnog turizma, kulturno-povijesnih atrakcija na području HNŽ-e (Stari most, nekropole stećaka Radimlja i Boljuni, Dugo Polje i Biskup i dr.) 1.4.1.3. Razvitak novih tematiziranih putova i itinerera (med, smilje, maslinovo ulje, gastro itinereri...), novih turističkih proizvoda namijenjenih uskim	

Hercegovačko-neretvanske županije

tržišnim segmentima (promatranje ptica, „geo/speleo“ turizam, foto safari, arheologija i sl.)

1.4.1.4. Razvitak turističke ponude temeljene na kulturi života i rada lokalnog stanovništva (tradicionalna eno-gastronomija, tradicijski obrti i zanati, tradicijsko graditeljstvo i sl.)

1.4.1.5. Razvitak održive turističke ponude u zaštićenim područjima (Hutovo Blato, Blidinje, Vjetrenica)

1.4.1.6. Razvitak lokalnih turističkih klastera i mreže info centara HNŽ-e

1.4.1.7. Projekt razvitka izletničkog i ribolovnog turizma uz vodotoke HNŽ-e

**IZLAZNI/IZRAVNI
POKAZATELJI I OČEKIVANI
REZULTATI ZA PRAĆENJE
OSTVARENJA MJERE**

Izlazni/izravni pokazatelji

- Broj dolazaka i noćenja turista i prosječna duljina boravka turista u destinaciji
- Broj kvalitetnih smještajnih objekata (4* i 5 *)
- Broj OPG-e koji pružaju turističke usluge
- Broj i dužina uređenih i infrastrukturno opremljenih planinarskih/pješačkih/biciklističkih staza i putova
- Broj potpuno funkcionalnih tematiziranih turističkih itinerera
- Broj događaja i manifestacija nacionalnog/međunarodnog značaja
- Stupanj označenosti i kvalitete interpretacije najvažnijih turističkih atrakcija

Očekivani rezultati

- Do 2020. godine, povećan broj dolazaka i noćenja turista u HNŽ-e za 20% u odnosu na 2016. godinu
- Do 2020. godine, povećan broj kvalitetnih smještajnih objekata za 15% u odnosu na 2016. godinu
- Do 2020. godine, povećan broj novih OPG-e koji pružaju turističke usluge za 20% u odnosu na 2016. godinu
- Do 2020. godine, povećan broj tematskih turističkih itinerera za 20% u odnosu na 2016. godinu
- Do 2020. godine, povećan broj i dužina uređenih i infrastrukturno opremljenih pješačkih / planinarskih / biciklističkih staza i putova za 20% u odnosu na 2016. godinu
- Do 2020. godine, povećan broj događanja i manifestacija nacionalnog i međunarodnog značaja za 25% u odnosu na 2016. godinu
- Do 2020. godine, povećan broj dobro označenih i kvalitetno interpretiranih turističkih atrakcija u HNŽ-e za 15% u odnosu na 2016. godinu

RAZVOJNI UČINAK

- Povećan broj dolazaka i noćenja turista u HNŽ-e
- Dulji boravak turista na području HNŽ-e
- Povećan broj zaposlenih i samozaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu – smanjena stopa nezaposlenosti
- Povećan plasman domaćih poljoprivrednih i ostalih proizvoda u turističku potrošnju, prvenstveno kroz OPG-e
- Veća prosječna dnevna potrošnja turista u destinaciji
- Povećani fiskalni i parafiskalni prihodi (PDV, porez na dohodak, porez na dobit, komunalne naknade, turistička članarina, boravišna pristojba i sl.,)

**OKVIRNA FINANCIJSKA
SREDSTVA I IZVORI**

Iznos: 10.600.000 KM

Izvori: Proračun HNŽ-e, Proračun FBiH, drugi međunarodni fondovi

Hercegovačko-neretvanske županije

RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e</u> , druga resorna županijska ministarstva, TZ HNŽ-e, javna poduzeća koja upravljaju zaštićenim područjima, Turistički klaster Hercegovina, REDAH, NVO
KORISNICI	Turisti, stanovništvo, privatni sektor

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.4. Osigurati ravnomjeran, održiv i planski razvoj turizma	
MJERA	1.4.2. Promocija turizma	
CILJ MJERE	Podizanje prepoznatljivosti i poželjnosti HNŽ-e kao cjelovite/jedinstvene turističke destinacije, na domaćem i međunarodnom turističkom tržištu. U tom kontekstu, važan cilj ove mjere je i razvoj brenda HNŽ-e koji bi sustavno i kontinuirano komunicirao glavna razlikovna obilježja (USP) turističkog proizvoda HNŽ-e prema najvažnijim tržišnim segmentima s ciljem kvalitetnog pozicioniranja HNŽ-e na turističkom tržištu. Dodatni cilj ove mjere je i manje korištenje tradicionalnih (offline) promocijskih sredstava te intenzivnija primjena Interneta i općenito ICT-a u promociji turističke ponude HNŽ-e	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>1.4.2.1. Izrada Strateškog marketinškog plana turizma HNŽ-e sa smjernicama za brendiranje destinacije</p> <p>1.4.2.2. Izrada novih promotivnih konstanti i vizualnog identiteta HNŽ-e (logo, slogan itd..)</p> <p>1.4.2.3. Intenzivnija e-promocija HNŽ-e, izrada novog mrežnog mjesta i promocija na društvenim medijima (Facebook i Instagram)</p> <p>1.4.2.4. Pokrivanje većih turističkih središta i lokacija blizu važnih turističkih atrakcija Wi-Fi signalom za pristup bežičnom, širokopojasnom Internetu (HotSpot točke)</p> <p>1.4.2.5. Organizirana promocija na odabranim i ciljnim sajmovima i festivalima i organizacija promotivnih tura za agencije i medije</p> <p>1.4.2.6. Interni marketing („eng. public awareness“ kampanje) – podizanje svijesti lokalnog stanovništva o značaju i koristima razvitka turizma</p> <p>1.4.2.7. Razvitak oznake kvalitete (izvorno Hercegovačko) - REDAH</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji	Očekivani rezultati
	<ul style="list-style-type: none"> - Analiza/Istraživanje tržišta o stavovima i potrošnji turista - Strateški marketing plan turizma HNŽ-e 2017.-2020. godina - Smjernice za turističko brendiranje HNŽ-e - Broj sajmova i društvenih medija na kojima se promovira HNŽ-e kao turistička destinacija - Broj studijskih putovanja za agencije i turističke novinare 	<ul style="list-style-type: none"> - Urađena Analiza i Strateški marketing plan turizma HNŽ-e - Urađene smjernice za turističko brendiranje HNŽ-e kao turističke destinacije na sajmovima i kroz društvene medije - Do 2020. godine, povećan broj sajmova i društvenih medija na kojima se promovira HNŽ-e kao turistička destinacija za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj studijskih putovanja za agencije i turističke novinare za 15% u odnosu na 2016. godinu

Hercegovačko-neretvanske županije

RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj dolazaka i noćenja turista u HNŽ-e - Dulji boravak turista na području HNŽ-e - Povećani fiskalni i parafiskalni prihodi (PDV, porez na dohodak, porez na dobit, komunalne naknade, turistička članarina, boravišna pristojba i sl.,)
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 725.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, Proračun FBiH, drugi međunarodni fondovi
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e , resorna županijska ministarstva, TZ HNŽ-e, Turistički klaster Hercegovina, REDAH, NVO
KORISNICI	Turisti, stanovništvo, privatni sektor

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 1: PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
PRIORITETNI CILJ	1.4. Osigurati ravnomjeran, održiv i planski razvoj turizma	
MJERA	1.4.3. Izgradnja kapaciteta za planski razvoj turizma (ljudski i institucionalni)	
CILJ MJERE	Stvaranje organizacijskih, institucionalnih i kadrovskih pretpostavki za planski, sustavan i dugoročno održiv turistički razvitak u HNŽ-e. Dodatni ciljevi su: (1) kvalitetno upravljanje turističkim razvitkom u onim područjima HNŽ-e koja su već turistički razvijena (npr. Međugorje, Mostar, Neum i sl.), (2) poticanje turističkog razvitka u turistički nerazvijenim dijelovima HNŽ-e i (3) zaštita vrijednih prirodnih i kulturnih resursa od propadanja uslijed prekomjernog korištenja	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>1.4.3.1. Izrada kataloga investicija s područja turizma i promocija potencijalnim investitorima</p> <p>1.4.3.2. Poticanje autohtone poljoprivredne proizvodnje i organske proizvodnje i plasman u turističku potrošnju</p> <p>1.4.3.3. Potpora turističkom klasteru Hercegovine kao i poduzetničkim inicijativama u turistički nerazvijenim područjima HNŽ-e</p> <p>1.4.3.4. Razvoj lokalnih turističkih klastera</p> <p>1.4.3.5. Razvoj sustava certificiranja OPG-e, obiteljskog smještaja i sl.</p> <p>1.4.3.6. Potpora razvoju MZL Mostar - unaprjeđenje zračne povezanosti Mostara i HNŽ-e kroz privlačenje niskotarifnih zračnih prijevoznika u MZL Mostar</p> <p>1.4.3.7. Razvoj kurikulumu i pokretanje diplomskog stručnog studija ekonomskog usmjerenja sa specijalizacijom iz područja turizma i ugostiteljstva kao i razvoj kurikulumu i provedba programa cjeloživotnog obrazovanja s područja turizma i ugostiteljstva .</p> <p>1.4.3.8. Suradnja javnog i privatnog sektora na podizanju kompetencija turističkih kadrova kroz osnivanje centara izvrsnosti</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Katalog investicija s područjima turizma u HNŽ-e - Iznos finansijskih sredstava utrošenih u poticanje autohtone poljoprivredne proizvodnje i organske proizvodnje - Iznos finansijskih sredstava utrošenih za potporu Turističkom klasteru Hercegovine kao i poduzetničkim inicijativama u turistički nerazvijenim područjima HNŽ-e 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Izrađen Katalog investicija s područjima turizma u HNŽ-e - Do 2020. godine, povećan iznos finansijskih sredstava utrošenih u poticanje autohtone poljoprivredne proizvodnje i organske proizvodnje za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan iznos

Hercegovačko-neretvanske županije

	<ul style="list-style-type: none"> - Broj novoosnovanih lokalnih turističkih klastera - Sustav za certifikaciju OPG-e, obiteljskog smještaja i sl. - Broj dolazaka niskotarifnih zračnih prijevoznika u MZL Mostar - Broj srednjoškolskih i visokoškolskih obrazovnih programa s područja turizma - Broj programa stručne prekvalifikacije i cjeloživotnog obrazovanja s područja turizma 	<p>financijskih sredstava utrošenih za potporu Turističkom klasteru Hercegovine kao i poduzetničkim inicijativama u turistički nerazvijenim područjima HNŽ-e za 15% u odnosu na 2016.godinu</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj novoosnovanih lokalnih turističkih klastera za 20% u odnosu na 2016. godinu - Uspostavljen Sustav za certifikaciju OPG-e, obiteljskog smještaja i sl. - Do 2020. godine, povećan broj dolazaka niskotarifnih zračnih prijevoznika MZL Mostar za 30% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj srednjoškolskih i visokoškolskih obrazovnih programa s područja turizma za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj programa stručne prekvalifikacije i cjeloživotnog obrazovanja s područja turizma za 15% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećana vrijednost investicija u turizam - Povećan broj turističkih postelja u turistički nerazvijenim područjima - Povećan broj dolazaka i noćenja u turistički nerazvijenim područjima - Povećan broj novih radnih mjesta, smanjena stopa nezaposlenosti u HNŽ-e 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 3.810.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, Proračun FBiH, drugi međunarodni fondovi	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e , resorna županijska ministarstva, TZ HNŽ-e, Turistički klaster Hercegovina, obrazovne institucije, instituti, REDAH, NVO	
KORISNICI	Turisti, stanovništvo, mladi ljudi, privatni sektor	

**7.2. Strateški cilj 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA
STANDARDIMA EU**

Hercegovačko-neretvanske županije

STRATEŠKI CILJ		STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU		
PRIORITETNI CILJ	2.1. Podržati razvoj obrazovanja, sporta i kulture te unaprijediti tržište radne snage			
MJERA	2.1.1. Povećati uključenost u predškolski odgoj, te poduzetničke i kreativne potencijala studenata i učenika			
CILJ MJERE	Osigurati izgradnju ključnih EU kompetencija te društveno odgovornog ponašanja kao sastavnog djela kurikuluma u osnovnim školama, srednjim školama i na visokoobrazovnim institucijama. Dodatno, uključenost djece u predškolski odgoj predstavlja kamen temeljac za rani razvoj socijalnih i kreativnih kompetencija djece, te je zbog toga cilj mjere osigurati uključivanje minimalno 95% predškolske djece u predškolski odgoj barem godinu prije osnovnog obrazovanja.			
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.1.1.1. Modernizacija osnovnoškolskih, srednjoškolskih i sveučilišnih programa i uvezivanje s ključnim razvojnim sektorima</p> <p>2.1.1.2. Uvođenje dualnog sustava obrazovanja</p> <p>2.1.1.3. Organizacija redovitog ljetnog međunarodnog sveučilišnog kampusa studenata i profesora te partnerskih obrazovnih institucija iz EU i okruženja</p> <p>2.1.1.4. Uvođenje obvezne prakse i projektno-istraživačkog rada u kurikulumu srednjih škola i visokog obrazovanja</p> <p>2.1.1.5. Organizacija godišnjeg Natječaja za promociju talenata i kreativaca/inovatora u HNŽ-e</p> <p>2.1.1.6. Potpora osiguranju uvjeta za kvalitetan i ravnopravan pristup predškolskim odgojno-obrazovnim programima</p>			
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Broj moderniziranih osnovnoškolskih i srednjoškolskih programa - Broj škola i fakulteta koji primjenjuju dualni sustav obrazovanja - Broj studenata i profesora koji sudjeluju na ljetnim međunarodnim kampusima - Broj srednjoškolaca i studenata koji pohađaju praksu za vrijeme studija u trajanju preko mjesec dana - Broj mjesta u dječjim vrtićima - Udio uključene djece u predškolsko obrazovanje barem godinu prije obveznog obrazovanja 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj osnovnoškolskih i srednjoškolskih programa za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, 15 škola i 10 fakulteta primjenjuju dualni sustav obrazovanja - Do 2020. godine, povećan broj profesora i studenata koji sudjeluju na ljetnim međunarodnim kampusima za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj srednjoškolaca i studenata za 30% koji pohađaju praksu za vrijeme studija u trajanju preko mjesec dana u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj raspoloživih mjesta u dječjim vrtićima za 20% u odnosu na 2016. godinu 		
RAZVOJNI UCINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan udio uključene djece u predškolsko obrazovanje - Povećan stupanj zaposlenih studenata u razdoblju od jedne godine nakon stjecanja diplome 			
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 1.635.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, EU i drugi strani fondovi			
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina			

Hercegovačko-neretvanske županije

ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa , obrazovne institucije u HNŽ-e	
KORISNICI	Studenti, učenici, djeca predškolskog uzrasta	
STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.1. Podržati razvoj obrazovanja, sporta i kulture te unaprijediti tržište radne snage	
MJERA	2.1.2. Modernizacija obrazovne infrastrukture	
CILJ MJERE	Stvoriti uvjete za siguran, komforan i poticajan rad studenata i drugih osoba koje se obrazuju bilo da je riječ o formalnom ili neformalnom obrazovanju.	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.1.2.1. Obnova osnovnih i srednjih škola u HNŽ-e, te izgradnja i obnova prostornih kapaciteta Sveučilišta i Univerziteta u Mostaru</p> <p>2.1.2.2. Izgradnje infrastrukture za cjeloživotno učenje</p> <p>2.1.2.3. Izgradnja, obnova i opremanje predratnog objekta Elektromašinskog školskog centra u cilju izmještanja srednjih škola, prioritetno iz prostorija osnovnih škola na području Grada Mostara</p> <p>2.1.2.4. Završetak izgradnje i opremanje školskog objekta JU OŠ Gnojnice, na području Grada Mostara – II. faza</p> <p>2.1.2.5. Izgradnja i opremanje dvorane za obavljanje nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja u Srednjoj prometnoj školi i JU Srednjoj mašinsko-saobraćajnoj školi Mostar, na području Grada Mostara</p> <p>2.1.2.6. Izgradnja i opremanje dvorane za obavljanje nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja u Srednjoj medicinskoj školi Mostar i Drugoj gimnaziji Mostar, na području Grada Mostara</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Broj obnovljenih osnovnih i srednjih škola - Broj infrastrukturnih objekata u okviru kampusa Sveučilišta i Univerziteta - Broj objekata Univerziteta i Sveučilišta u funkciji - Kapacitet infrastrukturnih objekata koji imaju namjenu za cjeloživotno učenje 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj obnovljenih osnovnih škola za tri u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj obnovljenih srednjih škola za tri u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj infrastrukturnih objekata u okviru kampusa Sveučilišta i Univerziteta za pet u odnosu na 2016. godinu - Svi objekti Univerziteta i Sveučilišta u funkciji - Do 2020. godine, omogućeni prostorni kapaciteti za primanje novih 200 polaznika neformalnog obrazovanja
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Stvoreni uvjeti za pokretanje novih akademskih programa koji će odgovarati realnim potrebama tržišta rada. - Povećani znanstveno-istraživački kapaciteti visokoškolskih ustanova na području HNŽ-e 	

Hercegovačko-neretvanske županije

OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 8.450.000KM Izvori: Proračun HNŽ-e, krediti
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa
KORISNICI	Učenici, studenti, nastavnici, nezaposleni

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.1. Podržati razvitak obrazovanja, sporta i kulture te unaprijediti tržište radne snage	
MJERA	2.1.3. Jače povezivanje obrazovanja i tržišta rada kroz jačanje procesa samozapošljavanja i cjeloživotnog učenja	
CILJ MJERE	Osigurati kvalifikacijske profile diplomanata srednjih i visokoškolskih te podiplomskih specijalizacija i programe prekvalifikacija/dokvalifikacija prema potrebama ključnih razvojnih sektora u HNŽ-e	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.1.3.1. Centar za usmjerenu obuku i prekvalifikacije</p> <p>2.1.3.2. Poticanje samoaktivacije, samozapošljavanja i zapošljavanja kroz osnivanje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i/ili zadruga branitelja kroz obrađivanje zapuštenog obradivog zemljišta</p> <p>2.1.3.3. Reforma sustava srednjoškolskog obrazovanja kroz normativno uređivanje i izrada zakonskog okvira za obrazovanje odraslih</p> <p>2.1.3.4. Razvoj poduzetničkih kompetencija u srednjim školama i školama za profesionalna zanimanja te potpora razvoju mentorskih shema za poduzetnike - početnike</p> <p>2.1.3.5. Iniciranje uvođenja u planove obrazovnih ustanova mogućnosti polaganja prekvalifikacijskih ispita i programa stručnog usavršavanja</p> <p>2.1.3.6. Stipendiranje učenika srednjih škola, opredijeljenih za deficitarna zanimanja</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Ljudski i prostorni kapaciteti Centra za usmjerenu obuku i prekvalifikacije - Broj samozaposlenih u zadrugama i obrtima - Zakonski okvir za obrazovanje odraslih - Broj mladih osoba prijavljenih na sudjelovanje u natjecanjima i broj održanih natjecanja u izradi biznis planova, simulaciji poslovanja poduzeća - Broj odrađenih savjetovanja o profesionalnoj orijentaciji mladih osoba - Broj organiziranih obuka za poduzetnike početnike; broj korisnika (poduzetnika - početnika) mentorskih shema - Broj škola s uvedenim sustavom dualnog obrazovanja - Broj programa polaganja 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećani prostorni kapaciteti Centra za prijem novih 100 polaznika u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj samozaposlenih u zadrugama i obrtima za 300 u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, pripremljen i usvojen zakonski okvir za obrazovanje odraslih - Do 2020. godine, povećan broj korisnika (poduzetnika - početnika) mentorskih shema za 20% u odnosu na 2016. godinu; - Do 2020. godine, uveden sustav dualnog obrazovanja u minimalno 10 srednjih i visokoškolskih ustanova u HNŽ-e; - Do 2020. godine, omogućeno polaganje prekvalifikacijskih ispita i ispita iz programa

Hercegovačko-neretvanske županije

RAZVOJNI UČINAK	<p>prekvalifikacijskih i dokvalifikacijskih ispita; broj uvedenih novih programa stručnog usavršavanja; broj polaznika prekvalifikacija, dokvalifikacija i stručnog usavršavanja</p> <ul style="list-style-type: none"> - Broj upisnika u srednje škole - za deficitarna zanimanja - Upisne kvote u osnovne, srednje i visokoškolske ustanove u HNŽ-e - Povećan broj zaposlenih u HNŽ-e - Smanjen broj nezaposlenih u HNŽ-e 	<p>stručnog usavršavanja</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, uspostavljeni programi poticaja za polaznike škola - s deficitarnim zanimanjima - Do 2020. godine, izmjenjene upisne kvote u skladu s potrebama tržišta rada
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 2.700.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, EU i drugi strani fondovi	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godine	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa HNŽ-e	
KORISNICI	Građani, nezaposleni	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.1. Podržati razvoj obrazovanja, sporta i kulture te unaprijediti tržište radne snage	
MJERA	2.1.4. Razvoj socijalnog poduzetništva i zadrugarstva	
CILJ MJERE	Povećati uključenost socijalno ugroženih kategorija kroz uređenje okruženja za socijalno poduzetništvo	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.1.4.1. Kreiranje pravno-regulatornog okvira za socijalno poduzetništvo</p> <p>2.1.4.2. Potpora projektima socijalnog poduzetništva kroz različite poslovne modele (zadrugarstvo, fondacije,...)</p> <p>2.1.4.3. Potpora uključivanju socijalno ugroženih kategorija u aktivno tržište rada (mladi, žene, osobe s invaliditetom, braniteljska populacija, manjine,...)</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pravno-regulatorni okvir za socijalno poduzetništvo - Broj educiranih predstavnika javnih institucija o socijalnom poduzetništvu - Broj uspostavljenih pilot-poslovnih modela socijalnog poduzetništva - Broj sudionika obuka za razvoj poduzetništva iz specifičnih ciljnih kategorija - Broj korisnika potpore za zapošljavanje socijalno ugroženih kategorija 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Izrađen i usvojen zakon o socijalnom poduzetništvu u skladu s propisima EU - Izrađen Program razvoja socijalnog poduzetništva - Do 2020. godine, povećan broj educiranih predstavnika javnih institucija o socijalnom poduzetništvu za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj uspostavljenih pilot-poslovnih modela socijalnog poduzetništva iz specifičnih ciljnih kategorija za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj

Hercegovačko-neretvanske županije

KORISNICI	Građani, sportisti, sportska društva, studenti	
STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.2. Poboljšati zdravlje, sigurnost i socijalnu skrb građana	
MJERA	2.2.1. Poboljšanje dostupnosti i kvaliteta primarnih i specijaliziranih zdravstvenih usluga	
CILJ MJERE	Osigurati dostupnost zdravstvenih usluga za ranjive skupine, kao i podignuti kvalitetu primarnih i specijaliziranih zdravstvenih usluga	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	2.2.1.1. Projekt obnove domova zdravlja 2.2.1.2. Razvoj mreže ambulanti za branitelje 2.2.1.3. Pedijatrija - SKB Mostar	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Broj mjesta za rehabilitaciju - Broj korisnika domova zdravlja - Broj specijaliziranih ambulanti za branitelje 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj mjesta za rehabilitaciju za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećani kapaciteti domova zdravlja za prijem dodatnih 300 korisnika - Do 2020. godine, povećan broj specijaliziranih ambulanti za branitelje za 25% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	Povećan broj ljekara na 1.000 stanovnika	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 8.350.000KM Izvori: Proračun HNŽ-e, Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), EU fondovi, Saudijski fond	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNŽ-e , u suradnji s Domom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac	
KORISNICI	Različite skupine osoba s invaliditetom, odnosno osoba s urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću, koje zbog svojih nedostataka imaju teškoće s uključivanjem u društvene aktivnosti, braniteljska populacija.	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE I KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.2. Poboljšati zdravlje, sigurnost i socijalnu skrb građana	
MJERA	2.2.2. Prevencija bolesti i promocija zdravog života	
CILJ MJERE	Unaprijediti zdrav način života i prehrane, a kroz brzo razotkrivanje ovisnosti i bolesti smanjiti pojavu bolesti te poboljšati zdravstvenu kondiciju mladih i odraslog stanovništva	

Hercegovačko-neretvanske županije

	korisnika potpore za zapošljavanje socijalno ugroženih kategorija za 15% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan broj zaposlenih osoba iz specifičnih kategorija (mladi, žene, osobe s invaliditetom, braniteljska populacija, manjine,...) - Smanjen broj nezaposlenih osoba u HNŽ-e
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 720.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, EU i drugi strani fondovi
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa HNŽ-e</u> , Ministarstvo rada, zdravstva i socijalne skrbi HNŽ-e, Sveučilište u Mostaru, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
KORISNICI	Nezaposlene osobe iz specifičnih kategorija (mladi, žene, osobe s invaliditetom, braniteljska populacija, manjine,...)

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.1. Podržati razvoj obrazovanja, sporta i kulture te unaprijediti tržište radne snage	
MJERA	2.1.5. Potpora razvoju kulturnih aktivnosti, sportske infrastrukture i kulture sporta	
CILJ MJERE	Podržati razvoj kulturnih i sportskih kompetencija stanovništva, te razvoj sportskih talenata mladih	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	2.1.5.1. Izgradnja sportske dvorane (Grad Mostar) 2.1.5.2. Uvođenje obvezne trenerske prakse za studente DIF-a, kao pomoćnika OCD na području povećanja sportske aktivnosti mladih 2.1.5.3. Potpora sportskim manifestacijama od značaja za županiju 2.1.5.4. Potpora kulturnim manifestacijama od značaja za županiju 2.1.5.5. Bibliobus 2.1.5.6. Izrada strategije razvitka kulture HNŽ-e	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Kapacitet sportske dvorane Mostar - Broj studenata DIF-a koji pohađaju obveznu trenersku praksu - Festivali 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, izgrađena sportska dvorana kapaciteta 2000 ljudi - Do 2020. godine, svi studenti DIF-a pohađaju obveznu trenersku praksu - Do 2020. godine, održan Festival sporta u HNŽ-e - Do 2020. godine, redovito održavanje Festivala Mostarsko ljeto
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan iznos investicija u sport - Povećan broj aktivnih sudionika u sportskim aktivnostima 	
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 3.750.000KM Izvori: Proračun HNŽ-e, EU i drugi donatori, sponzori	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa HNŽ-e</u>	

Hercegovačko-neretvanske županije

PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.2.2.1. Rano prepoznavanje ovisnosti o drogama kod djece</p> <p>2.2.2.2. Preventivno-promotivna zdravstvena zaštita djece i mladih u školama i na fakultetima</p> <p>2.2.2.3. „Zdrava hrana-zdrav osmijeh“</p> <p>2.2.2.4. „U zdravom tijelu zdrav duh“</p> <p>2.2.2.5. „Preventivno-promotivni program suzbijanja scabiesa-šuge kod učenika“</p> <p>2.2.2.6. „Virus i baktus niste dobro došli“</p> <p>2.2.2.7. Uvođenje sustava ranog otkrivanja kobnih bolesti (rak, kardiovaskularne bolesti)</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Broj djece kod koje je rano prepoznata ovisnosti o drogama - Broj projekata prevencije bolesti i promocije zdravog života - Broj uključenih u programe prevencije bolesti i promocije zdravog života 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2018. godine, povećan broj djece kod koje je rano prepoznata ovisnost o drogama za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2018. godine, realizirana minimalno tri projekta promocije zdravog života - Do 2018. godine, povećan broj uključene djece i odraslih u programe prevencije bolesti i promocije zdravog života za 20% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjeni troškovi zdravstvene kurative - Produžen prosječni životni vijek građana 	
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	<p>Iznos: 400.000 KM</p> <p>Izvori: Proračun HNŽ-e, EU i drugi strani fondovi</p>	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2018. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Zavod za javno zdravstvo HNŽ-e</u>	
KORISNICI	Djeca i maloljetnici u dječjim vrtićima, osnovnim i srednjim školama i njihovi roditelji, te studenti na fakultetima	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.2. Poboljšati zdravlje, sigurnost i socijalnu skrb građana	
MJERA	2.2.3. Poboljšanje stambenog smještaja za ranjive skupine i maloljetnike	
CILJ MJERE	Povećati prostorne kapacitete za siguran i udoban smještaj ranjivih skupina i maloljetnika.	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.2.3.1. Potpora unaprjeđenju stambenog zbrinjavanja pripadnika braniteljske populacije kroz samoaktivaciju kolektivnu stanogradnju (stambene zadruge)</p> <p>2.2.3.2. Projekt domovi za stare</p> <p>2.2.3.3. Izgradnja Odgojnog centra za maloljetnike HNŽ-e</p> <p>2.2.3.4. Nadogradnja Centra za rehabilitaciju i smještaj osoba s invaliditetom</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI	Izlazni/izravni pokazatelji	Očekivani rezultati

Hercegovačko-neretvanske županije

POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<ul style="list-style-type: none"> - Broj stambenih zadruga za branitelje - Kapacitet domova za stare - Kapacitet Odgojnog centra za maloljetnike - Broj mjesta za rehabilitaciju 	<ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, izgrađeno minimalno pet zadruga - Do 2020. godine, izgrađeni kapaciteti za smještaj 300 starih u domu - Do 2020. godine, izgrađeni kapaciteti za smještaj 100 maloljetnika u Centru za maloljetnike - Do 2020. godine povećan broj mjesta za rehabilitaciju za 50% u odnosu na 2016. godinu.
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjen broj siromašnih iz kategorije ranjivih skupina - Smanjen broj maloljetnika prestupnika 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 9.345.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, UNICEF i EU fondovi	
RAZDOBLJA PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi</u> , Ministarstvo za pitanja branitelja HNŽ-e uz potporu Vlade HNŽ-e te pomoć međunarodnih organizacija, Dom za socijano i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba Stolac	
KORISNICI	Različite skupine osoba s invaliditetom, ratni vojni invalidi i članovi njihovih obitelji, članovi obitelji poginulih, umrlih i nestalih branitelja te razvojačeni branitelji	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 2: POBOLJŠANJE KVALITETE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
PRIORITETNI CILJ	2.2. Poboljšati zdravlje, sigurnost i socijalnu skrb građana	
MJERA	2.2.4. Podizanje razine sigurnosti građana	
CILJ MJERE	Preventivno djelovanje u suzbijanju sigurnosnih izazova	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>2.2.4.1. Rekonstrukcija prostornih kapaciteta: Lokacija za izdavanje osobnih dokumenata Grad Mostar, Čapljina, Konjic, Čitluk, Stolac, Jablanica i Prozor- Rama.</p> <p>2.2.4.2. Rekonstrukcija objekata PS</p> <p>2.2.4.3. Uspostava uvjeta za učinkovito djelovanje civilne zaštite</p> <p>2.2.4.4. Projekt sudske kontrole rada javne uprave</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Broj rekonstruiranih prostornih kapaciteta za izdavanje osobnih dokumenata - Stupanj rekonstrukcije objekata PS - Stupanj sudske kontrole rada javne uprave 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, rekonstruirano sedam lokacija za izdavanje osobnih dokumenata - Do 2020. godine, 100% rekonstruirani objekti PS - Do 2020. godine, 100% uspostavljena sudska kontrola rada javne uprave u HNŽ-e
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjen broj kaznenih djela u HNŽ-e - Smanjen broj smrtno stradalih od prirodnih nesreća u HNŽ-e 	

Hercegovačko-neretvanske županije

OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 1.550.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e i EU fondovi
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godine
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo unutarnjih poslova HNŽ-e</u>
KORISNICI	Policija i ostali djelatnici, građani

**7.3. Strateški cilj 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM,
PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA**

STRATEŠKI CILJ

STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I
INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA

Hercegovačko-neretvanske županije

PRIORITETNI CILJ	3.1. Razviti korištenje obnovljivih izvora energije i unaprijediti energetske učinkovitost	
MJERA	3.1.1. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti u HNŽ-e	
CILJ MJERE	Smanjenje emisije štetnih plinova, smanjenje potrošnje energije, sanacija toplotnih gubitaka, korištenje novih vrsta goriva, povećanje zaposlenosti, poboljšanje kvalitete okoliša	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	3.1.1.1. Uvesti energetske učinkovitost u sve javne ustanove 3.1.1.2. Izraditi Studiju izvodljivosti organiziranog utopljanja javnih objekata u HNŽ-e 3.1.1.3. Utopljanje pet javnih ustanova – pilot projekt ³⁷ 3.1.1.4. Uređivanje zakonske regulative i izrada planskih dokumenata za javne i privatne objekte	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Studija izvodljivosti organiziranog utopljanja javnih objekata u HNŽ-e - Broj utopljenih javnih ustanova u HNŽ-e - Broj regulativa (razina transpozicije u odnosu na BiH i EU) - Broj planskih dokumenata za javne i privatne objekte (u odnosu na broj potrebnih) 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, urađena studija izvodljivosti organiziranog utopljanja javnih objekata u HNŽ-e - Do 2020. godine, povećan broj utopljenih javnih ustanova u HNŽ-e za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj regulativa za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj planskih dokumenata za 20% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjen utrošak energije - Smanjena razina potrošnje energenata - Povećana ušteda u potrošnji energije u javnim i privatnim objektima 	
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 5.500.000 KM Izvori: Fond za zaštitu okoliša HNŽ-e, Proračun HNŽ-e, strani donatori	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e , Fond za zaštitu okoliša HNŽ-e (uz konzultacije i u suradnji s Uredom predsjednika Vlade HNŽ-e i ministarstvima u čijoj su mjerodavnosti javne institucije) ³⁸	
KORISNICI	Građani HNŽ-e, administracija i javna uprava	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNI I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA
PRIORITETNI CILJ	3.1. Razviti korištenje obnovljivih izvora energije (OIE) i unaprijediti energetske učinkovitost
MJERA	3.1.2. Utvrđivanje mogućnosti razvoja korištenja obnovljivih izvora energije

³⁷ Općina Čitluk izrazila zainteresiranost za nominaciju Doma zdravlja Čitluk

³⁸ Zakonima koje je potrebno donijeti na razini HNŽ-e će se definirati mjerodavnosti u oblasti energetske učinkovitosti (isto vrijedi i za mjeru 3.1.2)

Hercegovačko-neretvanske županije

CILJ MJERE	Korištenje energetske potencijala obnovljivih izvora, imajući u vidu primjereno prostorno planiranje	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>3.1.2.1. Studija potencijala i mogućnosti korištenja obnovljivih izvora energije (OIE) tj. izrada baze podataka potencijalnih vjetro, solarnih i hidro polja s njihovim prostornim kapacitetama i drugim bitnim značajkama</p> <p>3.1.2.2. Promocija korištenja obnovljivih izvora energije (OIE) i povećanja energetske učinkovitosti (EE)</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Studija potencijala i mogućnosti korištenja obnovljivih izvora energije - Broj održanih edukativnih radionica - Broj promo materijala (obrađene teme) - Broj obuhvaćenih sudionika 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, izrađena Studija potencijala i mogućnosti korištenja obnovljivih izvora energije - Do 2020. godine, povećan broj održanih edukativnih radionica za 15% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj izdanih promo materijala za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj sudionika obuhvaćenih promocijom za 20% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje negativnih utjecaja na globalne klimatske promjene - Povećanje racionalne eksploatacije obnovljivih resursa - Ostvarena ušteda u potrošnji energije u javnim i privatnim objektima - Povećana informiranost stanovništva 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 390.000 KM Izvori: Fond za zaštitu okoliša HNŽ-e	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo građenja i prostornog uređenja HNŽ-e , Ministarstvo gospodarstva HNŽ-e	
KORISNICI	Građani HNŽ-e, administracija i javna uprava	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA
PRIORITETNI CILJ	3.2. Unaprijediti regionalnu infrastrukturu i okolišno održivo planiranje i upravljanje
MJERA	3.2.1. Uspostava informacijskog sustava upravljanja okolišem (otpad, zrak, zemljište), praćenje stanja u prostoru
CILJ MJERE	Poboljšanje evidentiranja i monitoringa zagađivača i zagađivanja HNŽ-e, te korisnika komunalnih usluga, poboljšanje evidentiranja podataka o stanju okoliša i stvaranje centralizirane baze podataka, utvrđivanje trenutnog stanja u prostoru i planiranje na temelju donesene strateško-planske dokumentacije, unaprjeđenje održivog korištenje prostora u skladu s prostornom osnovom i namjenom prostora

Hercegovačko-neretvanske županije

PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>3.2.1.1. Snimanje nultog stanja i praćenje promjena stanja u prostoru HNŽ-e</p> <p>3.2.1.2. Uspostava registra korisnika komunalnih usluga u HNŽ-e</p> <p>3.2.1.3. Informacijski sustav zaštite okoliša HNŽ-e (ISZO HNŽ-e)</p> <p>3.2.1.4. Izrada nedostajuće i harmonizacija urađene strateško-planske dokumentacije u oblasti zaštite okoliša</p> <p>3.2.1.4.1. Plan upravljanja otpadom</p> <p>3.2.1.4.2. Plan zaštite okoliša</p> <p>3.2.1.4.3. Plan zaštite prirode</p> <p>3.2.1.4.4. Plan zaštite zraka</p> <p>3.2.1.5. Implementacija GIS sustava (baze podataka) u PP Blidinje</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Registar korisnika komunalnih usluga u HNŽ-e - Registriran broj i tip objekata (legalni i ilegalni) - Plan upravljanja otpadom i Plan zaštite okoliša - Plan zaštite prirode i Plan zaštite zraka - GIS sustav u PP Blidinje 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, izrađen Registar korisnika komunalnih usluga u HNŽ-e - Do 2020. godine, povećan broj registriranih objekata (legalni i ilegalni) za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, urađen Plan upravljanja otpadom i Plan zaštite okoliša - Do 2020. godine, urađen Plan zaštite prirode i Plan zaštite zraka - Do 2020. godine, implementiran GIS sustav u PP Blidinje
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Doprinos integraciji politika zaštite okoliša na području HNŽ-e - Doprinos uvođenju kvantificirane veze između zagađenja i izvora sa stanjem okoliša - Smanjenje emisija u HNŽ-e 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	<p>Iznos: 5.850.000 KM</p> <p>Izvori: Uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove, Proračun HNŽ-e, Fond za zaštitu okoliša HNŽ-e, Fond za zaštitu okoliša FBiH, JLS s područja HNŽ-e, predpristupni fondovi</p>	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<p>Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e, Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja; Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (u suradnji s: Upravom za geodetske i imovinsko-pravne poslove HNŽ-e, Ministarstvom unutarnjih poslova HNŽ-e, komunalnim poduzećima JLS u HNŽ-e; Agencijom za vodno područje Jadranskog sliva, JLS, visokoškolskim institucijama i nevladinim organizacijama)</p>	
KORISNICI	Tijela uprave HNŽ-e, JLS, javna komunalna poduzeće, akademska zajednica, gospodarski subjekti, nevladin sektor, građani	
STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA	
PRIORITETNI CILJ	3.2. Unaprijediti regionalnu infrastrukturu te okolišno održivo planiranje i upravljanje	
MJERA	3.2.2. Upravljanje (do samoodrživosti) zaštićenim prirodnim područjima	

Hercegovačko-neretvanske županije

CILJ MJERE	Doprinos projekta ostvarenju prioritenog cilja bazira se na poboljšanju uvjeta za stjecanje vlastitih prihoda i prihoda lokalnog stanovništva	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	3.2.2.1. Uspostava regionalnog edukacijskog centra u PP „Hutovo blato“ 3.2.2.2. Izgradnja objekata za kontrolu ulaza i informacije o PP „Blidinje“ sa sustavom interne mobilnosti 3.2.2.3. Razvoj sustava prikupljanja i odvoza otpada u PP „Blidinje“ 3.2.2.4. Razvoj kanalizacijskog sustava u PP „Blidinje“ 3.2.2.5. Identifikacija vrsta flore, tipova staništa (reliktna i zaštićena vrsta) u PP „Blidinje“	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Regionalni edukacijski centar u Parku prirode „Hutovo blato“ - Broj objekata za kontrolu ulaza i informacije o PP „Blidinje“ sa sustavom interne mobilnosti - Sustav prikupljanja i odvoza otpada u PP „Blidinje“ - Kanalizacijski sustav u PP „Blidinje“ - Broj i vrsta flore, tipova staništa u PP „Blidinje“ 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljen Regionalni edukacijski centar u Parku prirode „Hutovo blato“ - Do 2020. godine, povećan broj objekata za kontrolu ulaza i informacije o PP „Blidinje“ sa sustavom interne mobilnosti za 10% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, izgrađen kanalizacijski sustav u PP „Blidinje“ - Do 2020. godine, povećan postotak identificiranih vrsta flore i tipova staništa za 20% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	- Unaprjeđenje stanja okoliša kroz očuvanje prirodnih cjelina	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 5.550.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, Fond za zaštitu okoliša FBiH i HNŽ-e, donacije	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
OĐGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	<u>Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša HNŽ-e</u> , Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja; Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u suradnji s JP „Park prirode Hutovo blato“ i JP „Blidinje“ (u suradnji s: Upravom za geodetske i imovinsko-pravne poslove HNŽ-e, Ministarstvom unutarnjih poslova HNŽ-e, komunalnim poduzećima JLS u HNŽ-e, Agencijom za vodno područje Jadranskog sliva, JLS, visokoškolskim institucijama i nevladinim organizacijama)	
KORISNICI	Posjetitelji, škole, fakulteti, prirodnjaci, sportaši, umjetnici, seminarci i akademska zajednica, nevladin sektor, građani	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA
PRIORITETNI CILJ	3.2. Unaprijediti regionalnu infrastrukturu i okolišno održivo planiranje i upravljanje
MJERA	3.2.3. Unaprjeđenje komunalne i transportne infrastrukture
CILJ MJERE	Cilj mjere je unaprjeđenje putne komunikacije, osiguranje bolje povezanosti lokalnih i regionalnih centara; unaprjeđenje stanja komunalnih usluga za stanovnike HNŽ-e; smanjenje uporabe energenata, efikasnije korištenje energenata i smanjenje emisija u okoliš

Hercegovačko-neretvanske županije

PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<p>3.2.3.1. Modernizacija regionalnih cesta HNŽ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aktivnost 1: Cesta R-425 Žitomislići-Čitluk-Tromeđa-Hamzići-granica Županije Zapadnohercegovačke (24,92 km) - Aktivnost 2: Cesta R-426 Dračevo-Hutovo-Ravno (44,31 km) - Aktivnost 3: Cesta R-435 Borci-Glavetićevo- Rujište (34,45 km) - Aktivnost 4: Cesta R-435a Česim-Potoci-Ruište (23,82 km) - Aktivnost 5: Cesta R-418 Prozor-granica HNŽ-e (Ravno) (25,98 km) - Aktivnost 6: Cesta R- 425 Žitomislić - Hamzići - granica ŽZH (24,92 km) - Aktivnost 7: Cesta R-425a Tromeđa – Čapljina (do priključka na autocestu Bijača) <p>3.2.3.2. Potpora izgradnji sustava za prečišćavanje otpadnih voda i proširenja/rekonstrukcije kanalizacijskog sustava JLS</p> <p>3.2.3.3. Potpora rekonstrukciji i proširenju sustava vodoopskrbe JLS</p>	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<p>Izlazni/izravni pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dužina rekonstruiranih i izgrađenih cesta - Dužina subvencionirane izgrađenje/rekonstruirane vodovodne i kanalizacijske mreže - Broj izgrađenih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (ili pokrivenost ES) 	<p>Očekivani rezultati</p> <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan broj km izgrađene /rekonstruirane putne infrastrukture za 30% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj lokalnih zajednica obuhvaćenih projektima potpore za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan broj izgrađenih objekata za tretman otpadnih voda i otpada u lokalnim zajednicama za 20% u odnosu na 2016. godinu
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje obuhvata osiguranja pitke vode, te usluga odvodnje otpadnih voda - Smanjen broj prometnih nesreća u HNŽ-e - Unaprjeđenje stanja putnih pravaca, te doprinos unaprjeđenju ekonomije - Smanjeni gubitci i razina rizika prilikom isporuka unutar komunalne mreže 	
OKVIRNA FINACIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 12.500.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo prometa i veza HNŽ-e ; Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja HNŽ-e, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede HNŽ-e	
KORISNICI	JLS, građani	
STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNI I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA	
PRIORITETNI CILJ	3.3. Razviti sektorske ekonomije i povećati razinu zaposlenosti uspostavom integralnog sustava upravljanja otpadom	

Hercegovačko-neretvanske županije

MJERA	3.3.1. Uspostava i razvoj regionalnih deponija, uz unaprjeđenje zbrinjavanja posebnih vrsta otpada	
CILJ MJERE	Smanjenje pritisaka na okoliš i poboljšanje kvalitete života stanovnika HNŽ-e uklanjanjem opasnog/animalnog otpada i sanacijom lokacija	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	3.3.1.1. Subvencija sanacija i adaptacija deponija JLS u HNŽ-e <ul style="list-style-type: none"> - Aktivnost: Sanacija deponije Uborak - Aktivnost: Proširenje regionalne Deponije Mostar - Aktivnost: Sanacija deponije Bukovo Jablanica - Aktivnost: Sanacija deponije Ada Čapljina - Aktivnost: Sanacija deponije Stražnica Čitluk 3.3.1.2. Mobilne spalionice opasnog infektivnog otpada	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Iznos utrošenih finansijskih sredstava za subvencije sanacija i adaptacija deponija u JLS HNŽ-e - Sanirana površina deponije Uborak (ha) - Kapacitet regionalne Deponije Mostar - Sanirana površina deponije Bukovo Jablanica (ha) - Sanirana površina deponije Ada Čapljina (ha) - Sanirana površina deponije Stražnica Čitluk - Izgrađene nove plohe (ha) 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećan iznos utrošenih finansijskih sredstava za subvencije sanacija i adaptacija deponija u JLS HNŽ-e za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, sanirano minimalno pet deponija u HNŽ-e
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Doprinos sprječavanju štetnih utjecaja neuređenih deponija na izvore vode te kvalitete vode i tla - Poboljšanje zdravlja stanovnika HNŽ-e 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 11.215.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, Fond za zaštitu okoliša FBiH i Fond za zaštitu okoliša HNŽ-e, donacije razvojnih agencija, IPA fondovi	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja HNŽ-e , u suradnji s JLS, te javnim komunalnim poduzećima, Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša u suradnji s Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi	
KORISNICI	JLS, građani	

STRATEŠKI CILJ	STRATEŠKI CILJ 3: ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA
PRIORITETNI CILJ	3.3. Razviti sektorsku ekonomiju i povećati razinu zaposlenosti uspostavom integralnog sustava upravljanja otpadom
MJERA	3.3.2. Uspostava sustava razdvojnog-selektiranog prikupljanja komunalnog otpada i tretman komunalnog otpada
CILJ MJERE	Smanjenje količine otpada koji se odlaže na deponije, te razvoj cirkularne ekonomije

Hercegovačko-neretvanske županije

PROJEKTI I AKTIVNOSTI	3.3.2.1. Projekt razdvojenog prikupljanja otpada – I. faza 3.3.2.2. Potpora nabavci opreme za selektiranje i tretman komunalnog otpada u JLS HNŽ-e	
IZLAZNI/IZRAVNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/izravni pokazatelji <ul style="list-style-type: none"> - Količina recikliranog otpada (t/god) - Udio otpada koji se reciklira (%) - Broj reciklažnih dvorišta u Gradu Mostaru 	Očekivani rezultati <ul style="list-style-type: none"> - Do 2020. godine, povećana razina recikliranog otpada u HNŽ-e za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, povećan udio otpada koji se reciklira za 20% u odnosu na 2016. godinu - Do 2020. godine, izgrađena minimalno dva reciklažna dvorišta u Gradu Mostaru
RAZVOJNI UČINAK	<ul style="list-style-type: none"> - Unaprjeđenje razvoja cirkularne ekonomije u sferi upravljanja otpadom - Povećan broj zaposlenih u HNŽ-e 	
OKVIRNA FINANCIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Iznos: 11.000.000 KM Izvori: Proračun HNŽ-e, Fond za zaštitu okoliša F BiH i Fond za zaštitu okoliša HNŽ-e, donacije razvojnih agencija, IPA fondovi	
RAZDOBLJE PROVOĐENJA MJERE	2017.-2020. godina	
ODGOVORNOST ZA IMPLEMENTACIJU MJERE I NOSITELJI PROJEKTA	Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja HNŽ-e u suradnji JLS, te javnim komunalnim poduzećima, Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša Grad Mostar, JLS i JKP JLS	
KORISNICI	JLS, građani	

8 Indikativni finansijski i terminski okvir

Indikativni finansijski okvir za razdoblje 2017. - 2020. Implementacija Strategije razvitka HNŽ-e za razdoblje 2017.-2020. godina među važnijim je ciljevima Vlade HNŽ-e u ovom razdoblju. Jedna od ključnih komponenti strateške platforme Strategije jeste indikativni finansijski okvir, koji je projekcija izračunata na temelju procjena i testiranja sličnih projekata i mjera u drugim županijama u F BiH.

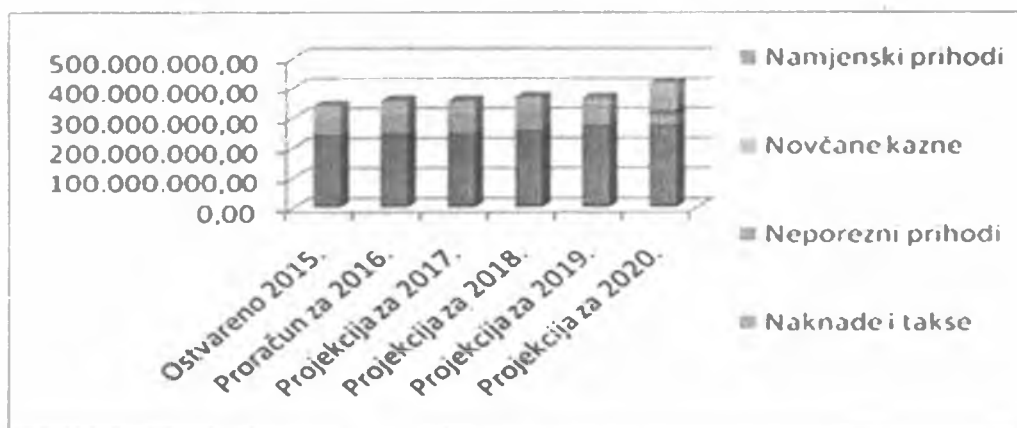
Indikativni finansijski okvir za provođenje strateških ciljeva urađen je u suradnji s Ministarstvom financija HNŽ-e te je usklađen s planiranim sredstvima u proračunu HNŽ-e kao i svim ostalim finansijskim izvorima, koji su na raspolaganju kako javnim institucijama tako i privatnim organizacijama na području HNŽ-e.

U ovu finansijsku analizu ušle su procjena iz Dokumenta okvirnog proračuna (DOP) za razdoblje 2016.-2018. godine, izvršenje Proračuna za 2016. godinu kao i projekcije za 2017. godinu.

Srednjoročna makroekonomska prognoza - prihodi proračuna HNŽ-e. Ako se promatra struktura ukupnih prihoda, vidljivo je kako se u godišnjim proračunima prihodi od poreza kreću od 75% u 2014. do 79% u projekcijama za 2017. godinu, odnosno, u narednim godinama do 2020. godine. U 2015. godini, ukupni porezni i neporezni prihodi i primitci bez kreditnih zaduženja u proračunu HNŽ-e iznose 190,8 milijuna KM, što je za 4,95% više u odnosu na prethodnu godinu.

Ukupni prihodi od poreza na dobit projicirani su na 13,3 milijuna KM u 2016. godini, što predstavlja 0,73% više u odnosu na izvršenje u 2015. Projekcija za 2017. godinu predviđa povećanje od 46%, a za 2018. rast od 3,67% te 18% u 2020. godini u odnosu na 2018. godinu.

Slika 19 Projekcija prihoda za HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020. godina

Izvor: Projekcija autora

Raspodjela prihoda od neizravnih poreza s jedinstvenog računa za HNŽ-e očekuje se u iznosu od 142 milijuna KM u 2016. godini, što predstavlja povećanje od dva milijuna u odnosu na 2015. godinu po revidiranim projekcijama Ministarstva financija HNŽ-e. U 2017. godini

Hercegovačko-neretvanske županije

projiciran je rast na 147 milijuna KM, u 2018. na 153 milijuna KM, a do 2020. godine prihodi od neizravnih poreza projicirani su u iznosu 164,7 milijuna KM.

Tablica 26 Projekcija prihoda od neizravnih poreza za HNŽ-e i JLS HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020. godina

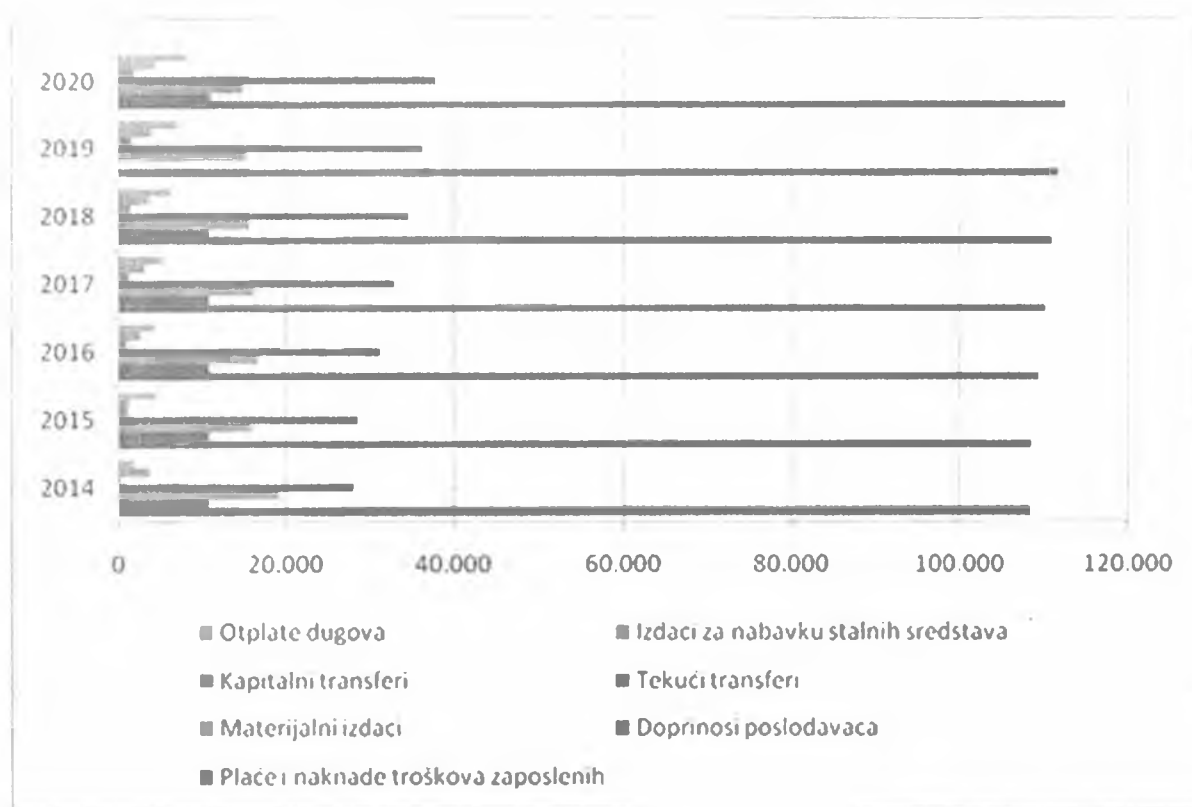
Neizravni porez	Izvršenje za 2016.	Projekcija 2017.	Projekcija 2018.	Projekcija 2019.	Projekcija 2020.
HNŽ-e ukupno s JLS	127.184.000,00	126.102.691,07	131.650.277,27	139.992.788,45	140.741.490,50
Županija	107.380.000,00	104.830.000,00	109.720.000,00	116.840.053,00	116.241.200,00
Stolac	1.300.000,00	1.300.000,00	1.370.000,00	1.406.401,00	1.443.769,23
Neum	550.000,00	570.000,00	580.000,00	595.608,17	611.636,36
Konjic	3.306.000,00	4.350.000,00	4.400.000,00	5.076.069,90	5.856.019,36
Jablanica	1.100.000,00	1.014.000,00	1.060.000,00	1.040.548,80	1.021.454,54
Čapljina	2.260.000,00	2.400.000,00	2.520.000,00	2.661.010,50	2.809.911,50
Mostar	11.288.000,00	11.638.691,07	12.000.277,27	12.373.097,08	12.757.499,51
Ukupno JLS	19.804.000,00	21.272.691,07	21.930.277,27	23.152.735,45	24.500.290,50

Izvor: Ministarstvo financija HNŽ-e

Javna potrošnja. Veliki iznos proračunskih sredstava u HNŽ-e alocira se na plaće i naknade, 62% u 2016. godini u odnosu na ukupan iznos Proračuna. U narednom razdoblju ne predviđa se značajnije povećanje broja zaposlenih. Kako bi se ograničila izdvajanja za plaće u Proračunu, Vlada provodi moratorij na zapošljavanje. Vlada uvodi fiskalnu disciplinu nadzorom u izvršavanju Proračuna i provodi mjere za održavanje fiskalne stabilnosti HNŽ-e. Potrošnja za materijalne troškove i usluge procjenjuje se na 16,5 milijuna KM u 2016. godini što predstavlja 6,3% ukupnog Proračuna HNŽ-e. Tekući transferi u 2016. godini čine 31,2 milijuna KM, a najveći se dio odnosi na transfere iz oblasti obrazovanja, znanosti, kulture i sporta, te transfere koji se odnose na prava braniteljske populacije.

Kad je riječ o kapitalnim izdancima iz Proračuna HNŽ-e u 2016. godini, ali i u narednim godinama, procjena je kako će oni iznositi do 2 milijuna KM, a vezani su isključivo za projekte iz cestovne infrastrukture, vodoprivrede, obrazovanja i zdravstva. Subvencioniranje javnih poduzeća raste u razdoblju od 2011. do 2015. godine što nameće zaključak da je žurno potrebno rješavanje problema u tim poduzećima.

Slika 20 Projekcija rashoda i izdataka za HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020.

Izvor: Ministarstvo financija HNŽ-e, projekcija autora

Dug HNŽ-e. Nesrazmjer između proračunskih prihoda i rashoda do sada se financirao novim zaduženjem, uslijed čega dolazi do ubrzanog rasta duga. Kumulirani deficit HNŽ-e, zaključno sa 31.12.2015. godine, iznosio je 17.783.739 KM. Kreditni potencijal HNŽ-e uvažavajući postojeće financijske obveze Županije i promjene koje su moguće u narednom razdoblju iznosi 12 milijuna KM.

Program javnih investicija. U 2016. godini trebao je biti usvojen Programa javnih investicija.

Tablica 27 Prikaz projekcije prihoda i primitaka HNŽ-e za razdoblje 2016.-2020. godina (u 000 KM)

Prihodi	Plan proračuna 2016			Projekcija 2017			Projekcija 2018.			Projekcija 2019.			Projekcija 2020.		
	Županija	JLS	Ukupno	Županija	JLS	Ukupno	Županija	JLS	Ukupno	Županija	JLS	Ukupno	Županija	JLS	Ukupno
Porezni prihodi	142,141	14,541	156,682	147,234	15,151	162,385	153,179	15,656	168,835	161,329	16,245	177,575	164,719	16,857	181,576
Prihodi od neizravnih poreza	107,380	8,516	115,896	104,830	9,634	114,464	109,720	9,930	119,650	116,840	10,722	127,562	116,241	11,571	127,819
Prihodi od poreza na dobit	13,320	0,0	13,320	19,495	0,0	19,495	20,210	0,0	20,210	20,980	0,0	20,980	24,166	0,0	24,166
Prihodi od poreza na dohodak	21,320	3,019	24,339	22,820	2,896	25,716	23,160	3,032	26,192	23,420	3,039	26,459	24,255	3,046	27,301
Prihodi od poreza na imovinu i ostali porezi	0,121	2,864	2,985	0,089	2,467	2,556	0,089	2,549	2,638	0,0895	2,404	2,494	0,0862	2,268	2,354
Neporezni prihodi	47,408	25,406	72,815	42,979	24,360	67,339	43,384	24,223	67,608	43,624	23,652	67,277	44,098	23,094	67,193
Naknade i pristojbe	22,869	23,730	46,600	19,371	23,034	42,405	19,471	23,055	42,526	19,471	22,725	42,196	18,947	22,399	41,346
Neporezni prihodi	12,522	294	12,816	9,822	0,296	10,118	9,927	0,298	10,225	9,887	0,30	10,187	9,393	0,302	9,695
Novčane kazne	2,322	0,012	2,334	2,100	0,005	2,105	2,100	0,005	2,105	2,100	0,003	2,103	2,178	2,083	2,180
Namjenski prihodi	9,694	0,0	9,694	11,685	0,0	11,685	11,885	0,0	11,885	12,165	0,0	12,165	13,576	0,0	13,576
Primitci	1,254	0,57	1,824	0,0	0,492	0,492	0,0	0,603	0,603	0,0	0,620	0,620	0,0	0,6379	0,6379

Ukupne projekcije financijskog okvira za razdoblje 2017.-2020. Prema svemu prethodno navedenom, na sljedećim tabličnim prikazima (Tablica 28 i 29) urađena je projekcija financijskog okvira za Strategiju razvitka HNŽ-e za razdoblje 2017.-2020.

Tablica 28 Projekcija financijskog okvira za Strategiju razvitka HNŽ-e za razdoblje 2017.-2020.

	2017. (KM)	2018.-2020. (KM)
Uštede na tekućim izdancima koji se mogu koristiti u razvojne projekte	200.000,00	3.000.000,00
Ukupan iznos kapitalnih izdataka u korist Strategije razvitka	2.700.000,00	20.000.000,00
Financiranje iz kreditnih sredstava od domaćih, međunarodnih financijskih institucija (WB, EBRD, EIB)	2.000.000,00	12.000.000,00
Nepovratna sredstva (IPA, COSMO, IPARD)	800.000,00	16.000.000,00
Sredstva iz programa javnih investicija F BiH	5.500.000,00	21.765.000,00
Instrumenti i programi na razini BiH	1.225.000,00	6.000.000,00
Donacije	1.000.000,00	3.800.000,00
Vlastita i namjenska sredstva razvojnih projekata Strategije	8.000.000,00	30.000.000,00
Ukupno	21.425.000,00	112.565.000,00
SVEUKUPNO 2017.-2020.		133.990.000,00

Tablica 29 Indikativni finansijski okvir po mjerama

Indikativni finansijski okvir po mjerama	
Razdobljima	2017-2020.
Ukupan iznos	
STRATEŠKI CILJ 1 - PODIZANJE KONKURENTNOSTI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA (MSP), POLJOPRIVREDE I TURIZMA	
Prioritet 1.1. - Razvoj MSP-e i obrtništva	
Mjera	
1.1.1. Poticanje inovacija i tehnološkog unaprjeđenja proizvodnje	2.400.000
1.1.2. Jačanje poduzetničkog okruženja	3.930.000
1.1.3. Poboljšanje pristupa kapitalu MSP-e	260.000
Priritetni cilj 1.2. - Podizanje konkurentnosti poljoprivrede	
Mjera	
1.2.1. Zaštita i uređenje poljoprivrednog zemljišta	4.450.000
1.2.2. Izravna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima (biljna i animalna proizvodnja)	9.700.000
1.2.3. Razvoj sustava općih usluga u poljoprivredi	2.100.000
Prioritetni cilj 1.3. - Održivi ruralni razvitak	
Mjera	
1.3.1. Poticaj razvoju obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (Investicije)	2.990.000
1.3.2. Povezivanje proizvođača s tržištem	1.420.000
1.3.3. Diverzifikacija djelatnosti na selu	1.250.000
1.3.4. Razvoj infrastrukture na selu	1.450.000
Prioritetni cilj 1.4. - Ravnomjeran, održiv i planski razvoj turizma	
Mjera	
1.4.1. Razvoj novih turističkih proizvoda	10.600.000
1.4.2. Promocija turizma	725.000
1.4.3. Izgradnja kapaciteta za planski razvoj turizma (ljudskih i institucionalnih)	3.810.000
UKUPNO STRATEŠKI CILJ 1	45.085.000

STRATEŠKI CILJ 2 - POBOLJŠANJE KVALITE ŽIVOTA GRAĐANA U SKLADU SA STANDARDIMA EU	
Prioritetni cilj 2.1. - Podržati razvoj obrazovanja, sporta i kulture te unaprijediti tržište radne snage	
Mjera	
2.1.1. Povećanje uključenosti u predškolski odgoj, te poduzetničkih i kreativnih potencijala studenata i učenika	1.635.000
2.1.2. Modernizacija obrazovne infrastrukture	8.450.000
2.1.3. Jače povezivanje obrazovanja i tržišta rada kroz jačanje procesa samozapošljavanja i cjeloživotno učenje	2.700.000
2.1.4. Razvoj socijalnog poduzetništva i zadrugarstva	720.000
2.1.5. Potpora razvoju kulturnih aktivnosti, sportske infrastrukture i kulture sporta	3.750.000
Prioritetni cilj 2.2. - Poboljšati zdravlje, sigurnost i socijalnu skrb građana	
Mjera	
2.2.1. Poboljšanje dostupnosti i kvalitete primarnih i specijaliziranih zdravstvenih usluga	8.350.000
2.2.2. Prevencija bolesti i promocija zdravog života	400.000
2.2.3. Poboljšanje stambenog smještaja za ranjive skupine i maloljetnike	9.345.000
2.2.4. Podizanje razine sigurnosti građana	1.550.000
UKUPNO STRATEŠKI CILJ 2	36.900.000
STRATEŠKI CILJ 3 - ODRŽIVO GOSPODARENJE OKOLIŠEM, PROSTOROM, PRIRODNIM I INFRASTRUKTURNIM RESURSIMA	
Prioritetni cilj 3.1. - Razviti korištenje obnovljivih izvora energije i unaprijediti energetske učinkovitost	
Mjera	
3.1.1. Unaprijediti energetske učinkovitost objekata u HNŽ-e	5.500.000
3.1.2. Utvrditi mogućnost razvoja korištenja obnovljivih izvora energije	390.000
Prioritetni cilj 3.2. - Unaprjeđenje regionalne infrastrukture i okolišno održivog planiranja i upravljanja	
Mjera	
3.2.1. Uspostava informacijskog sustava upravljanja okolišem (otpad, zrak, zemljište), praćenje stanja u prostoru	5.850.000
3.2.2. Unaprjeđenje upravljanja (do samoodrživosti) zaštićenim prirodnim područjima	5.550.000
3.2.3. Unaprjeđenje komunalne i transportne infrastrukture	12.500.000
Prioritetni cilj 3.3. - Razvoj sektorske ekonomije i povećanje razine zaposlenosti uspostavom integralnog sustava upravljanja otpadom	

Hercegovačko-neretvanske županije

Mjera	
3.3.1. Uspostava i razvoj regionalnih deponija, uz unaprjeđenje zbrinjavanja posebnih vrsta otpada	11.215.000
3.3.2. Uspostava sustava razdvojnog - selektivnog prikupljanja komunalnog otpada i tretman komunalnog otpada	11.000.000
UKUPNO STRATEŠKI CILJ 3	52.005.000
UKUPNO	133.990.000

9 Institucionalni i organizacijski okvir za provedbu Strategije

Uvidom u situacijsku analizu, evidentno je kako HNŽ-e trenutno ne posjeduje sve neophodne funkcije za integrirano upravljanje razvitkom. Prije svega, to se odnosi na jedinicu za sveukupnu tehničku koordinaciju i savjetovanje (Jedinica za upravljanje razvitkom) svih relevantnih aktera uključenih u sustav za planiranje razvitka. Iako je Vlada nositelj razvitka HNŽ-e, u svom sastavu nema formiranu instituciju ili službu koja bi se bavila koordinacijom sustava za upravljanje razvitkom i savjetovanjem županijskih ministarstava i institucija u ovom procesu. Spomenuto se posebno odnosi na potrebu uspostave sustava i odgovarajućih mehanizama koji će Vladi omogućiti da se svi ciljevi iz strateškog okvira Županije, a prije svega iz Strategije, planiraju i implementiraju kroz institucionalne planove i aktivnosti županijskih ministarstava i institucija, ali i svih drugih relevantnih interesnih skupina u HNŽ-e. Dodatno, postojeći sustav ne osigurava usklađenost procesa planiranja s proračunskim ciklusom kao niti mogućnost horizontalne (između ministarstava) i vertikalne (između viših i nižih razina vlasti) koordinacije u ovom procesu.

U poglavljima koja slijede, bit će prikazan budući integrirani sustav za upravljanje razvitkom HNŽ-e s ulogama svih ključnih aktera, a koji proizlazi kako iz znanstveno-teorijskog okvira tako i najbolje usporedne prakse u BiH i regiji. Uzimajući u obzir kapacitete postojećih institucija i službi koje djeluju u sustavu za upravljanje razvitkom u HNŽ-e, do konačne uspostave integriranog sustava, u formi prijelaznog rješenja, ključnu ulogu u koordinaciji svih procesa vezanih za upravljanje razvitkom u HNŽ-e može imati REDAH (Jedinica za upravljanje razvitkom).

OPĆA VIZIJA

S ciljem daljnjeg unaprijeđenja implementacije razvojnih prioriteta unutar HNŽ-e, kao i omogućavanja učinkovitije realizacije strateških ciljeva definiranih unutar Strategije razvitka HNŽ-e za razdoblje 2017.-2020. godine, bit će osnažen sustav za upravljanje razvitkom.

U skladu sa spomenutim, HNŽ-e će prihvatiti i praktično primijeniti funkcionalni sustav koji sadrži horizontalnu (između ministarstava) i vertikalnu (između županijskih institucija, viših razina vlasti i JLS u sastavu Županije) koordinaciju, neposredno usklađivanje strateškog planiranja i proračunskih procesa, kao i sustav za implementaciju, praćenje i ocjenu razvojnih ciljeva. Sustav za upravljanje razvitkom definirat će odgovorne institucije, mehanizme partnerstva i ključne korake procesa, te time omogućiti efektivniju i učinkovitiju javnu upravu, razvoj orijentiran na rezultate i optimalne apsorpcijske kapacitete za korištenje eksternih financijskih resursa.

KLJUČNI PRINCIPI I ZNAČAJKE SUSTAVA

- Razvojno planiranje unutar HNŽ-e utemeljeno je na harmoniziranom i standardiziranom pristupu, usuglašenom s prioritetima razvitka BiH i F BiH, te omogućavanjem integriranog i održivog socio-ekonomskog razvoja Županije.
- Strategija razvitka HNŽ-e služit će kao širi strateški okvir za sustav upravljanja razvitkom.
- Strategije razvitka Županije (integrirane i/ili sektorske) i pripadajućih JLS vertikalno su usuglašene (razvojni prioriteti, programi/projekti) pružajući koherentnu socio-ekonomsku platformu razvitka za područje HNŽ-e.
- Sustav za upravljanje razvitkom karakterizira harmoniziran i međusobno povezan pristup strateškom planiranju, kratkoročnoj operacionalizaciji prioriteta, usklađivanju s proračunom i programom javnih investicija kao i implementacijom, praćenjem i ocjenom realizacije prioriteta.
- Strategije razvitka Županije (integrirane i/ili sektorske) i pripadajućih JLS, a specifično njihovi operativni programi i mjere, komplementarni su i služe kao temelj za privlačenje eksternih financijskih resursa (Europske unije i dr.) za njihovu uspješnu implementaciju.
- Strategije razvitka na županijskoj i lokalnoj razini služe kao platforma za kreiranje kratkoročnih (godišnjih) planova svih relevantnih županijskih institucija, godišnjeg proračuna i planova javnih investicija na županijskoj i lokalnoj razini.
- Implementacija zasnovana na rezultatima identificiranih godišnjih prioriteta i mjera strateškog okvira osigurana je od strane svih relevantnih županijskih institucija, podržana i koordinirana od strane Jedinice za upravljanje razvitkom HNŽ-e i realizirana u partnerstvu s JLS u sastavu HNŽ-e te ostalim javnim, privatnim i drugim partnerima.
- S ciljem uspostave spomenutog sustava, bit će iskorišteni i/ili unaprijeđeni postojeći regulacijski i institucionalni okviri.

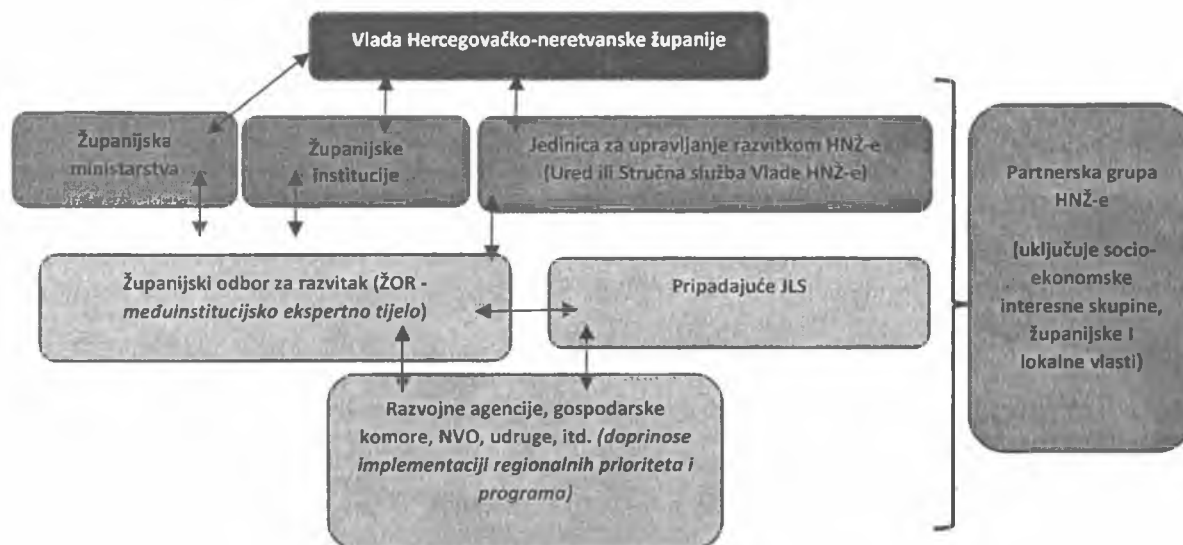
KLJUČNI INSTITUCIONALNI PARTNERI SUSTAVA, NJIHOVE FUNKCIJE I ODGOVORNOSTI

S obzirom na složenost i integriranu prirodu sustava za upravljanje razvitkom u HNŽ-e, njegov institucionalni okvir čine Vlada, županijska ministarstva i njihove mjerodavne strukture odgovorne za upravljanje razvitkom, Jedinica za upravljanje razvitkom, lokalne i regionalne razvojne agencije, JLS u HNŽ-e.

Hercegovačko-neretvanske županije

Slika koja slijedi ilustrira suštinu cjelokupnog institucionalnog okvira za upravljanje razvitkom u HNŽ-e.

Slika 21 Institucionalni okvir za upravljanje razvitkom u HNŽ-e

Vlada HNŽ-e

U okviru sustava za upravljanje razvitkom, Vlada je odgovorna za: (i) usvajanje Strategije razvitka, kao i drugih relevantnih strateških dokumenata; (ii) definiranje upravljanja, implementacije, praćenja i ocjene strateških dokumenata; (iii) usvajanje proračuna i programa javnih investicija, u skladu sa strateškim razvojnim prioritetima; (iv) usvajanje godišnjeg plana rada baziranog na planovima rada županijskih institucija po strateškom okviru; (v) usvajanje regulatornih i administrativnih okvira koji osiguravaju efektivnu realizaciju strateških dokumenata i razvojnih prioriteta; (vi) iniciranje partnerstva - između domaćih institucija, viših, županijskih i lokalnih razina vlasti, kao i međunarodnih partnera, tako da potakne realizaciju razvojnih prioriteta; (vii) praćenje realizacije strateških dokumenata i pregled procesa; (viii) osiguravanje transparentnog i participatornog upravljanja u HNŽ-e.

Županijska ministarstva i institucije

Županijska ministarstva koja će biti izravno uključena u sustav za upravljanje razvitkom u HNŽ-e su: Ministarstvo financija, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave, Ministarstvo prometa i veza, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i sporta, Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, Ministarstvo gospodarstva, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo za pitanja branitelja, Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša i Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi.

Ključne funkcije županijskih ministarstava (i relevantnih sektora) kao i drugih županijskih tijela uprave i županijskih upravnih organizacija unutar sustava za upravljanje razvitkom uključuju: (i) koordiniranje i uključivanje u proces razvitka integriranih ili sektorskih

županijskih strategija; (ii) koordiniranje s pripadajućim JLS u procesu izrade i implementacije županijskih strategija; (iii) pripremu godišnjeg/višegodišnjeg plana rada za ministarstvo bazirano na usvajanju strateških dokumenata (i njihovih operativnih okvira) koji su izravno vezani za proračun i program javnih investicija Županije; (iv) osiguravanje ispravnosti u procesima implementacije, praćenja i izvješćivanja u realizaciji mjera/prioriteta identificiranih unutar godišnjeg plana rada ministarstva/institucije, baziranog na razvojnim ciljevima i indikatorima postavljenim unutar relevantnog strateškog okvira; (v) korištenje Informacijskog sustava za upravljanje javnim investicijama (PIMIS) u procesu pripreme županijskog programa javnih investicija, baziranog na konkretnim prioritetima postavljenim unutar relevantnih strateških dokumenata; (vi) razmjenu informacija i interakciju s Jedinicom za upravljanje razvitkom u procesu godišnjeg planiranja, budžetiranja, implementacije, praćenja i realizacije razvojnih prioriteta; koordinaciju provedbe projekata i aktivnosti u mjerama za koje nose odgovornost.

**Jedinica za upravljanje razvitkom
HNŽ-e**

Buduća Jedinica za upravljanje razvitkom HNŽ-e trebala bi biti u malom i funkcionalnom uredu ili stručnoj službi Vlade HNŽ-e koja ima ključnu ulogu unutar sustava za upravljanje razvitkom. Funkcije i

mjerodavnosti Jedinice bit će definirane županijskim podzakonskim propisima. U okvirima sustava za upravljanje razvitkom, specifične funkcije Jedinice su: (i) koordinacija i potpora u procesu izrade integriranih/sektorskih županijskih strategija; (ii) predstavljanje procesa planiranja razvitka HNŽ-e višim razinama vlasti i unutar relevantnih JLS; (iii) potpora županijskim institucijama i koordinacija godišnjih i trogodišnjih planova rada ministarstava (baziranih na relevantnim strateškim dokumentima koji služe kao temelj za pripremu proračuna i programa javnih investicija); (iv) uključivanje u izradu operativnih programa, na temelju kojih BiH postaje korisnica pristupnih fondova iz europskog proračuna; (v) koordiniranje jačanja institucionalnih kapaciteta za strateško planiranje u svim ministarstvima HNŽ-e, te jačanje uloge civilnog društva u procesima razvojnog planiranja, implementacije, praćenja i izvješćivanja o implementaciji razvojnih strategija na razini HNŽ-e; (vi) koordinacija usklađivanja te povezanosti razvojnog s proračunskim planiranjem na razini HNŽ-e; (vii) suradnja na pripremi razvojnih politika i projekata javnih investicija, posebno onih koje omogućavaju implementaciju usvojenih strategija; (viii) praćenje implementacije razvojnih planova i njihove usklađenosti, te vođenje pripreme i objavljivanje godišnjeg Izvješća o razvitku HNŽ-e i dostavljanje istog Federalnom zavodu za programiranje razvitka.

**Jedinice lokalne samouprave
unutar HNŽ (JLS)**

Jedinice lokalne samouprave unutar HNŽ-e su: općine Čapljina, Čitluk, Jablanica, Konjic, Neum, Prozor-Rama, Ravno i Stolac te Grad Mostar. U skladu s lokalnim strategijama razvitka i koristeći nastajanje jedinica za planiranje i upravljanje na lokalnoj razini, JLS sudjeluju u

sustavu za upravljanje razvitkom kako slijedi: (i) sudjelovanje u izradi strateških dokumenata HNŽ-e; (ii) koordinacija razrade i implementacije projekata identificiranih u strategiji razvitka JLS u suradnji s mjerodavnim institucijama u okviru JLS, županijskim institucijama, susjednim

JLS i socio-ekonomskim partnerima, a koji doprinose realizaciji razvojnih prioriteta; (iii) sudjelovanje u pripremi javnih programa investicija HNŽ-e, baziranih na lokalnim prioritetima i onim koji su identificirani unutar Strategije razvitka HNŽ-e; (iv) pružanje informacija i izvješća vezanih za godišnju implementaciju lokalnih strategija; (v) sudjelovanje u partnerskim tijelima za razvitak u HNŽ-e (npr. ŽOR i Partnerska grupa HNŽ-e).

Regionalne i lokalne razvojne
agencije, udruge
poslodavaca, gospodarske
komore, itd.

Regionalne i lokalne razvojne agencije (REDAH, Razvojna agencija Prvi korak Konjic, Lokalna razvojna agencija NERA iz Neuma, itd.), udruge poslodavaca, gospodarske komore, Udruženje za poduzetništvo i posao LINK Mostar i ostali akteri imaju sljedeće funkcije u sustavu za upravljanje razvitkom u HNŽ-e: (i) potpora u procesu

identifikacije, razvoja i implementacije projekata koji zadovoljavaju razvojne potrebe regije, u partnerstvu s JLS, županijskim vlastima, privatnim sektorom i socio-ekonomskim interesnim skupinama; (ii) pružaju potporu u razvoju poslovnih ideja i tzv. „startUp“-ova u regiji, kao i potporu ekonomskom razvoju i kreiranju radnih mjesta; (iii) pružaju informacije i surađuju s Jedinicom za upravljanje razvitkom HNŽ-e vezano za godišnju implementaciju prioriteta i projekata, koji izravno doprinose implementaciji županijskih razvojnih strategija; (iv) sudjeluju u partnerskim tijelima za razvitak HNŽ-e (npr. ŽOR i Partnerska grupa HNŽ-e); provode konkretne projekte i aktivnosti u okviru pojedinih mjera; koordiniraju specifične mjere.

KLJUČNA PARTNERSKA TIJELA ZA RAZVITAK, NJIHOVE FUNKCIJE I ODGOVORNOSTI

Ključna partnerska tijela u HNŽ-e su Županijski odbor za razvitak (ŽOR) i Partnerska grupa (PG).

Županijski odbor za razvitak

ŽOR³⁹ je ključno tijelo u izradi Strategije, praćenju i reviziji procesa. Uključuje predstavnike svih ministarstava, socio-ekonomskih partnera, REDAH-a i pripadajućih JLS. Kao takav, ŽOR je odgovoran za: (i) koordinaciju procesa planiranja i osiguravanje ključnih strateških inputa kroz sve faze procesa planiranja; (ii) savjetodavnu potporu u procesu koordiniranja izrade trogodišnjih i godišnjih planova institucija prema razvojnim prioritetima i mjerama utvrđenim u okviru integriranih ili sektorskih strategija razvoja, i u skladu sa principom „1+2“; (iii) savjetodavnu potporu u procesu koordiniranja razrade i implementacije projekata identificiranih u strategiji razvitka, u suradnji sa mjerodavnim federalnim, županijskim ministarstvima/institucijama, susjednim županijama i JLS u sastavu HNŽ-e, a koji doprinose realizaciji razvojnih prioriteta; (iv) savjetodavnu ulogu u procesu usklađivanja proračuna i programa javnih investicija s razvojnim prioritetima definiranim u usvojenim

³⁹ Rješenje o imenovanju Županijskog odbora za razvitak (ŽOR) za izradu Strategije razvitka Hercegovačko-neretvanske županije, broj: 01-1-02-584/16 od 14. ožujka 2016. godine.

strateškim dokumentima; (v) koordinaciju procesa praćenja, ocjene i izvješćivanja o realizaciji integriranih/sektorskih razvojnih strategija. •

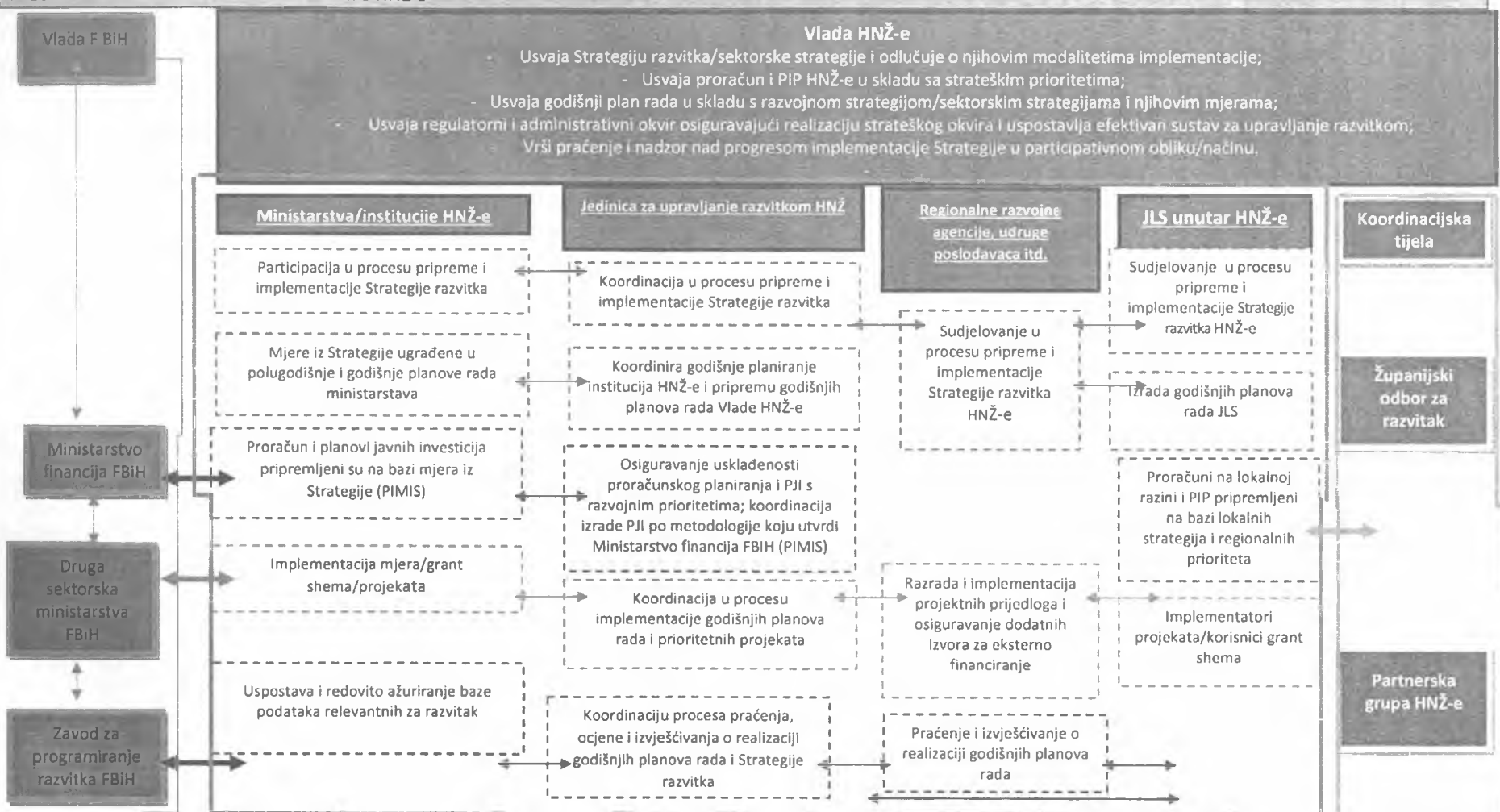
Partnerska grupa HNŽ-e

Partnerska grupa HNŽ-e bit će konzultativno partnersko tijelo, koje osigurava angažman i kontribuciju šireg broja interesnih skupina, ne samo u procesu strateškog planiranja, nego i u praćenju procesa implementacije Strategije. Može se sastojati od predstavnika županijskih zakonodavnih i izvršnih vlasti, vodstva JLS, akademske zajednice, privatnog sektora i medija, i kao takva će biti mehanizam razvoja partnerstva u okviru Partnerske grupe. Glavne funkcije ovog tijela u okviru procesa upravljanja razvitkom uključivat će: (i) redovite sastanke (najmanje dva puta godišnje) kako bi se osigurale diskusije u procesu implementacije Strategije, diskusije o godišnjim prioritetima i financijskim mehanizmima, itd.; (ii) pružanje preporuka za strateške prioritete HNŽ-e, koje će biti uvrštene u procese planiranja i razvoja na federalnoj i državnoj razini; (iii) diskusije u vezi s razvojnim prioritetima i inicijativama, koje zahtijevaju zajedničke akcije različitih županijskih i lokalnih institucija u skladu sa županijskim strategijama razvitka; (iv) diskusije i preporuke za regionalne socijalne, ekonomske i okolišne projekte/prioritete i potencijale; (v) služi kao participatorna platforma diskusije za sve interesne skupine koje iznose ideje i prijedloge za razvitak i povezivanje javnog, privatnog i civilnog sektora u zajedničkoj akciji.

KLUČNI KORACI GODIŠNJEG PROCESA SUSTAVA ZA UPRAVLJANJE RAZVITKOM U HNŽ-E

1. Trogodišnje (3 godine) i godišnje planiranje rada u ministarstvima i javnim ustanovama u HNŽ-e prema razvojnim prioritetima i mjerama utvrđenim prema županijskoj Strategiji/ostalim sektorskim strategijama, kao i redovitim funkcionalnim odgovornostima županijskih institucija, predstavlja temelj za pripremu prijedloga proračuna i programa javnih investicija HNŽ.
2. Nacrt trogodišnjeg i godišnjih planova raspravljani su unutar ŽOR-a i Partnerske grupe HNŽ-e prije konačnog podnošenja Vladi HNŽ-e.
3. Godišnji planovi rada županijskih institucija predstavljaju godišnji Program rada Vlade HNŽ-e. Program rada Vlade usuglašen je s proračunom i programom javnih investicija.
4. Tekuća implementacija godišnjih planova (mjera i programa) od strane svih županijskih ministarstava i institucija (uključujući procese nabavke, objava i vođenje *grant-shema*, itd.).
5. Sve mjerodavne institucije u HNŽ-e redovito vrše prikupljanje podataka neophodnih za praćenje, ocjenu i izvješćivanje o realizaciji mjera i programa iz godišnjih planova.

PREGLED SUSTAVA ZA UPRAVLJANJE RAZVITKOM U HNŽ-E

10 Plan praćenja, izvješćivanja, evaluacije i revizije Strategije

Kontinuirani pregled i evaluacija temeljni su instrumenti upravljanja koji ne pomažu samo u procesu izvješćivanja već daju osnovu za buduća planiranja i revizije strateških dokumenata. Dok je *praćenje* sustavno i kontinuirano sakupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja u svrhu mjerenja napretka ostvarivanja postavljenih ciljeva/programa/projekata i napretka u korištenju dodjeljenih sredstava i poduzimanja odgovarajućih mjera s ciljem eventualnih korekcija, *evaluacija* je proces kojim se određuje vrijednost i značaj intervencije, odnosno programa, projekta ili sveukupne Strategije, prema definiranim kriterijima. Praćenje realizacije Strategije primarno će se odvijati kroz praćenje implementacije planiranih projekata te praćenje ostvarenih rezultata na razini prioriteta ciljeva. Dok praćenje implementacije daje odgovor jesmo li neki projekt ostvarili ili ne, praćenje rezultata treba dati informaciju o krajnjim rezultatima intervencije. Za razliku od praćenja, evaluacija daje dokaz zašto ciljevi i rezultati nisu ostvareni. Rezultati praćenja i evaluacije služe kao osnova za izradu godišnjih akcijskih planova za implementaciju strategije razvitka, ali mogu ukazati i na potrebu revizije strategije.

Praćenje obuhvata kako postizanje ciljeva iz Strategije, tako i provođenje institucionalnih planova županijskih ministarstava i institucija u HNŽ-e. Praćenje će se vršiti godišnje, u formi godišnjeg izvješća o stupnju realizacije Strategije i sveukupnog stupnja razvitka HNŽ-e. Stručna služba za razvitak i međunarodne projekte HNŽ-e pripremat će Izvješće o razvitku HNŽ-e na godišnjoj razini. Cilj je ovog dokumenta sagledati napredak HNŽ-e u jednogodišnjem razdoblju i stupanj doprinosa ostvarenju strateških ciljeva i prioriteta iz Strategije. Izvješće o razvitku prati strukturu Strategije, a osnovni elementi su: indikatori i mjere učinka, opis stanja po oblastima, razlozi za opisano stanje i preporuke za unaprjeđenje stanja po oblastima te veći doprinos implementaciji zacrtanih strateških ciljeva.

Praćenje realizacije Strategije odvijat će se kroz tri vrste pokazatelja:

Razina strateškog cilja	Pokazatelj utjecaja
Razina prioriteta cilja	Pokazatelj krajnjeg rezultata
Razina mjera i projekata	Pokazatelj izravnog/izlaznog rezultata

Osim spomenutog, Stručna služba za razvitak i međunarodne projekte HNŽ-e vrši poslove koji se odnose na: horizontalnu i vertikalnu koordinaciju planiranja i izvješćivanja, sudjeluje u pripremi nacrtu programa rada Vlade za mandatno razdoblje i vrši koordinaciju ocjene napretka u njegovom provođenju, sudjeluje u pripremi nacrtu programa rada i izvješća o radu Vlade, te rješavanju spornih pitanja u vezi s usuglašavanjem planova rada i izvješća o radu županijskih ministarstava i institucija i provođenju godišnjeg programa rada Vlade, koordinira pripremu godišnjeg izvješća o radu Vlade HNŽ-e.

Stručna služba za razvitak i međunarodne projekte HNŽ-e pratit će stupanj realizacije strateških i prioritetnih ciljeva kroz pokazatelje utjecaja i pokazatelje krajnjeg rezultata.